

IVAN OLBRACHT

NIKOLA ŠUHAJ
LOUPEŽNÍK

Ilustroval
Arnošt Paderlík

1955
STÁTNÍ NAKLADATELSTVÍ
KRÁSNÉ LITERATURY,
HUDBY A UMĚNÍ

KOLIBA NAD HOLATÝNEM

Když pisatel tohoto vypravování shledával v domovině Nikoly Šuhaje příběhy o tomto muži nezranitelném, který bohatým bral a chudým dával a který nikdy, kromě v sebeobraně nebo ze spravedlivé msty, nikoho nezabil, neměl po svědectvích tolika lidí vážných a hodných víry věru přičiny nevěriti, že Šuhajovu nezranitelnost působila zelená ratolístka, kterou, mávaje, odháněl četnické kulky jako hospodář v červencovém dni rojící se včely.

Neboť v tomto kraji lesů, zvrásněném horami jako kus papíru, který se chystáme hoditi do kamen, žijí posud děje, jakým se bláhově usmíváme jen proto, že se u nás nestávají již po staletí. V tomto kraji kopců na kopcích a roklí v roklích, kde se v tlejícím soumraku pralesů rodí prameny a umírají prastaré javory, jsou posud začarovaná místa, odkud se ještě nikdy nedostal ani jelen, ani medvěd, ani člověk. Pruhy ranních mlh, ploužící se namáhavě po korunách smrků vzhůru do hor, jsou průvody umrlých, a oblaka, proplouvající nad úžlabinami, jsou zlí psi s otevřenými tlamami, kteří se za horou snesou, aby někomu ublížili. A dole, v úzkých údolích řek, ve vesnicích, které jsou zelené kukuřičnými poli a žluté květy slunečnic, žijí vlkodlaci, kteří překulivše se večer po soumraku přes kládu, se mění z mužů ve vlky a k ránu opět z vlků v muže, zde se v měsíčních nocích mladé vědmy prohánějí po koních, v které proměnily své spící muže, a čarodějnic netřeba hledati za sedmi horami a sedmi řekami ve větrných údolích, nýbrž ty zlé

možno potkati na pastvinách, jak sypou do tří dobytčích stop soli, aby zbavily krávy mléka, a ony dobré lze kdykoli navštívit v jejich chýších a odvolati od konopných trdlíc, aby zařikaly hadí uštknutí nebo koupelí v odvaru z devíti bylin udělaly z dítěte neduživého silné.

Zde žije ještě Bůh. V dusném tichu pralesů žije ještě starý Bůh země, který objímá hory a údolí, hraje si s medvědy v houštinách, laská se s kravkami uprchlými od stád a miluje troubení pastýřů, svolávajících večer dobytek. Dýchá do korun starých stromů, pije dlaní z pramenů, svítí z nočních ohňů na pastvinách, chřestivě rozechvívá listí kukuřičných polí a kývá žlutými terči slunečnic. Prastarý pohanský Bůh, pán lesů a stád, který odmítá spojovati se s oním pyšně honosným Bohem, bydlícím v zlatě a hedvábí za pestrými stěnami ikonostasů, i s oním nevrlym starcem, skrývajícím se za ošumělými záclonkami purjochesů synagog.

Ale věc se Šuhajovou zelenou ratolístkou není pravda.

„Ne,“ řekl mi pastevec na polonině nad Holatýnem, „lidé to říkají, ale bylo to jinak.“

A zatím co si nad ohněm opékal houbu holubinku, nabodnutou na jívové větvičce, vypravoval mi onu osudnou událost, která určila život Nikoly Šuhaje loupežníka. Případ ještě hodnější, aby byl vypravován za zimních večerů při plamenech bukových špalků v chýších, než onen o zelené ratolístce. Hodnější vypravování!

Neboť to jest jediné slovo, které lze po právu užítí, ač významy div a zázrak se vnucují. Ale tyto výrazy jsou vzaty z názvosloví křesťanského a znamenají věc výjimečnou a takovou, které se třeba diviti. Zde se však věci výjimečné nedějí a diviti se netřeba ničemu. Že v červenci zraje obilí a v srpnu konopí, je stejně známo, jako že v kukuřici žijí hodné víly mavky a u bahnitých potoků zlé rusalky, a že člověk utone, spadne-li při plavení dříví s voru do rozvodněné Terebly, je stejně zřejmé, jako že zešílí, vkročí-li na místo, kam čarodějnice vylila zbytky nečistého odvaru svých bylin.

Holatýnský pastevec začal vypravovati příběh Nikoly Šuhaje v kruhu pastýřů skotu při ohni, který vysoko plápolal k večerní obloze. Ale nedokončil, neboť se spustil déšť, klidný a vlahý, jaké bývají na počátku července. Dokončil na seně ve tmě koliby. Pastevci, dokouřivše své dýmky s hrotitými mosaznými víčky, ve

spánku oddechovali, do střechy bubnoval déšť a za dřevěnou přepážkou, kde spal dobytek, se brzy z toho, brzy z onoho kouta ozývalo slabounké zacinknutí. Slabounké a jemné, jako když stružka přeskakuje oblázek. To jak chvílemi ve snu zvířata pohnula hlavami a jak srdce zvonku na jejich šíjích tiše zavadilo o kovovou stěnu. A tento zvuk, tak podivný, dával barvu celé noci, poněvadž vzbuzoval zdání, že se tam někdo plíží z kouta do kouta, tajně poslouchá a tiše přitakává.

Zde jest tedy onen mackbethovský příběh o nezranitelném Šuhajovi, o loupežníku Nikolovi Šuhajovi, který bohatým bral a chudým dával a nikdy nikoho nezabil, leč v sebeobraně nebo ze spravedlivé msty. Neboť to jsou ctnosti všech zbojníků celého světa v zemích, které ještě dovedou milovati loupežníky a ctíti je jako národní hrdiny.

Stalo se to za války na neznámém místě blízko bitevní fronty, kde se po týdny potloukají vojáci ulevváci, schovávají se před polními četníky a lžou lidem od dvaapadesátého pluku, že hledají šestadvacátý, a šestadvacátníkům, že hledají pětaosmdesátý, balašagyarmatský. A k tomu náležel jak Suhaj, tak také jeho kamarád, sedmihradský Němec, strojník.

Oba se tehdy skrývali v chýši jakési ruské baby. Baba byla škaredá a její chýše, uplácaná z bláta a s vysokou slaměnou střechou, se podobala smrži, který z čista jasna vystupuje z roviny, nebo ještě spíše šiřatému klobouku, pod kterým je schováno nečisté vejce, z něhož se jakživo nevyklube nic kloudného. Měla dvě dcery, hloupé, vlasaté a s nohama pokousanýma od blech. Ale bylo to na samotě, a poněvadž se vojáci úvahami o krásnu zabývají málo, a mnoho tím, jak se mezi dvěma výbuchy granátů co nejlépe pobaviti, s děvčaty si začali. Chodili s nimi pásti krávy a do olší na dříví a v noci za nimi lezli po žebříčku na přístřešek.

„Ty, Rusíne,“ řekla jednou při večeři baba Nikolovi, „ty budeš slavným mužem své země, budou se tě bát vojska a generálové,“ a nabírala přitom ze společné mísy kolečka kvašených okurek s cibulí a říkala to tak, jako by mluvila o zákolníku nebo o došcích na střechu. „Chci, aby sis vzal mou dceru Vasju.“

Abys oslepla, myslil si Šuhaj, ví tedy všechno, to je mrzuté. A řekl:

„Co by ne?!“ A pak, chytaje se poslední naděje: „A co, když mě zítra zastřelí?“

Baba nic.

„A ty, Němče,“ povídala, když polkla sousto, „se staneš nejbohatším mužem své země. Chci, aby sis vzal mou dceru Jevku.“

„No!“ řekl Němec. „Jen vyvážnu-li z toho živ.“ A také na něm bylo vidět, že mu jsou takové řeči milé jako osina v oku.

Rozumí se, že vojáky ani nenapadlo s dcerami se ženiti. Nikola měl již tehdy rád Eržiku a také Němec měl doma děvče. Chtěli se jen ulejšvat, míti se dobře, a baba jim podstrojovala.

Bylo jim najednou u večeře hrozně protivno. Jevka chroupala plnými ústy okurky s cibulí a Vasja se držadlem dřevěné lžice drbala v zátylku, honíc tam pod vrkočem nějakou veš.

„Ale obelhali-li jste mě, třikrát sedmkrát běda vám,“ řekla baba, a to prokletí bylo tím ošklivější, že bylo proneseno jakoby lhostejně a že se při něm babiny oči dívaly přes vojáky na povalovou stěnu.

„Co by?“ broukl Němec, ale jen tak, že se slušelo, aby něco podobného řekl.

Ale na Šuhaje to ticho a podvečerní soumrak podivně sáhly. Jako by daleko odtud, nad jeho domovinou, někdo vyřízl kus ovzduší a přenesl jej sem nad chýši s vysokou slaměnou střechou. A tam doma zůstal kruh prázdného prostoru, začarované místo v pralese, kudy budou marně blouditi medvěd, jelen i člověk. Pocítil zřejmě vůni tlení a pryskyřice, jak sem zároveň s tichem a soumrakem vnikala malými okénky.

„Dejte mi své plecháčky!“ řekla baba.

S vojenskými miskami odešla a vrátila se s nějakým lektvarem v nich.

„Vypijte to!“

Nebylo to ani hořké ani sladké, ani dobré ani nedobré.

„Teď se vás netkne žádná kulka. Ani z pušky, ani z pistole, ani z kulometu, ani z děla.“

Vypadalo to jako obřad. Nikolu slabě zasvědilo v zádech.

Toho večera šli brzy spát. A té noci k holkám na přístřešek nelezli. Ale před spaním na seně ve stodůlce mnoho hovořili.

Jaký nesmysl! Němec se zlobil. Copak si opravdu myslí, že je na takovéhle pitomosti nachytá? To ať si vypravuje hloupým babám,

jako je ona, a ne starým vojákům. Má na sebe jen pořádnou zlost, že se dal tou nenadálostí překvapit, že babě neřekl své mínění a že vůbec pil to svinstvo. A třeba říci, že se zlobil doopravdy, přesto, nebo snad právě proto, že ho někde uvnitř obtěžoval hlas, snažící se mu našeptávat, že by to bylo přece jen dobré, kdyby to byla pravda.

„Utecme!“ pravil Šuhaj.

Nu, dobře! Za pár dní mohou vymáznout! Potřebují oni babu!

Těch několik dní se však protáhlo. Tady byl mír a pokoj. Jako by žili sto mil a sto let od války. Celou dobu sem nikdo nepřišel, a do štěkotu ruských kulometů a do blýskavic ruských šrapnelů se jim nechtělo. Krásné bezpečí, ze všeho nejvzácnější, jim stálo i za špatné svědomí. Zase chodili s dcerami pást krávy a do olšin na klestí.

Ale jednou časně zrána byli oba na dvorku. Nikola ořezával a štěpil smrkovou sněť babě na hrabici, Němec seděl na zemi, opíral se o proutěný plot a hrál na foukací harmoniku. Z chýše vyšla baba.

Přistavila si k stodůlce žebříček a lezla pro cosi do podstřešku. Vtom zadul vítr, babě rovnou pod sukně, a celou ji obnažil. A ukázalo se něco velmi podivného. Babin kostřec byl prodloužen a porostlý srstí. Jako kozí ocas.

Němec, hloupý Němec, který zná jen svoje stroje a svoje čísličky, nic neví a ničemu nevěří, se dal do nehorázného smíchu.

Ale Šuhaj se zarazil. Neboť Nikola Šuhaj byl z Podkarpatska.

A tam žije ještě Bůh. A Nikola byl z kraje Oleksy Dovbuše. Slavného zbojníka Oleksy Dovbuše, který sedm let se sedmi sty chlapci bojoval po krajině, bohatým bral a chudým dával a jenž nemohl býti zraněn leč stříbrnou kulí, nad kterou, skrytou v zrní jarní pšenice, bylo odslouženo dvanáct mší. Nikola Šuhaj věděl ihned, že před ním na žebříku stojí baba jaga. Bosorkáňa. Povitrula. Čarodějnice.

„Ublíží nám. Zabijeme ji,“ šeptal.

„Eh! K čemu?“ máchl rukou Němec.

Ale vojákům na nějakém babském životě nezáleží. Nazabíjeli se sami již dosti a zabitých kamarádů viděli také až přespráliš. Proč neudělat kamarádovi něco k vůli? Obzvláště má-li s ní člověk ještě nevyřízený účet za to, že beztrestně útočila na jeho lidský rozum?!

Když šla příštího jitra baba do stodůlky, utloukli ji klacky a utekli.

Potulovali se ještě nějakou dobu krajem.

A pak se vrátili k svému pluku. K pětaosmdesátému, balašagyarmatskému.

Zase stříleli, zas odnášeli raněné na obvaziště a mrtvé do šachet, zase čichali přiboudlou vůni zákopů a zase se jim hladem svíraly žaludky. A zas, jako všichni pořádní vojáci, toužili po nějaké čisté ráně, která by jim mnoho neublížila a pomohla jim ne-li už domů, tedy alespoň na několik měsíců za frontu. Že byla kdy nějaká baba a nějaká Jevka a Vasja, na to už dávno nemyslili.

A stalo se, že šli náhodou právě oni dva patrolou starým dubovým lesem. Bylo to třikrát čtyřicet hodin po horkém dni. Plné čtyři hodiny řvala děla, vše bylo jedinou bílou tmou kouře a zvířeného písku, v níž blýskaly ohně, tři útoky ruské pěchoty a jeden protiútok, masa bylo na vozy, a když bylo po všem, nebylo ani síly vydechnouti si, že z toho člověk vyvázl se zdravými hnáty. Teď, po třech dnech ticha nasvědčoval neklid tam naproti a přípravy ve vlastních zákopech, že začne tanec nanovo. Schovati se? Kam?

Utéci? Ze zákopů to již nejde. A do zajetí? Ani za boha!

„Ty, Šuhaji,“ řekl Němec, jak kráčeli mezi řídkými kmeny, natáhl levou ruku, obrátil ji dlaní vzhůru a pak zase překlopil zpět, „už toho mám tady po krk. Nestřelil bys mě?“ S takovou věcí je potřeba obrátit se na kamaráda, sám si to člověk dělá těžce, leda skrz bochníček chleba, který zachytí zrnka prachu, jež by jinak spálila okraj rány a přivedla ho před válečný soud.

„Ty chceš?“

„Chci.“

Šuhaj mlčky přikývl.

Němec položil hřbet ruky na dubový kmen a jeho bílá dlaň vypadala jako papírový terčík, do kterého se ve škole učí střílet vojáci.

Šuhaj několik kroků poodstoupil. Namířil. Třeskl výstřel.

Baaaá! zařvala vyděšeně doubrava.

Kmeny si rychle házely řeřavou ránu, až ji vyhodily do roviny, kde doznívala.

Vojáci na sebe hleděli trochu vyjeveně.

Co se stalo?...

Rána šla mimo.

„Co děláš?“ zlobil se a divil se Němec.

Ale Šuhaj neodpověděl. Neboť v té chvíli se na zemi sneslo něco ohromného. Něco, co nemělo jména. Protože to bylo z jiného světa. Vše kolem ztichlo jako pod dotekem smrti a věci ztratily barvy. Nikolu Šuhaje jala velká hrůza.

„Ještě jednou! Pojd' blíže!“

Co se mu to zjevilo? Smrt? Osud? Bůh?

„Co blázníš? Střílej!“

Ten hlas vycházel jako zpod země, jako ze vzdálených zákopů. A kamarádova dlaň byla jako papírový terčík, úžasně bílá. Tak bílá, že o tak strašlivé bělosti nebylo nikdy nikde slyšáno.

Šuhaj jako ve snách přilícil. Byl dobrý střelec. Jací bývají u brigády jeden nebo nejvýše dva. Major mu jednou házel do vzduchu koruny a on je odstřeloval.

Stiskl spoušť.

Slyšel, jak ve velkých dálkách doznívá rána.

To se někde nad Koločavou, nad Krásnou v jeho domovině ohlašovala bouřka.

„Co děláš, hovado?“ soptil kamarád, prohlížeje si čistou dlaň. „Neumíš střílet? Vždyť to bude, pitomče, nápadné, že odtud slyší tolik ran!“

Šuhaj neodpověděl. Přehodil přes rameno řemen pušky a šel.

Němec za ním, mruče nadávky.

Pak se Šuhaj náhle obrátil. Byl bledý, ale oči mu zářily a jeho hlas zněl velitelsky.

„Teď ty!“

„Já tebe?“ řekl Němec. „No, pro mne!“

„Ale nechod' daleko!“

„Kam tě mám vzít?“

„Dost, stůj! Do prsou.“

„Blázne!“

„Ne do prsou! Miř na hlavu!“

„Osle!“

Tot' se ví, že kamaráda nestřílíme ani do prsou ani do hlavy, ale voják mířil do ramene, mířil přesně a na dvanáct kroků. A na takovou vzdálenost není možná chybiti.

Duby opět zakřičely výstřelem.

Šuhaj stál klidně u mohutného pně a hleděl někam přes kamaráda, jako by se ho to vše ani netýkalo a jako by myslel na docela něco jiného.

„Co je to?“ říkal zaraženě Němec a také on poněkud pobledl. Obracel v rukou zbraň a prohlížel si mušku.

„Pojď, půjdeme!“ pravil Šuhaj.

Kráčeli dále doubravou, jejíž staré pně byly daleko od sebe a mezi nimi mnoho světlosti, zelené zezdola a modré shůry. A právě to bylo to divné: byl to jiný les než před chvílí. Slunce se již chýlilo k západu, ale on se rozzářil. Vrásky kůry byly jasnější, zeleň listů svěží a kroky se bořily do mechu jako nikdy předtím. A zazněla-li pod nohou dubová větvička, zvuk, kterého se před chvílí ještě báli, zazvonila jasně a vesele. Nepřítel byl daleko. Ale byl vůbec nějaký nepřítel? A byla nějaká válka?

Šli vedle sebe dlouhé čtvrt hodiny mlčky. Až k večeru, již na rovině, když docházeli k zákopům, řekl Němec:

„Copak ty tomu nesmyslu věříš?“

Jeho hlas chtěl znít drsně, ale byl maličko zadržnutý.

Šuhaj nehnul ani brvou.

A potom žili zase dlouhé týdny ohavným životem v zákopech a v táborech. A zatím co si ostatní vojáci, dívající se po letících granátech, myslívali: „Padne-li granát tam do onoho velkého pole za tou planou hrušní, vyvážnu z války živ...“, neboť dále si mysliti netroufali, žili oni dva s podivnou příhodou v srdcích, o níž nikdy nepromluvili. Šuhaj proto, poněvadž mluvit nebylo třeba. A Němec se bál, že by musil sobě i kamarádovi lháti.

Pak se rozešli, a již se v životě nikdy neviděli. Němce odkomandovali k telefonu, setnina byla vystřídána, šla dozadu, pak zase do jiných posic, a jak už to ve válce bylo a jak se sobě lidé ztráceli.

Ale Šuhajova žena Eržika, jeho starý otec Petro a jeho tchán Ivan Drač, kteří zakusili mnoho pronásledování, i všichni jeho přátelé, pokud se ještě po jedenácti letech nebojí přiznati k stykům s Nikolou, vám potvrdí, že na Němce často vzpomínal a mnohokrát projevil přání, ještě jednou v životě se s ním sejít.

Asi tak to vyprávěl v kolibě nad Holatýnem pastevec.

Dojista, vypravoval to, znaje již výsledek Šuhajova života, ale ta povídka není o nic méně poučná než příběhy o Achillovi, Siegfriedovi, Mackbethovi a Oleksovi Dovbušovi, či jak se jmenovali všichni ti, kdož byli osudem ošizeni. Neboť, nehodláme-li již mluvit o pojmu tak odtažitém, jako jest nesmrtnost: po nezranitelnosti toužíme všichni. Ale čert si vždy najde nějakou štěrbinu, kudy vnikne i k člověku ohrazenému proroctvím a vírou, a rozkotá a rozmetá je tak, že z nich nezůstane kámen na kameni.

KOLOČAVA

Z jedné strany úzkého údolí Strimba s věčně zakouřeným vrcholem a Stremenoš, Tisová, Dervajka a Horb, s druhé Bojarinský, Kvasný vrch, Krásná a Růža. Neboť zde jsou jen hory. Jejich břidlové a drobové vrstvy byly zmačkány jako kus nepotřebného papíru, byly zkrouceny, zprohýbány, zhněteny a vytlačeny do oblak.

Hory, kopce a hory. Jsou prorvány stržemi, roklemi, údolními ne širšími než na rozpětí vojenského čtyřstupu, tisíci prameny a desítkami vodních toků, které stříkají po balvanech prahů a v tůních mají průhlednost zelených drahokamů.

Zde se rve o svou dráhu Koločavka. Tam, kde pod drobicími se skalami běží, aby splynula s Tereblou (běží už jen, neskáče a neválí se přemety), těžíc ze starého vítězství, jímž dobyla koryta a údolí alespoň sto kroků širokého, leží Koločava.

Pod drolivou skalou běží řeka, pod protější strání silnice. A mezi nimi je obec: vesnice tak dlouhá, že se nelze diviti, když nezkušeného cestujícího, jdoucího údolím podél chýší a domků s židovskými krámky a pak zase podél luk a zahrad, a opět podél řady chýší, jímá podle jeho povahy zuřivost či tupá odevzdanost, neboť se mu po hodině a po třech a čtyřech hodinách chůze vždy znova odpovídá, že je v Koločavě, v Koločavě Něgrovcí, v Koločavě Horbu a v Koločavě Lazích.

Ale jméno Nikoly Šuhaje je úzce spojeno s Koločavou Lazy a jen o té je řeč.

Je nejvýstavnější a má řeckokatolický kostel. Silnice tu ztrácí své jméno, a jsouc obehnána s obou stran plotem a vysypána říčními oblázky a valouny, které tak pěkně chřestí pod nohama lidí a krav, stává se ulicí. Plot, tu tyčkový, tu pletený z lískového proutí, tu laťový, jest opatřen brankami a přeazy, to jest nižšími místy, která může po dvou lavičkách, přistavených kamenech či prostě jen tak přeshplhat člověk nebo přeskočit pes, ne však dobytek. Za plotem jsou dvorky chýší. A mezi nimi a řekou Koločavkou zahrady. Ty dávají v létě Koločavě barvu, která jest zelená, červená a žlutá. Neboť záhony bramborů a konopí jsou zelené, pnoucí se bob rozkvétá krvavými krůpějemi a sta slunečnic, zrajících na okrajích záhonů pro postní olej, svítí zlatem. A žluté jsou v pozdním létě květy rudbekií (bůhví kdo, kdy a z kterých panských zahrad sem přenesl tu nezmarou květinu), které na vysokých stoncích v trsech přečnávají ploty a objímají všechny kříže na rozcestích, podivně masivní kříže s dvěma břevny a barbarským Ježíšem.

Zde žijí rusínští pastevci a dřevorubci, židovští řemeslníci a obchodníci. Chudí Židé a zámožnější Židé, chudí Rusíni a ještě chudší Rusíni.

Pravda, řeckokatolický křesťan by za nic na světě nepožil o petropavelském postě mléčného jídla, a Žid by raději zahynul, než by se napil vína, kterého se dotkl goj, ale za staletí si již na své podivnosti zvykli, náboženská nenávisť je jim cizí, a vysmívá-li se Rusín Židovi, že nejí slaninu, sedí při obědě s kloboukem na hlavě a v pátek večer zbůhdarma pálí drahé svíčky, vysmívá se mu ve vši dobrotě, a opovrhne-li Žid Rusínem, že se modlí k škaredě popravenému člověku a ženskou (dokonce ženskou!) stojící na půlměsíci pokládá za pánaboha, opovrhne jím jen abstraktně. Vidí si do svých rituálních záhad a náboženských čarů stejně dobře jako do svých kuchyní a jizeb. A přijde-li ráno gazda k židovskému řemeslníkovi, který právě hovoří se svým Pánem Bohem, nechá mistr klidně na ramenou pruhovaný talis, na čele kostku tefilinu a na levé ruce jeho řemínky, dá si se sousedem dobré jitro a důkladně s ním vyjedná cenu za okování vozu, za příštipek na opánky nebo za zasklení okna, Věčný nespěchá a počká. Jsou svými životy odkázáni

na sebe, navštěvují se, jsou si vzájemně dlužni trochu kukuřičné mouky nebo několik vajec, jsou si dlužni za píci, za potahy, za práci i hotově. Jistě: všedního dne. Ale chraňte se mezi ně hodit myšlenku! Tehdy se ihned objeví dvojí mozky. A dvojí nervový systém. A dva Bohové šlehnou proti sobě blesky.

To se ovšem týká jen Židů chudých, řemeslníků, povozníků, maličkých handlím nebo lidí, kteří žijí neznámo z čeho. Pokud jde o Židy bohaté, o Abrama Beera a Herše Wolfa (neboť Herše Lejba Wolfa třeba vyjmouti), nenávidí je Rusíni i Židé stejně. Ale je-li nenávist Rusínů proti nim úměrná jejich nechutem ostatním, vyostříla se u Židů v zášti s hrotem závisti.

Obilí zde neroste, neboť stín hor ustupuje zrána jen pomalu a jara přicházejí pozdě, a kromě zahrad u chýší jsou tu už jen lesy a pastviny. Ale žít se dalo. Na jaře shodili chlapi huňaté ovčí kožichy, vzali na ramena sekery, a scházejíce zároveň se sněhem s hor dolů do údolí, šlapali po pěšinách v lesních zátočinách ještě umrzlých, zatím co se čepele na jejich ramenou blyštily plným sluncem. Šli do Koločavy ke keronovi, partákovi, který je odvezl do Haliče, Sedmihrad, Bosny nebo Hercegoviny na lesní práce. Jistě, často jim utekl s penězi a již ho nikdy neuvíděli, vždy partykoval s podnikatelem, okrádal je na mzdě, na jízdě, na nákupu potravin, a často mu za to rozbili hubu, ale bylo přec jen možno v červnu se vrátit domů s opaskem, v němž šustily dvacetikoruny. A zatím co byli chlapi ve světě, sehnaly ženy na louku květnem rozkvetlou své hloučky ovcí, uspořádaly tam slavnost míchání (jak byly dívky cudné, nikdy nezapomínajíce na chvíli, kdy bude třeba, aby se jejich příští mužové prokázali krvavým dokumentem jejich ctnosti, a jak se vdané ženy vesele podnapily, jak výskaly a křepčily při zvucích dvojích houslí a tureckého bubnu!), salašgazda se znalci odměřil, kolik přibližně dá každá ovce za léto geletů mléka, a odvedl velké stádo daleko do hor. Pak zahnal na poloniny také skot, okopávaly zahrady a čekaly na muže. Ti se vrátili počátkem července. Když pokosili louky, to jest alespoň ty na nižších svazích, kde je již tráva zralá, přehodili místo seker přes ramena kosy, odešli do uherské roviny pracovat za každý desátý snop a po žních se vraceli v průvodu maďarského čeledína, který jim až přede dveře chýší dovezl pytle pšenice a zlaté kukuřičné zrní. Nezahálelo se ani na

podzim a v zimě. Pracovalo se na pilách, rubalo se v lesích, svištělo se s vory po Tereble dolů do Tisy a odtud do Uher. Bylo co jíst. Zbylo i na tabák, pálenku, ženským na červené šátky a černé zástěry, na skleněné korály kolem krku a hedvábí na rukávce, měl se dobře i Žid.

Ale pak přišla válka.

Aby ji Bůh zatratil!

Chlapi už neměli na zádech ani sekery, ani kosy, nýbrž pušky.

Ženy byly samy. Bylo tak vždy, ale jaká tohle byla samota? Dny mohly být jasné, a přece vypadaly, jako by stále plula nad údolím mračna, popelavá a těžká, která nedovolovala zhluboka vydechnout.

O mužích nebylo zpráv – kdopak z nich dovede psát? – a člověk, když prosil v kostele před zázračnou ikonou Panny Marie za mužovo zdraví, nikdy nevěděl, nemodlí-li se již za život někoho, z něhož zbyla už jen kostra v zemi. Měsíce a léta. A pak jednoho dne přišel ze Sinevíru starý posilák Šemet a přinesl a přeslabikoval lístek, na kterém mezi natištěnými řádky bylo vepsáno jméno Ivanyš Andrej a ještě nějaká slova o vlasti a poli cti, a znamenalo to, že je muž mrtev a už se nikdy nevrátí.

Ale, Ježíši Kriste, bylo to přece lepší, než když přišel domů bezruký, beznohý nebo slepý. To jen jako by do chýše přibylo o jedno dítě více. I tak se jich tulilo za komínem chlebové pece až příliš mnoho, a slézaly-li, tedy jen proto, aby pištěly a natahovaly ruce po kusu kukuřičného chleba. Kde se ho mělo brát? Výtěžek zahrady stačí sotva do vánoc, a pytlů s kukuřicí a pšenicí nevozil již před vrata chýše nikdo. A v průvodu četníků přicházeli páni od úřadů, sháněli s polonin dobytek, brali jim tak poslední, co měly, mléko a sýr, a platili papíry, za které nebylo co koupit. Byl hlad. Dětem duřely životy a matky neměly pro novorozeňata, jedinou to památku na dovolenou mužů, v ňadrech mléka. Byl hlad, že se chtělo křičet a zabíjet.

Až král zvítězí, odmění se svým národům za všechna utrpení, hlásali s kazatelen řeckokatoličtí faráři, a ony se modlily za uherského krále, ne aby zvítězil, nýbrž aby již brzy zvítězil. Ale král byl poražen. Car vás vysvobodí, šeptali pravoslavní popové, dá vám mír a svobodu. Ach, huby aby nám uschly! Každý nosí svobodu, a žádný hrst kukuřice. A každý mír, až zvítězí. Modlily se za cara přec.

Ale car byl také poražen, přišli honvédi, věšeli a odvlékali lidi. Spoléhalo pak již jen na vyšší moc a chodily k čarodějnicím. Na jejich radu zuřivě sháněly obrázky z novin a pohlednice s panovníky, čarodějnice nade všemi těmi králi, cary, císaři pronášely nesrozumitelné kletby, propichovaly jim špendlíky hlavy a srdce, a ony je doma věšely do komínů udit. Pravda, Františka Josefa spojenými silami umořily, ale co to bylo platno? Proti tolika pánům a tolika nečistým silám, které jim pomáhaly, byly slabé i čarodějnice. Ženy přestaly věřit ve všechno a nespoléhalo již na nic.

V takových dobách vyrůstali v minulosti velcí loupežníci. Černí chlupci. Spravedliví mstitelé. Laskaví k chudým, nemilosrdní k pánům. V minulosti. Ale ne už dnes. Ach ano, mávaly pěstmi proti notářskému úřadu, který jim odváděl krávy a okrádal je o příděly, křičily v krámě Abrama Beera při rozdělení potravin a vyhrožovaly: „Počkejte, až se vrátí chlapi!“, ale ani tomu již nevěřily. Chlapi byli zbabělí. Proč je nebránili, když jim brali poslední, proč nevzali sekery a nešli zabíjet, když vraždili hladem jejich děti? Dali se odvléci na vojnu jako stádo skotu, krčili se, poslouchali, báli se přehlídek, a když přišli na dovolenou, váleli se na postelích a nemohli se najísti lenosti a štěstí, že po nich nikdo nestřílí, a chvástali se svými hrdinskými činy.

Či přece byl alespoň jediný, kdo nebyl ochoten všechny ty hrůzy mlčky snášeti?

Nikola Šuhaj se vrátil.

Utekl z války. Domů. Do svých hor. Neboť ony jsou jediné, které stojí za to, aby se po nich stýskalo.

Koločava! Koločava!

Jak sladké jméno a jak chutná na jazyku!

Stál na noční silnici a sál mléčnou vůni Koločavy. Tma byla tvrdá jako kamení a v ní žlutě blýskalo několik okének jako lístky kyzu v uhlu. Do ticha zněly duté údery dřev mlýnské stoupy, která stlouká vlněné tkanivo domáckých stavů a již jest slyšeti jen v noci.

Tmou prošla holčička, nesoucí na velké lopatě z chýše do chýše řeřavé uhlí, ale byla osvětlena jen tvář a prsa dítěte, ostatního těla viděti nebylo.

Koločava! Koločava!

Bylo s podivem, jak vše to byl on sám: ten vzduch, který sál a vydechoval, tma se zlatými lístky, jejíž byl součástí, i svítící děvčátko, které se objevilo jen na chvíli. A tupé údery mlýnské stoupy vycházely z jeho prsou.

Šel domů. Do chýše svého otce Petra Šuhaje, která stála asi hodinu cesty za sraženou vsí, tam, kudy se jde podél Koločavky k lesům Sucharu a již blízko nich. Zatukal na okno. Na skle se objevila matčina tvář. Co tu chce Nikola? Vyšla.

Stála v košili proti němu na zápraží, oba se maličko usmívali a hleděli na sebe. Na účel příchodu se nebylo třeba ptáti, puška na rameni říkala vše.

„Otec je v poli?“

Ne, byl doma. Šrapnel mu přerazil nohu a také v paži zůstalo několik kulek. Teď ho poslali domů na dovolenou, než zase půjde.

„Dětem neříkejte nic, maminko!“

Neboť Nikolova matka ještě rodila, ve světnici spalo šest dětí a s povalového stropu visel na řetězech nad matčino lože vydlabaný lesní špalek, v němž se kolébalo nemluvně.

„Kam v noci chodí Eržika Dračová pást koně?“

„Na Potok,“ odpověděla.

Na zápraží se objevil ve vojenských kalhotách otec. Podali si se synem ruce.

„Dal ses k financům?“ řekl, míně tím zelené kádry, a hlavou mu prošla myšlenka, že to dojista není ze všeho nejhorší.

Kousek tvrdého kukuřičného chleba se v chýši přece jen našlo a matka mu s povzdechem nasypala do vojenského tlumoku z posledních bramborů.

Nikola se šel vyspat do oborohu u lesa.

A potom čekal tři noci na Eržiku.

Na ptáčka Eržiku. Na rybku Eržiku. Na Eržiku, která je růžová a černá a voní višňovým dřevem.

Na Eržiku, za kterou se člověk musí vydati, i kdyby žil za sedmi horami a sedmerým mořem.

Od večera se skrýval v kapradí na kraji lesa a čekal. Dočkal se.

Viděl ji. Ale nepřijela na Potok sama, pásla s ní Kalyna Chemčuková, Hafa Subotová a jakýsi výrostek, v němž později poznal Ivana Zjatynkova. Pasáci si uprostřed palouku rozdělali

ohně, přivlekli dvě klády, jednu přiložili k plameni a na druhou si sedli. Co tu chce Ivan? Malí huculští koně se pásli, sklánějící nízko krky a dlouhé kštice, a zašli-li blízko k lesu a chytili Nikolův vítr, zdvíhali hlavy, rozšířenými nozdrami sáli a ržáli. Ti od ohně se po nich ohlíželi, bojíce se snad, že větrí medvěda. Ale koně se chovali klidně.

Proč toho výrostka ještě neodvedli, myslil si Nikola a jímal ho hněv, jest jen o rok mladší než já a sedmnáct mu již bylo?! A zamračeně hleděl tmou do okruhu ohně. Dotkne-li se Eržiky, dobře si zamířím a zastřelím jí ho u samé tváře. Tou představou se mu vzrušilo srdce.

Ale Ivan si všímal Kalyny a za chvíli kamsi odešli do tmy, svým pokřikováním na koně ani nikoho neklamajíce.

Nikola leží na břiše a pozoruje obě dívky. Chtělo by se mu vyskočit, přeletět těch sto kroků, které je rozdělují, hnát se za poděšenými děvčaty, chytit tu, která jest jeho, sevřít ji a nepustit. Ale tiskne hlavu do studeného kapradí a bradu až na prsa. Ne! Nemůže se vydati Hafě Subotové na milost a nemilost! Čekání se mu stává bolestí. Ozářená tvář Eržičina, každé otočení jejího těla a přeložení bosých nohou ho činí smutným. A přece: co by byl dal ještě před několika týdny za tento pohled k nočnímu ohni!

Nepřijde medvěd? Bylo by to krásné. Položil by ho krok od ní a ona by ani netušila, kým byla zachráněna. Ale medvěd nepřijde.

Nepůjde Eržika do lesa na roští? Až se zachvěl při té představě a s podivnou jasností ucítil vůni višňového dřeva. Ale Eržika do lesa na dříví nepůjde. Oheň jest sdostatek zásoben, hoří na něm pomalu kláda a ta bude doutnat a uhelnatět ještě přes zítřek.

Probděl s pasáky koní noc i pak, když se všichni zabalili do pytlů, ulehli do sežehlé trávy, a majíce bosé nohy obráceny k ohništi, podřimovali.

A probděl s nimi ještě jednu.

Třetího večera šel za Eržikou až hluboko do vsi, aby ji zastihl dříve, než se spojí s ostatními.

Spatřil ji ve večerním soumraku na silnici. Jela na koni, po žensku na něm sedíc, s bosou nohou položenou až na koňský krk, pět řad žlutých a červených korálů na krku a pod sebou místo sedla pestrou látku. Byla oděna tvrdou konopnou košilí a zástěrou s prošíváním

pásem, mnohokrát obtočeným kolem těla. Bylo jí šestnáct let, v černých vlasech měla zastrčeno několik kopretin a byla krásná.

Za ní kráčet druhý kůň.

Zastoupil jí v šeru cestu.

„Jej!... To jsem se lekla. To jsi ty, Nikolko?“

Vyskočil na druhého koně. Stiskl zvíře koleny a celá jeho bytost se vzpjala a zabouřila krví.

Pak, když držíce se za ruce, stáli na kraji lesa, řekl Nikola:

„Zůstanu tady, Eržiko!“

„Zůstaň, Nikolko!“ A její oči, podobající se černým tůním, se staly ještě hlubšími.

Na koních se sem blížili Kalyna, Hafa a Ivan.

„Eržiko!... Eržiko!“ křičeli, přikládající si dlaně k ústům.

Od těch dob se Nikola Šuhaj skrýval v lesích a na poloninách.

Dovede-li se člověk vyhnouti začarovaným místům v pralesě, kde ve skalách nebo v černých močálech provádějí své rejdy nečistí duchové a zlomyslné rusalky, jest zde bezpečno, jako už nikde na světě.

Prales nezradí. Jsou zde prorvy, strže a rokle, široké plochy vyvrácených stromů, z jejichž trouchnivějících kmenů se ženou ke slunci houštiny, kterými nepronikne ani jelen. Chtějí zde Nikolu najít?

Uletěl mi z hrsti pták, chyťte mi ho, lidé! Pralesy voní tichem a tlením. A tato vůně, která mu vždy v životě znamenala pocit bezpečí, ho ještě nikdy neoklamala.

Spával v opuštěných kolibách nebo na horských loukách v oborozích.

Oboroh jest architektonický tvar, který dává ráz Verchovině: jako komín továrnímu středisku, gotická věž středověkému městu nebo minaret východu. Jsou to čtyři stožáry, vztyčené v rozích čtverce, a na ně je nabodnuta dřevěná stříška. Stříška se dá pomocí kolíků posouvat nahoru dolů, podle toho, jak se pod ní zvětšuje či klesá hranol sena, které se sem ukládá. A mezi stříškou a senem je dosti místa pro dobrý nocleh, teplejší a bezpečnější než lože zaječice ve vyšíní. Nuže, ať prohledávají deset tisíc oborohů na horských loukách Verchoviny!

Zde žil Nikola Šuhaj. Nebylo pastevece, který by mu byl odepřel mléka na uvaření kukuřičné kaše, nebo ovčáka, který by mu v kolibě nedal žinčice. Do zimovky Na potoce mu nosil otec chléb a Eržika pro něho doma ukrádala kukuřičné mouky, neboť Dračovi byli zámožní. A čekal-li na ně v lese, bušil čepelí sekery o kmen stromu, aby po zvuku poznali, kde se skrývá. Co na tom Nikolovi záleželo, že ho pronásledují četníci? Když mu to v kolibách vypravovali pastýři, a když mu to s ustrašenýma očima (jak byly krásné!) opakovala Eržika, smál se. Jen ať ho honí! A chtějí-li střílet, přesvědčí se, kdo ochutná olova.

V Koločavě žil četnický strážmistr Lenard Béla a ten po Nikolovi pásl jako po škodné. Měl ctizádost odevzdati králi tohoto zběhlého vojáka a byl tím povinován i cti svého klobouku s kohoutím peřím.

Šuhaj byl v jeho okresu první zběh a mohl se stát jiným zlým příkladem.

Prohlídky v Šuhajově chýši byly neúspěšné. Šuhajovým dětem rozdal kornout cukroví nadarmo. Jejich matce vyhrožoval marně.

A volati Petra Šuhaje znova na stanici bylo bez naděje. Bít vojáka z fronty se bál a snad právě proto od něho jen slyšel: Nevím, neviděl jsem, neslyšel jsem, opravdu nic nevím. O Eržice neměl zdání, neboť půvab jejího tajemství ji naučil mlčet. Ale mluvili pastýři z polonin Na potoce, z Růži a Krásné, z Ďord'avy, Bojarinského i ze Zapodrinny, a on jim slíbil a pohrozil zároveň. Přivedou-li mu Nikolu, dostanou na pálenku. Ne-li, půjdou ihned k odvodu a na frontu.

Lenard Béla se v té době podobal lovcí, pronásledujícímu rysa.

Byl celé dny v horách, zkoumaje stopy na bahnitých místech, prohlížeje opuštěné koliby a vysedávaje s dalekohledem na vrších, odkud je daleko viděti. Z večerní čekané se nikdy nevracel bez naděje na příští den a v noci se mu o Šuhaji zdávalo. Jednou ho spatřil. Na Krásné, krácejícího napříč poloninou. Ne na více než na tři sta kroků. Kdo zná vzrušení myslivce – půl leknutí, půl štěstí a lehký závan hrůzy ze smrti –, uzří-li po prvé na dostřel zvěř, kterou již tak dlouho stopuje?

Nadejít si Šuhaje lesem bylo již pozdě. Tak za ním Lenard, míře mu na nohy, poslal z karabiny ránu. Šuhaj se obrátil, více zvědavě než polekaně, nechal na sebe, poskytuje střelci plný terč, vypáliti

ještě jednou, a pak se dal rychle k lesu, následován prudkou, zuřivou, nesmyslnou palbou bledého lovce.

Jaká hanba! Takové věci činí myslivce velmi nešťastným, působí mu neklidné noci, nutí ho prohlížet mušku na pušce a patrony, přesvědčovati se střelbou do terče o zdraví ruky a oka, být v pokušení věriti čárům, o příhodě mlčet a hrýzt se tajnými přísahami.

Pronásledovati Šuhaje se stalo Lenardovi vášní. Jednoho deštivého týdne usoudil ze zpráv pastýřů, že se Šuhaj ukrývá v prázdné kolibě na Potoce. Přestrojil se za ženu. Oblékl si konopnou košili se zástěrou, na bílé onuce si řemínky připjal opánky, na hlavu si uvázal červený šátek a na krk navlékl šňůry skleněných perel. Vydal se do lesů. Přes rameno měl přehozený dvojitý pytlík, jako by nesl do hor ovčím sůl nebo pastevcům kukuřičnou mouku. Obecní servus šel lesem za ním.

Nikola ženu zdaleka pozoroval. Když viděl, že míří přímo ke kolibě a že je vzdálena již jen sto kroků, vyšel s puškou:

„Stůj, nebo střelím!“

Ale žena šla dále, mávajíc jen rukou, jako by říkala: E, člověče, netrop hlouposti, chci se tě jen na něco zeptat.

Došla k němu, vytrhla z kapsy revolver, udeřila ho jím do nosní kosti, skočila mu na krk, vyrvala mu pušku a její pažbou ho uhodila do hlavy. Z lesa vyběhl servus a zkopali a zbili Šuhaje tak, že jim zůstal pod rukama. Zmámeného a v poutech ho pak vedli do Koločavy. Lenard, který nechal v lese uzlík s četnickou uniformou, se teď do ní převlékl, a kráčeje vsí za Šuhajem, měl v tváři odlesk hrdého vnitřního úsměvu, který jest u myslivců výrazem dokonalého štěstí.

Příštího dne jel závodčí se Šuhajem do Chustu a vlakem ho odvezl do Balašagyarmatu.

Balašagyarmat?

Uherský král měl tehdy málo smyslu pro hrdinské činy ctižádostivých strážmistrů a vojáky potřeboval jinde než před divisními soudy a v garnisonních vězeních, na to bylo dost času až po válce, leč neodčiní-li snad zatím v naději na milost své zločiny hrdinskou smrtí. Z pochodové setniny uprchl Šuhaj znova, s novou zbraní a novým střelivem. Nebylo třeba uvažovati, jako se

nerozmýšlí mladý vlk, který se urval s řetězu a běží s prutem a čenichem nataženým, kam ho žene pud. Do hor! A k Eržice!

Tak v pralesích, stržích a na poloninách mezi horami Ťapesem, Kamjonkou, Stiňakem, Strimbou, Krásnou a Bojarinským začala stará honba na vlka znova, jen na širším území, s většími silami vedená a vášnivější než prve.

Strážmistr Lenard dostal z Volového posily. Jenže v hlavní leči v Sucharském lese, v temném, začarovaném místě, jemuž se lidé vyhýbají, nezůstala škodná, nýbrž jeden z lovců.

„Nestřílejte!“ vykřikl Nikola, když proti sobě spatřil četnické chocholy.

Ale oni vystřelili.

Také on.

V černém močálu zůstal ležet mladý četnický závodčí. Měl čistě prostřelenou hlavu.

Tehdy se stával Nikola Nikolou Šuhajem.

V širém kraji od Ťapesu po Stiňak a od Kamjonky po chustskou rovinu nebylo chýše, kde by mu odepřeli přístřeší nebo lžíci kukuřičné kaše. On jediný se dovedl vzepřítí bídě. Nikola! Hrdina Nikola! Jen on měl pravdu a všichni ostatní v hrdlo lhali. A dokud každý, kdo má zdravé pěsti, nepůjde za ním do hor, a dokud nebudou pobiti všichni ti četníci, notáři, fořti a bohatí Židé, konec nebude.

Utíkej, Nikolo! Bij, střílej, vraždi za sebe i za nás! A zahyneš-li, jen jednou tě matka zrodila, jen jedenkrát zemřeš.

Byl mír.

Ale, Kriste Ježíši, byl tohle nějaký mír? A za tohle se tak úpěnlivě modlily před ikonou?

Nějaký ďábel posedl lidi. Nebo se snad někde objevila nová kometa. Ale možná, že ještě nepřestala působit síla té staré. Neboť tak velkých hříchů nebylo a nemohlo býti ani mezi mocnými, ani mezi malými, aby Bůh neměl na všech těch bédách dosti. Ted', kdy se zase mělo jezdit do roviny za Tisou pro zlaté zrní kukuřice na tokan a pro pytle pšenice na bílý chléb, kdy se mělo zase do hor a s větrem o závod dolů po Tereble s vory, chlapi jako by ještě stále nemohli přijít k rozumu.

Co ony věděly o tom, co se ve světě děje, když farář a starosta Herš Wolf lhali každý něco jiného?

Ale jednoho dne, koncem října, když již Koločava ležela pod sněhem, počínali se domů trousiti chlapi. Někteří se zbraněmi, jiní bez nich, ale všichni zarostlí, zavšivení a zlostní. Také si představovali mír jinak. A rozhodně nečekali, že prvním pocitem jejich žen bude zděšení, že na ten soudek zelí a hrstku bramborů, které sklidily ze zahrad, přibývá ještě jeden chřtán. Chlapi jako by teprve teď viděli, nad čím o dovolených líně zavírali oči: chlév pustý, oboroh prázdný, doma nic, nic, špetky soli ne, hrstky mouky ne, jen trochu bramborů a zelí, které nestačí ani do vánoc. Teď se to týkalo také jich. Začali se srocovat.

A do toho podráždění přinesl někdo zprávu, že obecní notář zašantročil agentovi z Chustu zásilku bot, které měl za maximální ceny prodati obyvatelstvu. Zvykl si již. Zapomněl, že jsou doma vojáci, které ještě neopustil společný duch front a potřeba jednati.

Zpráva padla mezi vojáky jako nepřátelský granát. Sběhli se večer k Vasylu Derbakovi. Byla jich plná chýše. Křičeli. „Okrádat nás? Oni? Ó ne! My jsme byli ve válce! My jsme chcípali v zákopech! A oni čtyři roky nedělali jiného, leč kradli! Ukážeme jim, teď že jsme doma my!“ Sesadili starostu Herše Wolfa a zvolili nového: Vasyla Derbaka. A zvolili si vojenského velitele: šikovatele Juraje Lugoše. Zítra ráno se sejdou a každý přivede, koho bude moci. Notář Molnár je první lotr! Herš Wolf druhý! A Abram Beer třetí!

Příštího jitra přišli. Mnoho seker, mnoho vojenských bodel, hodně revolverů, něco pušek a poddůstojnických šavlí. Zarostlí vojáci v otrhaných stejnokrojích, scházející se volným krokem oddílů, jdoucích do zákopů, nedokrevní výrostci, nedočkaví viděti, co jim ukáží starší. Ženy se kupily na silnici v úzkostlivé hloučky. Teď, těsně před činem je najednou opouštěla odvaha, jako nevěsty, bojící se radosti, na kterou tak dlouho čekaly. Nestane se nic? Velel Jura Lugoš, opásaný dlouhou šikovatelskou šavlí. „Pochod!“ Do Koločavy Horbu! A na notáře Molnára!

Ale než došli ke kamennému domku notářovu, musili dříve projít kolem četnické stanice. Na ni tedy! Vrazili tam, nerozčilující se příliš a bez valného hluku, jak se na vojáky sluší. Stanice však byla prázdná. Strážmistr Lenard o včerejší schůzi u Vasyla Derbaka

věděl a ráno, když mu donesli, že se v Lazích shromažďují ozbrojenci, s celým mužstvem uprchl. Na stanici zbyla jen jediná puška, kterou si vzali. Jali se rozbíjet zařízení. Klidně a účelnými ranami dobrých pracovníků. Ženy venku byly vzrušovány praskotem tříštěného nábytku, zevnitř vyražených okenních rámu, řinčením skla a řemeslně vážnými tvářemi mužů, které takto viděly po prvé. Takhle to tedy vypadá? Proč nevložíte do svého díla více vášně, chlapi?

V přízemním domku notáře Molnára se běhalo jako při požáru. O vzbuření se tu dověděli, teprve když už zástup vybíjel četnickou stanici. Notář si navlékl úzké bílé spodky z ovčí vlny a kabát svého kočího, notářová se strojila do konopné košile a ovčího kožichu a plačící služka jí oplétala kolem onucí řemínky opánek. Děti zabalili do houní a sněhem přes zahrady a ledovou vodou Koločavky běželi do lesa na druhém břehu.

Vojáci našli notářskou kancelář prázdnou. Padla jim tu do oka velká ocelová pokladna. Peníze! Musí v ní býti mnoho peněz! Notář vyplácí vojenskou podporu všem třem Koločavám! Rozmáchli se proti pokladně dřevorubeckými sekerami. Ale jejich ostří od ocelových stěn jen odskočila. Bili do ní tupými konci, ale oprýskával jen lak a hrany seker zanechávaly v kovových deskách pouze důlky. Jedni odstrkávali druhé, počkej, neumíš to, bída tě pobij, dej sem! Svou sílu chtěl zkusit každý. To by v tom byl čert! Ale nešlo to. Vypáčit! Přineste nějakou silnou ocelovou tyč!

A zatím byl rozbíjen notářův byt. Ale to již nebylo studené vojenské ničení, neboť zde zasáhly ženy. Těm vyskočily na tvářích rudé skvrny a duši měly až kdesi na hranicích hrdla. Půl vteřiny stály, jsouce ohromeny nikdy nevidanou nádherou. „Pro tohle?!“ zaječela náhle Jevka Vorobcová a kopla do nějakého stolečku s vázičkami a porculánovými figurkami. Stolek se překotil a vázičky a figurky zazvonily. Ženy potřebovaly jen příkladu, a podobny milenkám již vědoucím, vložily do svého díla více vášně než ti, od nichž se učily. Vrhly se na zařízení. Na vycpávané židle a pohovky, na skříňně se zrcadlovými vložkami, na pokrývky a květinové stolky, na vše to, co bylo z jejich peněz, z jejich slz a krve, pro co se čtyři léta nesměly najíst a pro co musely umírat jejich malé děti. Roztříštily zrcadlo a v skříních skla, strhly v kuchyni polici s

nádobím, rozbily nábytek, a chraptivě na sebe křičíce, aniž jedna druhou poslouchaly, vzrušovaly se každými šaty a každým hedvábným kombiné, jež rvaly a házely okny na hlavy těch, kdož se sem nedostali. Rozřezaly peřiny, a pozdravovány jástem oněch venku, vysypávaly peří do říjnového větru. Piano? Ach, tohle je ten cimbál, z něhož vycházely ty písničky, které někdy slýchaly, jdouce kolem! Podrazily mu nohy, věc zaječela a ony ji rozdupaly.

Dílo v bytě již bylo dokonáno, zatím co se vojáci v kanceláři ještě stále mořili s pokladnou. Ležela na zemi, zbavena lakového nátěru a se sty důlků po hranách dřevorubeckých seker. Ke kováři s ní a roztavit ve výhni?! Ne do ohně, jsou v ní papírové peníze! Konečně přivlekli koly, pokladnu naložili na saně a několik mužů ji odvezlo před chýši nového starosty Vasyla Derbaka. Shodili ji tam na kraj silnice do sněhu.

Bylo již hodně po poledni, když šikovatel Lugoš vedl svůj voj zpět do Koločavy Lazů. Ženám planuly oči jako po milostném objetí a nervy se jim chvěly po díle, v němž příliš mrhaly silami. Teď se šlo na starostu Wolfa. Na Herše Wolfa, před jehož krámem vystály celé dny v dlouhém řetězu, a když měla již brzy dojít řada na ně, dovídaly se, že už žádná kukuřice není, poněvadž Wolf dával přiděly jen těm, kdo mu mohli nositi kuřata a vejce, protože posílal celé bedny potravin příbuzným do Volového a Budapešti, protože kukuřici, určenou pro ně, sypal svým slepicím a vykrmoval jí na sádlo husy. A teď se šlo na Beera. Na Abrama Beera, který měl vždy něco v tajných zásobách, ale který prodal jen za krev, kterému odosily všechno své konopné plátno, vlněnou přízi, ovčí kožichy, jehňata a slepice, kterému za pytlík kukuřičné mouky braly na zimu jeho krávy do svých stájí a na své seno, jehož se nedostávalo, protože je kradl pro vojsko také notář. A těmito vzpomínkami se ochablé nervy žen zase napínaly jako houslové struny a cévy se naplňovaly novým návaem krve. Najednou se jim chtělo letět. Třměly nedočkavostí a nenávistně se obracely na chlapy, krácející silnicí klidnými kroky lhostejných býků.

Vydrancovaly krám starosty Herše Wolfa a vybily jeho byt. Také on s rodinou utekl. V skladišti našly hodně kukuřice, v krámě několik plechovek bramborového syrobu, trochu cikorky a nějaké látky, ve spížírně mnoho husího sádla, mouky a vajec. Rozdělovalo

se to s velkým hlukem, jen tak náhodou a podle namátky, sběhly se děti a roznášely si zboží po vsi, běhající s loktušemi ve sněhu mezi chýšemi a krámem. Chlapi našli ve sklepě soudek vína a za dřívím v kolně dva demižony lihu a vypili to, ne z vášně nebo radosti, jen z vojácké žízně. Pak se šlo na Abrama Beera. I on uprchl. A také jeho byt byl rozbit a peří ze sýpek rozsypáno do větru, ale bez vášně a ve vsí rychlosti, že to muselo být, poněvadž více než ničení zajímaly teď zásoby mouky, bobů, koží a látek. Při rozdělení bylo mnoho hluku a hádek, které velitel Lugoš, zvyklý na podobné výjevy u vojenských polních kuchyní, krotil šikovatelským křikem, odstrkováním a také ranami. Pak se šlo na Mordcha Wolfa, Josefa Beera, Kalmána Lejboviče a Chaima Beera. Rozbírání jejich malých krámků šlo klidně a bez hluku, majitelé stáli uctivě před vývěsními štíty, čekající již, a jejich tváře vyjadřovaly sdostatek hrůzu před mocí lidu a zase nebyly tak nesnesitelně zoufalé, že by se na pohled na ně chtělo zapomínati v řádění. Tak byly ušetřeny alespoň byty. Ostatně nebylo ani mnoho co odnášet a že nebylo nic skryto, o tom se přesvědčili.

Jedenaosmdesátiletého Herše Lejba Wolfa, vinopalníka a v Koločavě největšího pozemkového vlastníka, Věčný konečně vyslyšel. Nebylo ani dobře možno, aby byl On, který se nestará o jiného, leč o věci svých Židů, přeslechl od rána tolik modliteb, které pronášíme v době nebezpečí, a toliké volání: „Bože všech Židů, slyš mě!“ Pán mu poradil a řekl: „Vyjdi svým nepřátelům vstříc a pohosti ty, kteří ti chtějí zle činiti!“ Herš Lejb Wolf uposlechl. Rozkázal ženám své domácnosti, aby ze sklepa na silnici vyvalily dva soudky vína, v seně oborohu za domem najdou ukrytý sud lihu, ať přivalí také ten.

A večer již, když se zástup blížil k jeho krčmě, vyšel mu vstříc. Obrácen k veliteli a starostovi, mluvil tak hlasitě, že to slyšeli všichni:

„Jsem starý muž, rozumím běhu světa a vím, že se změnil. Odevzdávám vám všechny své pozemky. Zítra, pozítří, nebo jak si budete přát, s vámi pojedou do Volového k okresnímu soudu a dám je přepsati na vaše jména. Víte, že zboží u mne nenajdete. Nač tedy ničit? Nač poslouchat dětský pláč? Vše, co mám, je zde, a prosím vás, abyste toho ve zdraví užili.“

Och, ty starý lišácký lichváři! Je to pravda, co nám tady povídáš? Zásoby v domě jsou! Ale přitom měly za celý den již dosti zkušeností, aby věděly, jak málo by se bylo na každou z nich dostalo. A byly unaveny a drancování jim již nepůsobilo radost. Sudy lákaly.

A lákal odpočinek.

Tak byly na silnici rozdělány táborové ohně. Stařec vynesl z krčmy všechny sklenice a ženy jeho domu z hospodářství všechny nádoby, které byly trejfe, to jest takové, z kterých nesmí Žid nic požívat, poněvadž se do nich dávají věci rituálně nečisté. Hodovalo se. Neboť dobrý den teď mohl být dobře ukončen.

Okny domu se na rej kolem ohňů dívaly dcery Herše Lejba Wolfa a ženy jeho vnuků, starostlivé, co se bude dít, až se lidé opijí, a trnoucí strachem o svého patriarchu, který vyšel, aby hájil rodinné jmění. Stařec s dlouhou, bílou bradou se nehnul ze zástupu, a nedávaje jediným pohledem znát, jak napjaty jsou jeho nervy, usmíval se, hovořil a byl shovívavý k chudým židovským výrostkům, kteří se přišli také napít, třebaže ne vína, jen lihu, do kterého si míchali vodu, jindy by je byl vyhnal. Podívaná na hemžení kolem planoucích ohňů velice bavila také děti nejmladších dcer Herše Lejba Wolfa a jeho pravnuky, děvčátka s velkýma očima a hochy v sametových čepičkách a s pejzy černými, plavými i rusými. Draly se k oknům, a nechápajíce vážnosti chvíle, chtěly zpívat žargonovou písničku, které je naučily matky:

*Oj, oj, oj,
ožraly je goj!
Chlastat musí,
mnoho zkusí.
Oj, oj, oj,
protože je goj!*

Ale matky jim rychle ucpávaly ústa a honily je do postelí. Toho odpoledne potkali lidé ve vsi Nikolu Šuhaje.

„Pojď s námi, Nikolo!“

Ale Šuhaj mávl jen rukou.

„Já nic nechci. Jsem rád, že jsem doma.“

Prohlédl si ves a spousty před domem Herše Wolfa a Abrama Beera a zase se vrátil do otcovy chýše pod Sucharem. Neboť Nikolovi Šuhajovi byl společný duch front cizí. Nikola se podobal rysovi.

A ten vychází za kořistí sám, sám se bije a sám umírá buď kulí, nebo bezmocně zalezlý do houštiny.

V noci se stalo u ohňů před krčmou Herše Lejba Wolfa neštěstí. Opilí muži se tahali o pušku, ukořistěnou na četnické stanici. Vyšla rána, a dva lidé, Ivan Markuš a Danilo Lednaj, zůstali na místě mrtvi. Dav rázem ztichl. Pak se ho zmocnilo vzrušení. „Stane se něco?“ střelilo hlavou zbledlého Herše Lejba Wolfa. Jeho dcery a ženy jeho vnuků uskočily od oken, chopily se za spánky a šeptaly „Šma Jesruel!“

Ale když znova pohlédly ven, viděly, že se stařec zmatkem prodral k napilému starostovi, že mu něco vykládá, že mluví do komandanta, že rozkazuje židovským výrostkům, aby mrtvé odnesli. Ach, jaký je to muž ten náš děd! Jaký je to svatý stařec! Lidé se hrnuli za výrostky, odnášejícími zastřelené. Hlučeli. Rozcházeli se. A za chvíli zde zůstaly jen ohně, sudy skoro prázdné a na sněhu, rozdupaném až k černé zemi, krev.

Jméno Hospodinovo budiž pochváleno! Žádnou ztřeštěnou ženu v prvním zmatku nenapadlo vykřiknout, že rána byla vypálena z Wolfova domu, nikdo se neopil do bezvědomí a nikdo tedy nemohl mezi lidi hodit otázku, zda snad líh a víno nejsou otráveny.

Vyčerpaný a prokřehlý Herš Lejb Wolf se mohl vrátit domů. Proti ženám, které ho chtěly starostlivě oblehnouti, unaveně nastavil stařecky žlutou dlaň, aby ho neobtěžovaly, a odešel do své komůrky. Dříve než ulehl, pohovořil s Věčným, modle se Krišmu. A až bude ve čtvrtek nebo o šabesu v synagoze vystavována tóra, pomodlí se před ní gojml benšn, modlitbu díků, s takovou vroucností, jak ji již neříkal od narození Bondyho, svého nejmladšího.

„Hašem jisburech!“ Den je ukončen.

Nazítří většina vesnice vyspávala. Srul Rosenthal, kovář, ohromný muž v kožené zástěře a s bradou a pejzy jako uhel černými, se před starostovou chýší pokoušel o pokladnu perlíkem.

Bušil do ní barkochbovskými ranami. Marně. Ale nejprve ze zvědavého a pak smějícího se hloučku, který ho obklopoval, přece jen každý ránu zkusil také. Tak pokladna zbavená laku, se zprohýbanými stěnami a se sty důlků v nich, zůstala na kraji silnice ve sněhu.

Příštího dne se konala před kostelem hromada obce i církve. Volba nového starosty Vasyla Derbaka byla potvrzena. Také volba velitele Juraje Lugoše. A mnohem více nebylo již ani co říci, ani co dělat. Byly jen určeny silniční stráže, jejichž povinností bylo nedovolit, aby bylo z obce cokoli vynášeno, a každého nového příchozího nejprve dovést ke komandantovi. Ale byly z toho jen mrzutosti. Ti, kdož přicházeli, byli vojáci, vracející se z front, a když jim chtěl Lugoš prohlížeti tlumoky, křičeli a nadávali. Desátník Miška Derbak, syn nového starosty, zarostlý, vychrtlý a uštvaný cestou, již se sem probil až odněkud z Tyrolska, způsobil u Lugoše velkou výtržnost, vytrhl revolver a chtěl velitele, s nímž měl ještě z fronty nějaké nevyřízené účty, zastřelit.

Ale samospráva trvala pak již pouze jeden den.

Notář Molnár a strážmistr Lenard utekli třicet kilometrů odtud, do Volového. Ale Abram Beer a Herš Wolf zvolili lepší cestu, šli do Chustu. Navštívili ihned vojenské velitelství. Vložili tam situaci a nebezpečí. A vojenské velitelství mělo právě v této době pro podobné události mnoho pochopení. Vypravilo setninu pěchoty a svěřilo její velení mladému poručíkovi Mendlu Wolfovi, synovi Herše Wolfa, jediného pravoplatného starosty koločavského.

Pátého dne po vzbouření, v pět hodin ráno za tmy ještě a v drobně padajícím sněhu vtrhlo do Koločavy vojsko.

Tentokrát to byl lajtnant Mendl Wolf, který řekl svým vojákům: „Na ně! Nešetřte z té holoty nikoho!“ Ukáže jim, že už není studentíkem, kterému čouhá koločavské seno z bot, a kdo je to poručík Wolf a co znamená drancovat jmění, které má jednu připadnout jemu.

„Na ně, hoši! Zítra přiveze starý pán víno.“

Vojáci si rozdělili po rojích vesnici. Ale poručík Wolf si nemohl dát ujít příležitost, aby nenavštívil své staré známé: komandanta Lugoše a starostu Derbaka. On a čtyři vojáci vytáhli Lugoše z postele a zbili ho tak, že se jim zbrcen krví zhroutil k nohám.

Chrstli na něho dvě vědra vody, rozkázali mu, aby se oblékl, a spoutaného odvedli. Pak šli k Vasylu Derbakovi. Ten byl probuzen řinkotem okenních tabulek, v nichž se objevila ústí pušek, a bušením na dveře. Žena otevřela, muž vyskočil, a před ním, rozespálým posud, stáli dva vojáci a Mendl Wolfů. „Dobré jitro, pane starosto. Dovolil jsem si vás navštívit.“ Poručík uhasil o Derbakův nos hořící cigaretu. Pak cigaretu odhodil, vytrhl revolver a mířil jím na Derbakovo čelo, jako by se ho chystal zastřelit. Kochal se chvíli tím pohledem. Pak mu dal dva políčky, rozkázal ho spoutat a odvedl: „Račte napřed, pane starosto!“ Zatím vojáci řádili v chýších.

Koho zastihli, zbili. Kdo měl zbraň, toho odvedli. Oděvy, náradí, zásoby, vlastní i odnesené od obchodníků, vyhazovali přede dveře a do soudků kysaného zelí lili petrolej, a nebylo-li ho, do zelí močili.

Ach, chlapi, nešťastní chlapi, co jste nám to zase provedli? Přec jen nám bylo bez vás lépe!

Vojsko zůstalo v Koločavě dva dny.

Poručík Mendl Wolf uváděl věci do starého pořádku. Nejprve na silnici před chýší Vasyla Derbaka otevřel maličkým klíčkem pokladnu, vybral z ní něco přes tři sta tisíc korun a všechny papíry, věci vzal k sobě a pokladnu nařídil dopravit do vybitého notářství.

Dal svézt vše, co bylo vyvlečeno z chýší, do otcovy kolny, a až se otec vrátí, budou si moci obchodníci z těch hromad vybrati svoje.

Pak najal za žold dvacet místních výrostků, Židů i Rusínů, ustavil z nich Národní gardu, dal jim pušky a rozkázal poddůstojníkům své setniny, aby s nimi cvičili.

Třetího dne se vrátil notář Molnár a strážmistr Lenard Béla se svými četníky. Ten přejal velení Národní gardy.

Pomsta je sladké jídlo, a Lenard Béla se mstil. Mstili se Židé za strach a ze strachu před strachem budoucím. Mstily se za přestálé hrůzy židovské matky a byly odhodlány dát prohledati půl vesnice, aby našly hrnec husího sádla, který jim ještě chyběl. Národní garda pátrala po zbraních a zásobách, kradla a vydírala. V chýších kromě podlahy z udusané hlíny a několika kousků nábytku nezůstalo nic. Jedině patriarcha a lichvář Herš Lejb Wolf se choval jako vždy, důstojně, a nemstil se nikomu. Jaký zisk by mu z toho také kynul? A jaký jeho vnukům a dětem jeho vnuků?

Tak zase nastaly normální poměry. To jest pokorné chůze k Abramovi Beerovi a k Heršovi Lejbovi Wolfovi o peníze: na směnky a na zástavu zahrad a chýší pro toho, kdo ještě co zastavit měl. A bohatí Židé byli zase mírní a zase shovívaví. Takhle to má být a tak je to zase v pořádku.

V klidných dobách nebylo pro Národní gardu zaměstnání. Ale strážmistr Lenard se rozhodl, dříve než tuto rotu lotrů a povalečů rozpustí, že s ní vykoná ještě jedno dílo, čekal jen na příležitost k němu. Šuhaj! Jeho stará bolest. A věru, nebude moci klidně spát dříve, dokud nedostane tuto škodnou, která mu již tolikrát unikla.

Listopad probouzí lovecké vášně, a umrzlý sníh a obnova na něm, radost všech myslivců, lákají k dobrodružstvím.

Lenard se dověděl, že žije Šuhaj v kolibě svého otce. Je to asi tři hodiny cesty od obce, na horním toku Koločavky, v Sucharském lese, tam, kde je mýtina s malým kouskem louky. Dostat se tam bylo možno, sněhu nebylo mnoho a podél Koločavky vede pěšina.

„Pojďte, mládenci,“ řekl gardě, „naděláme z něho maso.“

Dali se na pochod.

Na cestě se stavěli pod Sucharem u Šuhajova otce, spoutali mu ruce a vedli ho s sebou.

V starém lese před cílem cesty se zastavili, aby chvíli odpočinuli. Lenard, pozoruje zpovzdálí kolibu uprostřed zasněžené rovinky, činil poslední přípravy a udílel poslední rozkazy. Rozestavil gardisty do rojového řetězu, jehož byl sám středem, a na křídla dal po četníkovi. Pohled na hladkou plochu sněhu, na níž nebylo stop, zužoval gardistům dech. Jak to? Mají být dvě stě kroků terčem Nikolově pušce? Ale neodvažovali se ani hnouti, ani utéci: snad tam Nikola vůbec není. Ze srubu sice trochu kouře vycházelo, ale to nemusilo nic znamenat, protože kláda na ohništi doutná třeba dva dny. „Jen ať jich pár postřelí,“ myslil si strážmistr Lenard, „alespoň budou vědět, zač dostávají plat!“ Svázal Petru Šuhajovi řetízkem na zádech ruce, utáhl, až chlapovi vyskočil studený pot na čele, a konec řetízku si ovinul kolem dlaně.

„Dopředu!“

Rojový řetěz vyrazil z lesa. Několika skoky přebrodil polozamrzlou říčku. Chtěl přeletět rovinkou ke kolibě, ale nešlo to

tak snadno, nohy se bořily do sněhu a těžce vytahovaly. Lenard se kryl tělem Petra Šuhaje. Potrháváje řetízkem, hnal ho dopředu a zároveň tím zabraňoval, aby Petr Šuhaj nemohl uskočit stranou nebo upadnout na zem a učinit tak Lenarda svému synovi terčem.

Oči všech byly upřeny na kolibu. Mžikem spatřili, jak oknem po straně vyskočil Nikola. Viděli, jak s puškou v ruce běží velkými skoky k lesu.

„Stůj! Stůj! Stůj!“

Les řval. Padla rána. A zarachotil jich celý řetěz. Radost z pohledu na utíkajícího tvora jest zděděna od prapředků. Skákající Nikola byl pronásledován nesmyslnou palbou gardistů a dobře mířenými ranami četníků.

Viděli, jak zmizel v lese.

„Dopředu! Za ním!“ křičel Lenard a potrhával řetízkem jako koňskou uzdou.

Běželi, udýcháni a klopýtajíce ve sněhu.

Ale náhle zazněl z lesa před nimi hlas. Jasný a strašlivě hněvivý:

„Co mi chcete? Proč mě nenecháte s pokojem?“

„Stůj! Stůj! Stůj!“

Po hlase poznali, že je na samém kraji lesa, skryt za některým ze starých buků. Pálili tam. V hluku nebylo slyšet, že také Nikola střílí.

Aniž spatřili, jak se to stalo, ve sněhu leželi dva gardisté. Icko Šafar a Oleksa Chabal. Icko ležel naznak a z krku mu vysoko tryskal silný pramen krve. Padal nazpět do sněhu a barvil jej.

Gardisté jako by v prvním okamžiku nechápali. Střelba chudla. Stříleli už jen četníci.

A zřetelný, zuřivý hlas z lesa volal:

„Běžte, nebo vás postřílím do jednoho!“

Uposlechli toho rozkazu okamžitě.

Hnali se sněhem zpět k lesu, klopýtajíce v stopách, které zde prve vyslapali. Křik strážmistra Lenarda byl marný.

A tak, vida tento zmatek, trhnutím řetízku si Petra Šuhaje obrátil, jeho záda přitiskl na záda svá, a půl ho nesa, půl vleka za sebou, ustupoval také.

Petro, beze smyslů bolestí, křičel:

„Střílej, Nikolo! Neboj se, střílej!“

Nad otcovou hlavu vyčníval kousek hlavy Lenardovy. Nikola si dvakrát na ten malý kousek zamířil. Dvakrát zase pušku sklonil.

Četníci zmizeli v lese za Koločavkou.

Bylo mrazivé ticho.

Na pláni leželi dva lidé. Icko v růžově zbarveném sněhu byl již mrtev. Oleksa, střelený do prsou, se snažil na rukou pozvednouti.

„Nikolko!... Co jsi mi to udělal, Nikolko?“

„Proč mě nenecháte?!“ zařval ještě jednou z lesa Nikolův hlas jako na zlostnou omluvu.

Zatím Koločava čekala na návrat gardy. Obec byla rozčilená a počítala hodiny. A nedočkavost žen byla vystupňována, když do vsi přišly nějaké děti od Sucharu a vyprávěly, že tam četník jednal saně, které měly výpravě jet naproti tak daleko, jak se dostanou. Koho přivezou? Bože na nebesích: Nikolu? Ale když saně přijely a ženy viděly, že z nich u četnické stanice vynášejí dva mrtvé, zhluboka si oddechly. Jen je bij, Nikolo! Sokole Nikolo! Junáku Nikolo! Proč jejich chlapi nejsou takoví? Proč vždy něco začnou a nikdy to nedovedou do konce?

Výprava za Nikolou Šuhajem byla posledním činem Národní gardy. Brzy potom byla rozpuštěna.

Ale ani panování strážmistra Lenarda nemělo dlouhého trvání, a když se lidé divili, že již tak dlouho v obci neviděli žádného četníka, dovídali se, že zmizel on i jeho mužstvo, neznámo kam. S nimi odešel také notář Molnár a Koločavští obcházeli několik dní zamčený úřad a dívali se čerstvě zasklenými tabulkami na pohmožděnou pokladnu, která byla tentokrát prázdná. Nikdo netušil, proč. Ale Židé znali příčinu: v Uhrách se chýlilo k revoluci a Lenardových pušek bylo potřebí jinde.

Koločava byla bez vrchnosti. Život šel dál. A věru, nebyl o nic lepší ani horší než s ní.

A pak, jednoho zimního dne, za třeskutého mrazu, přivezl kočí v ovčím kožiše k Abramovi Beerovi na saních dva pány zakuklené v kožišinách. Jednoho z nich poznali: byl to drahovský obchodník s dřívím Salomon Perl. Druhý byl neznámý mladíček. Prý také obchodník, který chce najímat na práci lidi. Teď, v těchhle mrazích? A Perl ho veze? Ti koně byli jaksi příliš krásní. Abram Beer se oblékl také do kožichu, obul si plstěné boty a chodil s mladým pánem vsí.

Vyprovodil ho po silnici na jeden její konec, pak na druhý, prohlíželi spolu mostek přes Koločavku, vylezli spolu také, pokud to šlo, kus do stráně nade vsí a dívali se dolů.

Mladý pán byl rumunský důstojník. Příštího jitra vtrhlo do Koločavy rumunské vojsko.

Rumuni zde již zůstali.

Bože, jakou novou ránu jsi to na nás seslal?

Kradli oborohy blízko vsi, kradli dobytek, a poněvadž se teď do zimovek pro něj jít nedalo, kradli lidem z chléva jedinou krávu, kterou si nechali doma, aby měli v zimě trochu mléka. Dávali za to popsané papírky, na které prý zaplatí Češi, až přijdou. Vnikali do chýší, přepadávali děvčata a na silnici zastavovali lidi otázkou: Jeste baň? Máš peníze? a když neměl, bili po zubech.

Ježíši Kriste, zbav nás tohoto míru! A musí-li to být, vrať nám zase válku! Tehdy jsme dostávaly za muže, kteří se vraždili, alespoň podpory.

Proč se vrátil Nikola Šuhaj do vsi?

Proč nechtěl být lepší než ostatní? Proč schoval pušku někam do oborohu, podoben jejich mužům, kteří je tam nechávají v nečinnosti a nestydí se za dětinské řeči, až trochu opadne sníh, že ji vytáhnou a přinesou kance nebo jelena? Proč je nechtěl, ne-li zachrániti, mstít alespoň?

Ne, Nikola Šuhaj nebyl Oleksa Dovbuš. Sestoupil se svých hor. Pro ženu. Pro trochu zralých višní, kterými chutnala Eržika.

Bydlil u otce pod Sucharem a kromě v neděli do kostela nikam nevycházel. Jako by se nemohl dosytit tepla, sálajícího z chlebové peci, jako by nikdy nechtěl jiného, leč hrát si s malými dětmi, a šmouhou, kterou v zimě děláme hranou dlaně na oroseném okně, se dívati ven na náspy závějí. Byl zase jedním z nich. Snad ještě o trochu horším, poněvadž byl příliš obdivován pro svůj loupežnický toporec, který ztratil. Zbabělý voják, který utekl.

Jedné neděle po mši vešel Šuhaj do chýše starého Ivana Drače.

„Kmotře Drači, dejte mi Eržiku.“

Bylo to trochu náhlé. Eržika, zrudlá až po skleněné perly na krku, vyběhla z přetopené jizby.

Starý Drač, nevěda o ničem, nechápal.

„Co? Nač Eržiku? Proč?“

Ale byl zde také jeho syn Juraj, o málo starší druh Nikolův. Nedávno se vrátil z války, dotrhával ještě vojenský stejnokroj, stejně jako Nikola. Miloval sestru. Vstal s lavice a postavil se proti Šuhajovi.

„Tobě, loupežníku? Raději ji hodím do Terebly.“

„Nikoho jsem neoloupil.“

Více vykřiknuto nebylo.

Stáli proti sobě maličko zbledlí a z očí jim sršel oheň. Bylo ticho. Ale bylo rozhodnuto, potrvá-li ještě chvíli, že se napětí vybije jedinou ranou. Vojenské stejnokroje připomínaly vraždy.

Ale přepjatých nervů Nikolových se náhle dotkla vůně višňového dřeva a rozlila se mu celým tělem. Pokrčil rameny. Obrátil se k odchodu.

„Nedáte-li mi Eržiku, vypálím vám chýši, Dračové.“

Odešel a velký oblak páry vyšel s ním.

V dobách rumunského obsazení Koločavy byl Nikola Šuhaj zatčen. Jednoho jitra si pro něho přišli s puškami vojáci. Stalo se to tehdy, když Abram Beer upozornil vojenské úřady na nebezpečného člověka, který, ať už se to bere jakkoli, byl přece jen trojnásobný vrah. Abram Beer nejednal ani tak z potřeby zavděčit se Rumunům a blíže se s pány seznámit, ač jistě i to stojí obchodníkovi za trochu námahy, nýbrž že měl s Petrem Šuhajem úmysly zcela zvláštní a nikterak ne jednoduché. A poněvadž nevěděl, zda jeho doba již bezpečně uzrála, nelenoval dát si zapřáhnouti saně a jet pět hodin do Volového, aby se u vyššího velitelství na věc Šuhajovu přeptal.

Páni ho vyslechli, pohovořili s ním, otázali se ho, kolik by se při dobré vůli v Koločavě ještě dalo sehnat obilí a sena, a když odešel, řekli si: „Nebudeme přece v takhle vyjedeném kraji krmit chlapa! To jsou válečné věci, ať si to s ním vyřídí Češi, až přijdou!“

Nikola Šuhaj byl po čtrnácti dnech z vazby propuštěn. A Abramovi Beerovi nezbylo, leč vytvořit na čele hluboké vrásky a probírat se živými prsty v rusé bradě tak, jako by hrál na harfu. To znamenalo čekat. Jak dlouho ještě?

Nikola dostal Eržiku.

Neboť strach starého Ivana Drače byl ještě větší než nenávisť jeho syna Juraje.

Nikola srubal ještě jednu širokou postel, podobnou velkým jeslím, lože na vysokých nohách a se všemi pelestmi stejně nízkými, vystlal ji senem a ovčími kožichy a postavil do povalové komory otcovy chýše. Pak rubal na pokraji lesa kmeny a koněm je tahal plhem ve sněhu do údolí, aby si na jaře mohl vystavit chýši svou.

Byly svatby. Eržika měla pravou ruku v zápěstí obtočenou bílým šátkem a na hlavě korunu s lesklými plíšky a mnoha bílými hvězdičkami. Po předlouhém obřadu v kostele před tváří padesáti svatých na ikonostasu a po mnohých farářových „pomolím sja“ a d'ákových „pomiluj“ je kněz, tiskna jim jednou rukou ke rtům řecký dřevěný kříž, pokropil druhou ze džberu vody a složil jim pod štolou ruce. A před rodnou Nikolovou chýší, když prošli pod dvěma svázanými bochníky chleba, je matka poházela ovsem a mladší Nikolova sestra je pokropila víchem vodou z ozdobeného vědra.

Tancovalo se při jednotvárné melodii jedněch housliček, snědlo se kus kance, kterého ukořistil starý Petro (ach, kdepak teď byli hajní státních lesů?!), a pila se jen voda. Pak, pozdě večer v komoře družičky sňaly Eržice s hlavy věnec, ona se s ním rozloučila trojím políbením, také on jej třikrát políbil a odevzdal Eržičině matce. Třikrát hodil na Eržiku šátek vdaných žen, dvakrát mu jej hodila zpět, družičky jí jej obtočily kolem hlavy a uvázaly na babku.

Nikola se stal jedním z Koločavských. Měl všechnu naději, než zestárne, než ho rozdrtí kmen v lese, nebo než mu vory v ostrých zátočinách Terebly zpřerážejí údy, že bude mít mnoho dětí a málo kukuřičné kaše, mnoho bídy a málo krátkých radostí.

Na horách jižně od Koločavy ještě ležel sníh, ale na severních stránkách rozkvétaly již devětsily.

Nikola se dověděl, že Rumuni kácejí dříví, až někde u Vučkova, ale platí prý penězi a ne cedulkami. V chýši došla poslední kukuřice.

Nikola oblékl beraní kožich s dlouhou srstí navrch, vzal přes rameno sekeru a šel, zda by ho vzali do práce.

Přešel přes kopce na jihu, překročil předěl dvou řek a scházel po teplé straně hor lesem podél potoka k Vučkovu. Země byla nabobtnalá jarem a překypělý potok letěl velkými vlnami, zakrýváje

stopy prahů. Nikola se blížil k oslněnému palouku. K tomu, kde vyvěrá sirný pramen a kam až zezdola vlékávají vučkovské Židovky necky, aby si vodu v nich ohřály kamenem, rozpáleným na ohni, a koupaly svá revma, získaná dole v krámcích.

Na pasece bylo pět chlapců s koni. Rozdělili oheň a vypalovali jakýsi jalovec, jenž tu překázel trávě. Jaro jim rozehrálo krev a učinilo je bujnými, jako bylo hříbě, na kterém se jeden z nich proháněl. Jiný, malý a zavalitý, ostatní honil, práskaje po nich dlouhým bičem na krátkém bičišti.

Malý a zavalitý si vylezl na balvan, a uměle roztáčeje nad hlavou bič, střílel z něho krátkými ranami, které se rozléhaly údolím.

Křičel:

„Já jsem Šuhaj! Já jsem Nikola Šuhaj!“

Šuhaj zarazil kroky.

Usmál se.

Ale více překvapením než z veselí.

Taková byla jeho sláva? A až sem sahala?

Sešel s pěšiny a přistoupil k hochovi, vyhnuv se umělým křivkám jeho dlouhého biče. Zamračil se a houkl na něho:

„Hu! Já jsem Šuhaj a sním tě.“

Chlapec se zarazil. Ale vida v Nikolových očích veselé jiskry, zazubil se. Sběhli se sem ostatní, a on, ukazuje na Nikolu, volal: „On je prý Šuhaj!“

Pasáci se dali do uličnického smíchu, a ustoupivše kousek do bezpečí, hulákali: „Šuhaj! Šuhaj! Šuhaj!“

„Opravdovský Šuhaj,“ usmíval se Nikola.

„Tak nám dejte milion, jste-li Šuhaj,“ řekl ten na koni.

„A kde máte větvičku?“ ptal se jiný.

„Jakou větvičku?“

„Vy nevíte, že má Šuhaj větvičku?“

„Ne.“

„A že jí odhání všechny kulky?“

„Ne.“

„To toho víte málo.“ A hoši se zase rozchechtali.

Usmívající se Nikola se obrátil a šel.

„Šuhaj nebyl takový mrňous jako vy!“ křičel za ním ten s koně, připraven stisknout zvíře koleny a ujet, obrátili se Nikola. A malý, zavalitý volal: „A měl větší vousy.“

Ale Nikola se již neobrátil.

„Kde máte větvičku?“ povykoval za ním jeden a ostatní si dali k ústům dlaně a volali: „Půjčte nám větvičku, Šuhajíí! ...Půjčte nám zelenou větvičkuúú!“

Nikola přešel palouk a kráčel lesem.

Tak velká byla jeho sláva?

Rytmus chůze probouzel vzpomínky a ty se k sobě řadily jako jeho kroky.

Měl opravdu zelenou větvičku? Děti měly pravdu. Kolikrát to již po něm stříleli? Na frontě a zde? Byla nějaká střelná zbraň, z níž by po něm nebylo páleno? U Krásníku zbyli z jeho čtyři tři lidé. On mezi nimi, a nezraněn. Z předmostí na Stochodu se dostal zpět samojediný. A Krásná?! Černý močál! Suchar! Byl na světě člověk, který by byl z toho deště kulí unikl živ? Ne, to nemohlo být samo sebou! A nebylo. Ale to bylo ještě podivnější: vždy věděl, že se mu nic nestane. I u Krásníku i u Stochodu, kdy se zdála každá naděje šílenstvím, a v stech postaveních jiných, i na Krásné, v Černém močále i v Sucharu. Věděl, že se mu nic ani nemůže stát. Že se ho žádná kule netkne. Ani z pušky, ani z děla, ani z kulometu. Měl takový dar? Ano, měl takový dar!

Až Nikolu při té odpovědi zamrazilo v zádech.

Křik dětí dávno dozněl.

Snad se opravdu mohl stát Oleksou Dovbušem. Snad opravdu opustil svou slávu pro ženu. Zahodil svůj velký dar marně a neúčinně, neuměl z něho vytěžit nic kromě holého života?

Chůze Nikoly Šuhaje se stávala pomalou. Země byla rozměklá a jeho kroky nebylo slyšet. Po levici mu hučel a šuměl potok, přeskakuje kalnými vlnami tam, kde měly padat vodopády.

Jak bylo možno s kouzelnou větvičkou v ruce žít tak bídně a uboze?

Či působila jen za války a nyní už její síla pominula?

NIKOLA ŠUHAJ

Abram Beer rozmlouval před chvílí v pokojíku s Hospodinem, svým pánem a přítelem. S kostkou tefilinu na čele, s jeho řemínky, omotanými kolem žilobití levice, neboť to vychází ze srdce, a zahalen v bílé a černě pruhovaný talis, modlil se Sachres, ranní modlitbu: Ma tojvi ojhulechu Jankoif, jak dobré jest přebývati v stanech tvých, ó Jakube.

Ted' stál před svým krámkem, který bylo možno koupit za tři sta a odnésti v koši na zádech. Myslil na své věci. A ty byly složité a zamotané, a bylo potřebí mnoha úvah, důmyslu a práce rozpřísti je, rozuzlit, srovnat a zamotat je znova. Levý koutek úst měl pootvřený a povytažený vzhůru, levé chřípí také, levé oko přimhouřeno, na čele vrásky, probíral se v rusé bradě jako v strunách harfy.

Všichni koločavší Židé tak po šabesu stojí před svými krámký a věci jich všech jsou zamotané a plné problémů, jež možno řešiti desaterým způsobem a také vůbec ne. Neboť obchod to není jen vydělávání peněz. To je filosofie, politika, všechna složitost života, to jest smysl a vášeň o nic menší než láska. Věci jsou díla Věčného a byly stvořeny k potěšení božím dětem. A není věru větší radosti než hrát si a hýbati jimi.

Špatné věci! myslil si Abram Beer. Už zase noví páni: Češi. Pořádek? Zdá se, že by mohl býti pořádek. Ale není pořádek. Češi

jsou tady a nikdo neví: budou takoví, nebo budou takoví? Pan prezident je profesor, spisuje, ale prosím vás, co může profesor rozumět obchodu? Napsal prý také nějakou knihu o rituální vraždě, tenkrát s tou Anežkou Hružovou a s tím chudákem Hilsnerem, kterého teprve nedávno pustili. To by mohlo být dobré. Ale nemusí to být dobré. Člověk nemůže vědět. Toť se ví, že musíme jít s Čechy, co můžeme dělat, chceme-li žít, a je to pořád lepší než v Polsku nebo v Rumunsku. A v Maďarsku? Oj, ojojoojoj! Béla Kun. Pán Bůh všemohoucí nás chraň! Takový Žid, který zradil svého Pána Boha, jest horší než deset tisíc křesťanů. Židovská hlava, gojská duše. Věčný ho strašlivě potrestá. C, c! Češi jsou mi milejší.

Ale s kým půjdou? S bagány nebo s našimi lidmi? Pochopí, že se v této zemi nedá vládnout bez Židů? Ale možná, že to také nepochopí. A také možná, že to pochopí až za dva roky, za tři roky, za deset let, jednou to i takový křesťanský mozek pochopit musí. Ale co zatím? Ach, bolí! Obchody nejdou, dobytek není, s obilím se nedá nic dělat, ještě tak líh, Wolfovi se mohou smát. Oj, ojoj! Půjde to alespoň s pozemky? Ach, starosti! Kdy se zbaví Nikoly Šuhaje? Kluk špatná, loupežnická, ať má černý rok, ohava!

Abram Beer pootevřel ještě o něco levý koutek úst a ještě povytáhl levé nosní chřípí. Neboť věc se Šuhaji byla ze všech nejdůležitější.

Je to složité a má se to asi takto: lidé, kteří se narodili v těchto horách, nežili teď již v jedné říši, nýbrž byli rozděleni mezi Polsko, Maďarsko a Československo. Je to nemoudré stavět lidem celní přehradu rovnou před nosem, ale dobrý obchodník musí umět i takové věci využít. A druhá věc: úzké proužky zahrádek a luk se neustále dělí na proužky ještě užší. Otec vdává dceru a dá jí na zasetí konopí několik čtverečních sáhů půdy, otec zemře a o jeho proužky se rozdělí synové. Ty kousky zde jsou rozházeny po celém údolí, jeden tam, druhý tam, a gazdové, aby měli alespoň kousek hospodářství vcelku, si polní proužky vyměňují, doplácí na jejich cenu krávou, třemi ovci nebo deseti metry konopného plátna. Rozumí se, že bez advokátů a okresních soudů, na které není ani kdy, ani peněz, jen tak přátelsky a po sousedsku. A tak v pozemkových knihách není zapsán nynější držitel půdy, nýbrž ještě nějaký její pravlastník.

A z těch právě dnes mnozí žijí v Maďarsku nebo v Haliči. A je věcí Abrama Beera zajít si do Volového do pozemkových knih a zjistiti to. A napsat do Kolomyje Mojdlovi Zisovičovi nebo do Debrecína Seligovi Lejbišovi. A Zisovič nebo Lejbiš zajdou tam u nich k Myhalovi Chemčukovi nebo k Mytrovi Vageryčovi a řeknou mu: „Hej, ty, nemáš ty v Koločavě v Československu nějaké pozemky?“ „Eh,“ řekne Chemčuk nebo Vageryč: „Kde bych je vzal? Však víš, že rubám dříví. Něco jsem tam po tatínkovi měl, byli jsme tenkrát také u soudu, ale pak jsme si to nějak udělali se sestrou a se švagrem, ale ti to už také nemají. Kousek prodali, kousek vyměnili, na to se musíš zeptat v Koločavě.“ „Počkej,“ řekne Zisovič nebo Lejbiš, „však vím. Ale teď jsou s těmi novými vládami všelijaké potíže a potřebuji, abys mi podepsal, že mi ten pozemek prodáváš.“ „A co mi za to dáš?“ „Co ti dám? Tři zloté ti dám.“ Chemčuk a Vageryč přemýšlejí. Nerozumějí tomu za mák. Ale proč by neprodali něco, co není jejich? A chce-li se Žid napálit, proč by mu bránili? „Dej pět!“ „Že se Boha nebojíš!“ křičí Zisovič nebo Lejbiš. „Zač? Za tvé tři křížky, které si musím dát stejně ověřit? Nechceš, nech tak, opatřím si to jinde.“ Nu a Zisovič nebo Lejbiš koupí pozemek za tři zloté dvacet grošů nebo za padesát maďarských korun a prodá Abramovi Beerovi v Koločavě za dvě stě korun československých. A Abram Beer si dojde se všemi listinami o tom k volovskému okresnímu soudu a dá pozemek přepsat na své jméno. Tak to udělal také s loukou, z níž kosí seno starý Petro Šuhaj.

Tvář Abrama Beera nabývá vzezření stále starostlivějšího.

Ví Bůh, že dvě stě korun je moc peněz za věc, o které člověk neví, kdy ji dostane. K židovskému Petru a Pavlu? Oj, ojoj! Tot' se ví, mohl by ji prodat dále, někomu z Mukačeva nebo z Chustu, je vždy lepší, hrdlí-li se s bagánem někdo cizí, ale to je právě to, že ji prodat nemůže. Ta louka sousedí s loukou Abrama Beera. A z Beerovy vlastní louky si loni na jaře udělala Koločavka na tři dny koryto, a když zase odešla tam, kde má být, zůstala z jeho krásného pozemku, za který dostával šedesát tisíc, plocha valounů, na nichž se neuchytí ani vrba. Šuhajovu louku musí mít, taková koupě se už nikdy nenaskytne. Starému Šuhajovi by se nebál říci, že je jeho, Šuhajova louka, vlastně jeho, Beerovou loukou, ale jak se zbavit mladého? Z každého oka mu hledí sedm křiváků a uškrtit člověka těma

raubířskýmá rukama je mu hračkou. Ach, starosti! Až jací budou Češi.

Hlehle! Kam to tak běží Izák Herskovič s hochem Dejvim Menčlem?

Také čistý pták ten Izák Herskovič z Gemosfalvy! Taková prasečí hlava. Co ten prodal ovčích kozí na dragounské kožichy! C, c! Co ten vydělal peněz! É! Šlak aby ho trefil! – Ale kam to tak pospíchají, jako by jim zapálil v patách?

„Nuú?“ ptá se Abram Beer, když jdou kolem něho, ale ptá se jen obnaženými zuby a dlaněmi, na nichž jsou roztaženy prsty.

Ale Izák Herskovič zřejmě nemá kdy. Mávne jen rukou, říká tím: „Darmo mluvit!“ a běží dále.

„Nuú?“ říká si Abram Beer a dívá se za nimi. Co se stalo té prasečí hlavě?

Izákovi Herskovičovi se opravdu něco stalo.

Běželi s Dejvim na četnickou stanici.

Tam Herskovič strážmistrovi vše rozčileně vyprávěl.

Dnes, 16. července, si měl Izák Herskovič poslat na poloninu Dlouhé Gruny, na společné pastvisko bravu z širokého okolí, pro průměrný roční výtěžek svých šesti ovcí, pro šest geletů mléka, to jest pro sedmdesát litrů, nebo pro bryndzu z něho. Protože chtěl mít sýr košerný a bál se, aby jej nedělali ovčáci rukama, v nichž snad před chvílí drželi kus vepřové slaniny, nebo aby mu jej nějak jinak neztrefnili, chtěl na výrobu dohlédnout sám a donést nahoru za syřidlo kousek telecího žaludku z dobytčete řádně rituálně zaříznutého. Včera tedy odměřil do pytle kukuřičné mouky, množství, jímž byl povinován na stravu ovčákům a psům, vzal si do pytle dřevěná vědra na žinčici, požádal sestřina syna Dejviho, aby mu to pomohl nést, a když se pomodlili za zdar cesty, vyšli. Brzy odpoledne. Protože na Dlouhé Gruny třeba jít Sucharem, pak se vyšplhat pěšinou podél Zapodrinského potoka, přelézt poloninu, kde se pasou koně, a brát se pak úbočím Tisové, je to poctivých pět hodin cesty. Chtěli tam strávit noc.

Koliba na Dlouhých Grunách jest jen prostá. Pouze šikmá stříška z roští proti rose a plůtek před ní, aby v noci dobytek neolizoval spáčům nosy, a na plůtku několik dřevěných vědérek na dojení. Večer seděli s ovčáky před kolibou u ohně, vytáhli pšeničný chléb,

sýr a cibuli a povečeřeli. Pak se již jen tak povalovali, hledíce do plápolajícího ohně a nahoru na hvězdy. Najednou počali psi věřít. Divoce se rozštěkali a vyrazili v jednu stranu. Padl výstřel. A ještě jeden. Izák Herskovič viděl, jak se jeden ze psů překulil přes hlavu. „Riboinoi šel ojlom, pane světa!“ vykřikl Izák Herskovič a vrhl se tváří k zemi. Nocí třeskały výstřely. Mnoho a zblízka. Lesy okolo je násobily. Izák Herskovič, tiskna tělo do trávy a nos do studené země, šeptal v dlouhém řetězu: „Šma Jesruel! Šma Jesruel! Slyš, Králi, Žid tě volá!“

Pak nad ním zazněl hlas: „Vstávej!“ Ale k několikerému vyzvání se musilo přidružit kopnutí, než Izák Herskovič uposlechl. Vedle něho stál jako sýr bílý Dejvi a před ním dva chlapi. Ovčáci byli pryč, rozutekli se. Chlapi byli v starých vojenských stejnokrojích a nos a ústa měli ovázaný šátky. Jeden byl bez čepice, černé vlasy měl sčesány do obličejce a v ruce držel pušku. Druhý měl vojenskou čepici s okrajem ohrnutým a sepnutým pod bradou, jak je ve válce nosívali vojáci, když jim v zimě mrzly uši. Izák Herskovič v ohňové záři viděl, že asi dvě stě kroků odtud leží ještě tři chlapi a míří na něho puškami. Ten s čepicí rozkopl botou oheň, aby tak neplápolal, a rozházel jej. „Dej ruce nahoru!“ řekl. Ne, Izák Herskovič ruku výše dát již nemohl. „Co je v kolibě?“ „Sýr,“ zadrkotal zuby Izák.

Potřebujeme jej. Jdi domů!“ Ale druhý si všiml jeho dobrých bot: „Zuj se!“ Boty mu vzal. Pak šli do koliby a vzali odtud bryndzy a soudek urdy, ovčího tvarohu. Když valili soudky mimo ohniště, sesunul se tomu s přehrnutou čepicí s úst šátek a Izák Herskovič poznal Nikolu Šuhaje.

„Nikola Šuhaj?“ myslil si četnický strážmistr.

Rozčilený Izák Herskovič vypravoval o svém strachu, o tom, jak mu chlapi vzali osm set korun, a ještě jednou o uloupených botách.

Strážmistr přemýšlel. Nikola Šuhaj? Znal dobře toho mladíka, vypravoval mu o něm Abram Beer, který žádal, aby byl zatčen. Ale poněvadž se Šuhaj choval řádně, četnictvu nepůsobil nijakých potíží, a protože strážmistroti nebylo zcela jasno, sluší-li Nikolovy činy kvalifikovati jako hrdinství v boji s Maďary či jako trojnásobnou vraždu, podal o tom zprávu zemskému četnickému velitelství. Teď to bylo ovšem něco zcela jiného. Úřední rozkazy o Podkarpatské Rusi jsou velmi přísné. Na Slovensku se ještě bojuje.

V Uhrách vládnu komunisté. A tvoření loupežných tlup zde naprosto trpěti nelze. Strážmistr zakročí železnou pěstí.

Ale věci nebyly zcela tak, jak je Izák Herskovič líčil. Žádný pes zastřelen nebyl. Žádní tři chlapi na Herskoviče ze vzdálenosti dvou set kroků nemířili. Na Dlouhých Grunách byli jen Nikola Šuhaj a Vasyl Krivljak, který se později v Chustu přiznal. Avšak lze-li v těchto dvou omylech přiznat Izákovi Herskovičovi dobrou víru, poněvadž to skutečně viděl, není mu ji možno přiznat ve věci osmi set uloupených korun, ač zase třeba říci, že svým tvrzením nikoho poškodit naprosto nechtěl. Neboť také jeho věc byla poněkud složitá. Měl zítra zaplatiti Mendlovi Blutreichovi z Horbu něco přes sedm set, výsledek to velmi zamuchlaného a bouřlivého vyúčtování obapolných dluhů vlastních i cizích, ale nemohl mu je odvésti, protože je potřeboval na kůže. Mendl se bude strašně vztekat a nebude věřit ani pak, až to Izák Herskovič při přelíčení s Šuhajem odpřisáhne, protože ví stejně tak dobře jako každý jiný Žid, že milý Pán Bůh gojsky nerozumí a že ho ani nemůže napadnout, aby věnoval i jen vteřinu času nějakému československému soudu v Chustě. Ale může si obchodník nechat takovou příležitost ujít?

„Viděl Šuhaj, že jste ho poznal?“ ptal se četník.

„Spravedlivý Bože, ne! Byl by mě zabil.“

„Vypravoval jste o tom někomu?“

„Ne. Letím z Dlouhých Grun rovnou sem, vypůjčil jsem si jen u šechtra boty, ale nebyli doma, a dětem jsem neříkal nic.“

Strážmistr se rozhodl nejprve několik dní Šuhaje pozorovat. Třeba zničiti celou bandu!

„Dobře,“ pravil, „nikomu o tom nepovídejte. A ty,“ zahřměl na Dejviho Menčla, „budeš-li mluvit, zavřu tě.“

Dejvi nechápal, proč na něho tak křičí.

Strážmistr v příštích dnech nezjistil nic podezřelého.

Třetího dne byl Nikola Šuhaj zatčen. Nahoře na Ďord'avě, kde s Eržikou kosili seno. Je tam oboroh a mezi jeho stříškou a senem spali. Eržika měla hlavu položenou na jeho rameni a on přitulil tvář k jejím vlasům. Tam je četníci probudili, již za slunce, stojícího nad Růžou.

Před polednem ho přivedli spoutaného a mračícího se na četnickou stanici.

Nechali ho chvíli čekat.

„Tak kdo byl s tebou na Dlouhých Grunách?“ ptal se ho strážmistr, když přišel.

„Neměli jsme co jíst. Nikdo nemá co jíst. Není zrna kukuřice, ani misky sýra, není zelí. Nemohli jsme umřít hladu.“

„Na to se tě neptáme. Kdo byli ti čtyři chlapi s tebou?“

Šuhaj se udiveně podíval na četníky.

„Jen jeden byl se mnou. Ale nepovím ho.“

„Aha,“ řekl mírně strážmistr, „selský kavalír! Tak mu zase dejte želízka!“

Když měl Šuhaj spoutané ruce, udeřil ho do tváře. „Tak kdo byli ti čtyři chlapi?“ zařval.

Skrčil hlavu mezi ramena a chtěl se proti četníkovi vrhnout čelem jako beran. Ale jeden ze závodčích ho zezadu uchopil. Na Šuhaje se sypaly rány.

„Tak kdo byli ti čtyři chlapi?“

Skřípal zuby, rval se lokty, kopal. Třikrát jím mrštili o zem, třikrát zase vstal. Odzbrojilo ho teprv několik ran býkovcem.

Spoutali mu ještě nohy a přivázali ho k šicímu stroji paní strážmistrové, který stál v služební místnosti. Věděli, kdo je to Nikola Šuhaj, a do věznice se ho zavřít neodvážili, byla za podzimních bouří rozbita a Rumuni si s jejím spravováním mnoho práce nedali.

Zpráva se rozběhla po šesti stech chýších, seskupených v údolí Koločavky a rozběhlých na dvanácti čtverečních kilometrech hor a strání.

Šuhaj? Nikola Šuhaj? Eržice Dračové se tedy nepodařilo navléci mu obojek a připoutat ho k manželské posteli, a oni všichni mu křivdili. Chytili Nikolku? Čert je bij! Nikolka Čechům uteče, jako utekl Maďarům a Rumunům. Nikolka uteče do hor a bude je bít.

Abrama Beera udeřila zpráva přímo po srdci.

Jak? Co? Kdy? Kde?

Jméno Věčného budiž pochváleno! Konečně! Zítra nebo pozítří půjde Petru Šuhajovi oznámit, že jeho, Šuhajova louka jest vlastně loukou jeho, to jest Abrama Beera.

Jaký to byl v noci hlas?

A čí to byl hlas?

Z četníků neměl posud nikdo kdy eskortovat Šuhaje do Volového, a tak seděl Nikola již druhou noc na podlaze u šicího stroje.

Bolest po ranách býkovcem pominula a také nesnesitelná obrna nohy. I první divoký vztek. Ale údy, ležely-li klidně, byly tupé a jako cizí. Na trnožovém stole svítila petrolejová lampička a za oknem hvězdy. Na vojenských postelích oddechovali tři četníci. Nikola již zanechal zaměstnání své prvé noci, k němuž po celý den hleděl s takovými nadějemi, to jest uvolnit si ruce, nebo dostat si zuby k uzlům, nedosáhl tím nic, leč že ho ještě více rozbolely údy. Bloudil očima po četnických puškách na stěně a jejich knoflíky, které se leskly září lampičky, ho uspávaly.

„Dostanu se z toho?“ To byla jediná myšlenka, která ho zaměstnávala. A dnes jeho poslední.

„Dostanu se z toho!“ odpověděl si již po sté, a unavené srdce po sté mírně zabuchalo.

Pak, podpíraje hlavu o železný spodek šicího stroje, usnul olověným spánkem, kdy každý nepatrný pohyb a každý úd bolí, a přece není síly probuditi se. Od řeky sem zněla podivná hudba koločavských nocí: tupé údery mlýnské stoupy, stloukající vlněné tkanivo.

Nikola slyšel ten zvuk, ale jakoby z dálky, z nekonečné dálky, z takové, kam až se nikdo nikdy nedostane.

Spal. Ví zcela určitě, že již spal.

A náhle do ticha onen hlas:

„Nic se ti nemůže stát!“

Zazněl do noci zvonivě a kupodivu zřetelně jako ukutý z kovu.

Nikola vyskočil. Ale provazy se mu zařízly do svalstva. Nesnesitelně zabořily. Prodržít se. Co to bylo? Na vojenských postelích spí tři četníci a nikdo z nich se nepohnul.

A teď, jako z nesmírných dálek, odtamtud, kde dříve byla mlýnská stoupa, zní ještě jednou tiše: „Dostaneš se z toho.“

Nikola třesť oči do žlutého svitu lampičky.

Jaký to hlas k němu promluvil?

Jeho zázračný hlas?

Teď přišla mlýnská stoupa až sem do četnické místnosti a temné údery dřeva o dřevo, mezi nimiž jest vlněné tkanivo, hlasitě bijí.

Neusnul již do rána. Snažil se o to. Nesvedl to.

Čí to byl hlas?

Pak se okna rozsvětlovala jitem, hrčel budíček, četníci vstávali, strojili se a snídali, tvářili se, jako by ho neviděli, potom ho na chvílku odvázáli od stroje a vyvedli, zase ho připoutali, jeden po druhém odcházeli a nakonec zde zůstal sám s četníkem na zkoušku Vláškem.

Teď je před polednem. U stolu, obrácen k němu zády, sedí Vlášek, zapisuje něco do tlusté knihy a kouří cigaretu. Ostatní odešli.

Nikolovy oči těkají po klice dveří a po třech okenních závorách a sklouzají po jejich mosazném lesku. Nikolova hlava opět pracuje. Jeho nitro je dosud plno nočního hlasu.

Jistě se z toho dostane. Vyvázl z horších postavení. Má zelenou větvíčku. Žádná kule se ho nedotkne: ani z pušky, ani z revolveru, ani z děla, ani z kulometu.

Ale jak? Násilím? Prozatím ne. Prosbami? Bláhová myšlenka. Pomocí přátel? Je možná až při převádění. Nebo má čekat až ve Volovém nebo v Chustě, kde jeho postavení bude o hodně horší než zde? Ne! Zkusí ještě jednu věc.

Vybral si k ní četníka na zkoušku Vláška. Právě toho, který sedí s ním zde. Proč jeho, neví. Včera ho to napadlo, když se na četníka díval, a on se smál. Snad jeho pohled to byl, snad zvuk jeho smíchu, nepřemýšlel o tom.

„Nejsem žebrák,“ praví najednou Šuhaj. „Mám dobytek. Možná, kdybych jej prodal, že bych za něj stržil šedesát tisíc.“

Výpomocný četník neuznává Nikolu za hodná ani poobrácení hlavy.

„Češi tady nezůstanou,“ praví za chvíli Šuhaj.

Četník kouří cigaretu a píše dále do knihy. V tichu je slyšet, jak jeho pero škrabotí po papíře. Četníková záda jsou široká a zelené sukno na nich je napjato.

„Byli tady Němci, odtáhli. Byli tady Rusové, jsou pryč. Rumuni zmizeli. Maďaři také.“

Vlášek se neobrací, ale trhá z archu kousek papíru. A ten zvuk svou ostrou náhlostí překvapil. Četník si na lístek poznamenává Šuhajovy výroky.

„Za několik neděl také odejdete a pak se vás nikdo nezeptá, co se stalo s Nikolou Šuhajem.“

Je zase ticho. Je slyšet tlukot vlastního žilobití. Četníková cigareta voní.

Tak se přiblížila nejosudnější hodina Nikolova života. Ale Nikola to netušil, věděl pouze o hodině, která rozhodne, zda zůstane nadále přivázan k šicímu stroji, či zda odtud vyjde na slunce a vzduch.

V poledne přišla Eržika s jídlem.

Četník obrátil židli k nim a na koleno si položil pušku, na kterou nasadil bodlo.

Šuhaj nechtěl kukuřičnou kaši, odmítl ji, jako oba dny předtím, ale džbánek s mlékem do spoutaných rukou vzal a pil. Hleděl přitom Eržice do očí ostrým pohledem.

„Prodej obě krávy, které jsi mi přinesla!“ šeptal mezi doušky „... Abramovi Beerovi... Otec ať prodá koně... Heršovi Wolfovi... Hned. Okamžitě... Vypůjč si, co můžeš... Přines! Četníkovi... Hned... Hned!“

Eržika odešla a četník se opět obrátil k své knize.

Slyšel nebo neslyšel? myslil si Nikola a srdce mu bilo. A: dokáže Eržika vrátit se, dokud je tu Vlášek sám?

Eržika to dokázala. Přišla s třiceti tisíci a položila je vedle četníka na stůl. Ale Vlášek byl příliš zabrán do práce, aby měl kdy podívat se na balíček bankovek nebo za odcházející Eržikou.

To ticho bylo nesnesitelné.

Červencové odpoledne sem házelo okny široké pruhy slunce. Četník si líně zapaloval novou cigaretu a její kouř se v modravém světle rozplýval vlnitými čarami.

Kolikpak toho je? myslil si Vlášek, dívaje se po očku na balíček peněz. Pěťadvacet? Třicet? Mnoho toho není. Za to je dnes kráva. No, řekněme: dvě. Naklonil se, jako by hledal něco v spodní zásuvce, a zakrýváje tak peníze tělem, shrábl je do kapsy. Kdo mu co dokáže? Ostatně mu může četnická služba v téhle Sibérii vlézt na záda.

Vstal a lhostejně si Šuhaje prohlížel.

„Máš celé opuchlé ruce, počkej, uvolním ti to trochu, tři si klouby.“

Sňal Nikolovi pouta a vyšel ven.

Nikola se odvázal, bolestně se protáhl, až mu zakroužila hlava, a vyskočil oknem do zahrady.

Když se četník vrátil, věda již přesně, kolik toho je, a prohlížel místnost s otevřeným oknem, podíval se také na psací stůl, kde ležel lístek s Šuhajovými protistátními výroky. Rozškrtnul sirku, spálil jej a troud rozemnul v prstech.

A pak čekal na hromobití, až se vrátí strážmistr.

Bude ošklivé. Ať! Potřebuje ty peníze. Nu, musil ven, v domě nikdo nebyl, a Šuhaj zatím utekl. Bude z toho disciplinárka? A vyhazov? Ať!

Zachování úředního tajemství způsobilo, že se dvě hodiny po poplachu na četnické stanici vypravil Abram Beer pod Suchar říci Petru Šuhajovi, že na louce u Koločavky bude letos kositi seno již on. Před nebezpečným podnikem se pomodlil Tviles a Derech a mluvil se svým Pánem ještě cestou.

„Není Tvou svatou povinností pomoci mi?“ říkal mu. „Což, shromažďuje jmění, nezískávám je Tvému národu a k větší slávě Tvé? Tedy Tobě vlastně? Pomoz mi, Pane! Nemůžeš jinak!“

Když přišel před Šuhajovu chýši, bilo mu srdce přec. Ale děti mu řekly, že není otec doma, že šel do Sucharu na poloninu. Není to příliš daleko. Abram Beer se tam vydal.

A v lese za zátočinou, na průseku dvou pěšin, tam, kde jest místo lávky položen přes Koločavku smrkový kmen, poznal, jak bylo Lotově ženě, když ohlédnuvši se spatřila na Sodomu a Gomoru nebesa dštítí sírou a ohněm od Hospodina.

Na průseku pěšin stál Nikola Šuhaj s puškou na rameně.

„Šma Jesruel!“ šeptal Abram Beer a také on cítil, jak mu tuhne v těle krev a jak se celý proměňuje v solný sloup.

Šuhaj na něho zpod patra pohlédl. Dal se rychlými kroky k němu. Abram Beer se chvěl.

„Řekněte jim, teď že mě již nedostanou! Živého ne!“ Vyrazil to ze sebe prudce.

Pak se ostře otočil. A dal se dlouhými kroky vzhůru lesem. Jeho pohyby byly vždy tak prudké a jeho chůze tak rychlá.

Abram Beer byl solným sloupem ještě chvíli.

Za Petrem Šuhajem na poloninu již nešel. Neboť Bůh Hospodin mu seslal znamení.

Sáhl si pod košili pod paži a k prstům si přičichl. To je v chvílích leknutí dobré, snad proto, že si člověk uvědomuje zase sám sebe.

Dal se na zpáteční cestu. Ale trvalo ještě dlouho, než jeho kolena nabyla pevnosti a než se jeho kroky staly ráznými.

Domů se vrátil již za šera.

Mračil se.

Na stropě v krámě byla již rozžata petrolejová lampa s velkým stínidlem, která zalévala střed místnosti žlutým světlem a kouty nechávala v temnotě. V krámě byli zase kupci, bylo již co prodávat, třebaže z lidí dostati halěr bylo těžko. Sešla se zde také židovská mládež, chlapci a dvě děvčata, seděli na bedničkách, opírali se o sudy a o pult, bavili se, do všeho mluvili a překáželi.

Žena Abrama Beera obsluhovala kupce a jeho sedmnáctiletá Hanele, jméno Páně budiž pochváleno, již jediná, která zbyla doma, stála s nějakým starým gazdou v širokém pásu, a podporována svými mladými přáteli, mu dokazovala, že na kose, jejíž zvuk venkovan neustále mrzutě zkoušel kloubem, padesátihalěr slevit nemůže. Abram Beer krámem jen prošel. Neměl rád ty schůze ve svém obchodě. Ničeho si nevšiml a hodil jen zlým pohledem po jakémsi drzém židovském mladíkovi, který si sedl na pult. Mladík ihned slezl.

Abram Beer se odebral do pokojíku. Tři hvězdy na nebi již vyšly, a byla tedy chvíle, kdy se třeba modliti Mariv. Abram Beer si nasadil pevněji klobouk na hlavu a modlil se, jsa obrácen do kouta:

„Pochválen budiž Hospodin, Bůh náš, král světa, jenž slovem svým působí šero, v moudrosti své otvírá brány nebeské a v důvtipu svém střídá časy a mění doby a řadí hvězdy na dráze jejich na klenbě nebeské podle vůle své.“

Dnes pronášel slova Marivu s obzvláštní vroucností a důrazem, neboť jasněji než kdy jindy cítil blízkost svého Boha. Věděl, že Hospodin nad ním bděl. Sláva Věčnému, jenž ostříhá svůj lid! Sláva Králi králů, jenž celý čas již od věčnosti má na mysli pouze blaho svého lidu! Hospodinu, jenž se stará o každého Žida, věda, že na stupních Izraele spočívá Jeho hvězdný trůn a že modlitba každého jednotlivce, mocnější než anděl, zvětšuje Jeho moc a slávu. Jak

moudrý jest Hospodin, který, odeslav v pravou hodinu Petra Šuhaje na poloninu a postaviv v minutu, kdy tudy musil jíti Jeho Abram Beer, na průsek pěšin Nikolu Šuhaje, zachránil mu život! Mysl Abrama Beera, obráceného do prázdného kouta u pohovky, kde ho nic nerušilo a nerozptylovalo, dopředu dozadu se kývajícího, křepčícího, brumlajícího, prozpěvujícího a luskajícího prsty, byla soustředěna jedině na modlitbu a Pána.

O zázraku v Sucharu nebylo možno mluvit celý večer. To by znamenalo hovořit před židovskou obcí. Neboť i při večeři je těch drzých kluků plný dům („Hlídá maminka dobře to dítě?“) a ty věčně nenajedené kovářovy holky chodí k Hanele beztak jen proto, aby jim v kuchyni dala maminka něco od večeře.

Až v noci, když ulehli do postelí, řekl Abram Beer ženě:

„Dnes mě vysvobodil Pán od velkého nebezpečí.“

„Jeho jméno budiž pochváleno!“ pravila vroucně paní Ester.

A když vyslechla s očima rozšířenýma celý příběh, pozdvihla nad peřinu své oblé ruce jakoby k požehnání, a zvracejíc oči, pochválila jméno Hospodinovo ještě jednou: „Hašem jisburech.“

Pomodlil se Krišmu, modlitbu před spaním: „Ve jménu Hospodina, Boha Izraele, po pravici mé Michael a po levici mé Gabriel a přede mnou Oriel a za mnou Rafael a nad hlavou mou velebnost boží.“

Ale pak si ještě na něco vzpomněl. Ťukal prstem do usínající ženy.

„Tomu dítěti neříkej nic. Polekalo by se. Že Šuhaj utekl, se dozví ještě dosti záhy... Jen aby z toho nepošlo něco zlého.“

Vyšel snad v Brazách ze země Dovbušův kris? Tam před smrtí slavný loupežník těchto hor zakopal svou křesací ručnici hluboko. A puška se každého roku posouvá o znání z temnot k zemskému povrchu, a až na slunci zasvítí celá, jako z jara na polonině kuklík nebo sasanka, vzejde světu nový Oleksa Dovbuš, který bohatým bral, chudým dával, pral pány a nikdy nikoho nezabil, leč ze spravedlivé msty nebo v sebeobraně.

Dojista! V Brazách se pohnul kris k povrchu.

V lesích řádí Nikola Šuhaj. Od Kamjonky a Popadi až po tiskou rovinu, od Gropy a Klimové až po Stoj křížuje krajinu dlouhými

kroky, které se podobají jelením. Stravuje se v kolihách a horských chýších, kde platí za misku kukuřičné kaše jako král, spí v oborozích a pod stromy, směje se, je-li ráno jeho prsní důlek pln rosy.

Nahoře na Gregovišti, tam, kde jest na nejvyšším místě strmé silnice dřevěný kříž s dvěma břevny, přepadá pošty z Volového.

V alpských botách s vojenskými ovinovačkami, v starém vojenském stejnokroji, neozbrojen a s nezahalenou tváří zdvihá uprostřed silnic dlaň: „Stůj! Jsem Nikola Šuhaj!“ Za ním stojí čtyři chlapi s šátky přes nosy, dva z nich míří na vůz vojenskými opakovačkami, a má-li kdo z cestujících odvahu popatřiti ven, může viděti, že mu otvory obou pušek míří přímo mezi oči. Všechno ven a ruce vzhůru! Každý dej vše, co máš, leda jsi-li chudý a víme-li to o tobě.

V úzkém údolí Terebly přepadá vozy, jedoucí na jarmark do Chustu.

Silnicí jede lidmi přeplněný povoz. Jeho židovský majitel kráčí s bičem vedle koně. Zeptá-li se ho pěší cizinec: „Prosím vás, kolik do toho vozu vlastně berete lidí?“, nepochopí zlomyslnost otázky a řekne vlídně: „Kolik se jich tam vejde, puric. Jen si vylezte!“ Korba se podobá rojovému hroznu včel, náprava vrže a koně se plouží. Na mostku, který vede přes potok, stojí napříč prázdný selský povoz bez potahu. A před ním čtyři chlapi nebo pět, z nichž dva mají pušky. Ten neozbrojený mezi nimi, jenž nemá zahalenou tvář, si klade na ústa výstražně prst a jde tak kroky dlouhými a varovnými naproti vozu. Vypadá to tajemně. Koně se zastavují. Nikola Šuhaj kýve rukou: Všechno z vozu! beze slova, ale ten jeho mírný pohyb má důraz rozkazu stejně tajemného a osudového. Není nikoho, kdo by neuposlechl. Šuhaj mlčky a pomalu zdvihá ruce, a oni, jako ve snách a omámení, to zvolna činí po něm. Kývá prstem na prvního a ten poslušně přistupuje. A teď to jde ráz na ráz. Hlučný políček. A několik hmatů do kapes. A jdi do příkopu. A lehni! Tváří k zemi! A druhý člověk. Políček, hmat do kapsy a do příkopu. A třetí. Židi, zámožní gazdové, keroni, Amerikánci, kteří se vracejí po válce ze zámoří s dolary a jež Nikola zvláště rád olupuje. Za chvíli leží v příkopě dlouhá řada nehybných lidí a na silnici stojí povozník s bičem a třeští oči. Šuhajovi kamarádi odtahují s mostku selský vůz a stavějí se za zajatce. „Všechno do vozu!“ křičí plným hlasem Šuhaj a

tento hromový zvuk jest ještě strašnější než to ticho prve. Vyskakují a běží k povozu. „Jet! Zčerstva!“ Žid bije bičem do koní a ti, napínajíce krky a hlavy, se snaží dokonce klusat. Na povoz míří zezadu dva chlapi vojenskými opakovačkami. A teprve daleko odtud, již z dostřelu pušek nebo za zátočinou cesty, začínají oloupení křičet a rozčilovat se, Amerikánci střílejí do vzduchu na poplach z browningů, jichž ovšem nikdo neslyší a jež nikoho nepřivolají, a kasají se, jako by chtěli jet zpět a vyrvat loupežníkům to, oč je obrali. A mezitím, čeká Nikola na nový povoz. Průběh děje se do podrobností opakuje. A když druhý vůz odjíždí, odchází Nikola Šuhaj svými dlouhými, klidnými kroky do lesa nad silnicí, a jeho kamarádi za ním.

Lidé ho potkávají v Sucharském lese. Tak, jak ho znávali, dokud ještě žil u otce v chýši: černookého, černovlasého, s knírkem pod nosem, s malou bradou a klenutým čelem jezdců a divokých střelců, v širokém, barevnou koží vyšívaném opasku, který chrání žebra při pádu nebo při nárazu klády, v úzkých spodcích, v opáncích s řemínky mnohokrát nad kotníkem obtočenými a v konopné košili s pestrými skleněnými knoflíčky, má na rameni pušku a druhou přehozenou přes krk, jak ji nosí jízda. Na pažbách obou pušek jest nožem vyryt velký kříž. Někdy se vyptává na lidi ze vsi a na četníky, jindy se směje a žertuje, jindy rozdává dětem a starým ženám pro nic za nic peníze. Potká-li u brodu přes řeku nebo na silnici nějakého váženého občana koločavského, pana faráře nebo pana učitele, pohovoří s nimi, vyptá se na zdraví ženy a dětí a při rozchodu řekne: „Neudělal byste mi, pane faráři, něco k vůli?“ „No, co je, Nikolko?“ „Prosím vás, řekněte četníkům, že jste mě tu viděl. Rád bych, aby si trochu prohnali paty.“ Ale někdy pospíchá, mračí se a nikoho si nevšímá.

Jdou tři Židé nahoře pod Tisovou na poloninu a vlekou v dvojpytlích přes rameno dobytku sůl a pastýřům kukuřičnou mouku. Před nimi stojí náhle Šuhaj, jako s nebe spadlý. Mlčí, dívá se, a oni zbledli a modlí se. „Ej Slojme Nachamkesi, dej ty ruce se stromu a dej to čelo z dlaní, zítra prodávají exekutoři Eržice krávu, zde máš peníze, kup ji, jednou si pro ni přijdu!“ A na mou věru, že žádná kráva v celé Verchovině nebude lépe ošetřována, pečlivěji hlídána a sytěji krmena než právě tahleta.

Někdy loupí, někdy ne.

„Jen kdybych byl už za Zábrodem“, myslí si Berka, to jest Bernard Hahn z Horbu, „tam už asi Nikolu nepotkám.“ A švihá do koníčka. Ale Nikola na sebe nedal čekat až za Zábrodem. Sto kroků před Hahnem se na silnici objevuje vztyčená Nikolova dlaň. Hahn seskakuje s vozu, všechna krev se mu vehnala do tváří a v duši má zoufalé odhodlání. „Tyhle peníze mi nevezmeš, Nikolo! Jedu do Chustu kupovat dětem boty,“ praví určitě a hlasem, který se snaží býti pevný. „Ukaž, mnoho-li máš!“ rozkazuje Šuhaj. Hahn vytahuje umazaný notes, rozvívá jej na stránce, kde jsou papírové peníze, ale ustupuje a knížku tiskne k prsům, odhodlán nevydati ji. „Dej sem!“ křikne zlostně Šuhaj, notes mu vytrhává a převrací v něm listy: „Ty máš pět dětí!“ „Sedm.“ „No, ale to máš moc málo, Berko, tu máš a kup jim dobré!“ A přidává do notesu několik zelených stovek. „Jak se jmenuje tvá nejmenší?“ „Fajgele.“ „Pozdravuj ji ode mne!“

Objevuje se v panských šatech a v gumovém plášti až dole v Chustu, zajde do hostince, sedne pod elektrickou žárovku, dá se jako neznámý cizinec obsloužit a hodinu poslouchá rozhovory pánů, kteří se baví o Šuhajovi, neboť jedna z největších radostí jest nezdát se a být. A když odejde, najde číšník na jeho stole pod pivní miskou lístek, na kterém je napsáno jediné, co se Šuhaj u maďarského pluku naučil psáti: „Suhaj Miklós“. Hosté vyskakují, ženou se k prázdné židli, jako by na ní bylo možno ještě něco spatřit, čtou lístek, tahají si jej z rukou a vzrušují se.

V noci spal ve velkých stájích na hoře Stiňaku, kam přinesl německým kravačkám sladké kořalky a tančil s nimi při písničkách kolomyjky, ráno oloupil v údolí Mokranky českého inženýra o triedr a peníze, o hodinu později notáře z Německé Mokré a odpoledne již stojí u Sojmy nad mělkým proudem Riky, kde se právě se svým psíkem koupe okresní náčelníkova z Volového. Šuhaj se dívá, usmívá se a pokrucuje si černým knírkem. „Dosti hezká panička jste. Ale má Eržika je hezčí. Já jsem Nikola Šuhaj.“ A zatím co žena v modrých koupacích šatech stojí po kolena ve vodě, neví, co má dělat a jak se má tvářit, Šuhaj se směje: „Pozdravujte muže, paní okresní náčelníkova!“ a dlouhými kroky odchází.

Četníci jsou bezradní. Jsou zběsilí. Bijí Eržiku, bijí starého Petra Šuhaje, bijí Ivana Drače, bijí Nikolovy sourozence. Pozatýkali Nikolovy kamarády nebo ty, kteří by jimi být jen mohli. Koločavě, která loupežníka zřejmě podporuje, byla uložena kontribuce třiceti tisíc.

Čeští četníci neodešli, jak sliboval Nikola Vláškoví. Naopak: upevňují svou moc. A jejím zkušebním kamenem má být sám Šuhaj. Nemůže být pořádek a nemůže platit autorita nového státu, dokud řádí v kraji, dokud se kolem něho tvoří legendy, dokud zpytavé oči s tajnou radostí sledují neúspěšný zápas četnictva s banditou, dokud jméno Nikola Šuhaj je ve všech ústech od Vihorlatu po Hoverlu a znamená junáka hrdinu. To zná jak koločavská četnická stanice, tak také užhorodská vláda, a od zemského četnického velitelství přicházejí přísné rozkazy, urgencye a výklady, které jen rozčilují, poněvadž to vše ví koločavský strážmistr alespoň stejně tak dobře.

Do Koločavy bylo staženo četnictvo. Je jich zde již třicet. Četníci obsadili školu, ubytovali se na seníku u Kalmána Lejboviče a plní celý den jeho krčmu cigaretovým kouřem, zátkami pivních lahví a zápachem svých bot. Velitelem soustředěného oddílu byl jmenován kapitán, a starý strážmistr je zde pomalu již jen k tomu, aby seznamoval nové mužstvo s místními poměry a s krajinou. Nenávidí proto Vláška jako zlou nemoc, ať už to bylo jak bylo, a podal o něm disciplinární komisi zprávu, v níž vyslovil podezření nejošklivější.

A na Vláška, třeba je to dobrý kamarád a veselý hoch, hledí svrchu také ostatní četníci, protože konec konců je tím přece jen on vinen, že musí žít v téhle loupežnické vesnici a dělat v horách tuhle opičí službu.

„Všechno, co jest jen trochu podezřelé, zatýkat!“ rozkázal kapitán. Zatýkají tedy. Jen Šuhajovy ne, neboť kapitán věří, nedostanou-li Nikolu jinak, že ho lapí na Eržiku. U Šuhajů konají jen domovní prohlídky: třikrát za noc, čtyřikrát za noc. Pak několik dní vynechají, aby rodinu ukolébali nadějí, že se vzdali marného namáhání, a znova na ně. Třikrát za noc z postelí a prohlídky celé chýše, výslechy, vyhrůžky, třikrát za noc bajonety na prsa. Neboť nebudou-li ti lidé přivedeni na pokraj zoufalství a neztratí-li poslední zbytek nervů, nepromluví. Ale zatkli Matěje Packana, Ivana Hrečyna, Vasyla Krivljaka, syna starostova Mišku Derbaka, Ivana

Derbaka Hořeního, zatkli mnoho jiných, a bude-li třeba, zatknou půl vsi a neukřivdí nikomu. Ale tihle lidé, jejichž každý krok do panského háje na dříví, na zvěř, na divoké plodiny nebo jen na pastvu je nějaký přečin nebo alespoň lesní pych, a není-li náhodou, nevědí o tom, že není, dovedou mlčet. V Chustě lhali strašlivě, a opovrhující svými soudci, nesnažili se ani zastírat, že lžou.

Jak se stalo, že při tomto hromadném zatýkání bylo zapomenuto na Vasyla Derbaka Derbačka a na jeho syna Adama Chreptu?

Ale Vasyl Derbak Derbačok byl člověk nepodezřelý, měl hezkou chýši, hospodařil dobře a nic na něho nebylo známo, a v kraji, kde se chodí na celé dny na poloniny, není věru možno podezřívati každého, kdo strávil noc mimo dům.

Jednoho dne hoch pasák přinesl četníkům vojenskou pušku, kterou našel v lese pod mechem. Puška nebyla zašlá, byla nedávno čištěna. Zahrabali ji tedy zase na místo a pět dní u ní čekali. Šestého dne tam přistihli Adama Chreptu. Měli sice v úmyslu vlastníka zbraně sledovati, ale protože Adama neznali a on se na ručnici jen podíval a zas odcházel, zatkli ho.

Na plašení medvědů? Hó, tohle si povídej malým dětem, synáčku! Prohledali ho. Našli u něho tři sta korun.

Vydělal? A nechtěl bys říci, kde?

V chýši Adamova otce, Vasyla Derbaka Derbačka, který toho dne nebyl doma, provedli prohlídku. Nenalezli však nic. Adama zatkli.

Adam Chrepta byl nemanželský syn Derbaka Derbačka. Ale bydlil s otcovou rodinou, a Derbak Derbačok nemiloval žádné ze svých dětí láskou tak silnou, jako právě tohoto hezkého, plavého hochu, snad proto, že mu připomínal jeho mládí a jedině radostné dny jeho života.

Když se Derbak Derbačok vrátil z poloniny a slyšel, co se stalo, zarazil se a řekl si: Běž na četnickou stanici a vypros si syna! Jak nemoudrý nápad! Kdo kdy v Koločavě slyšel, že by se dali četníci uprosit? A kdo kdy prosil?

Ale Derbak Derbačok měl úspěch.

Mluvil. Za půl třetí hodiny se toho poví mnoho, i když si člověk chce nechat větší díl pro sebe a je nucen namáhati hlavu, aby dával na spoustu otázek odpovědi alespoň pravděpodobné. Neřekl všechno. Chránil se zejména prozraditi cokoli na Ihnata Sopka a

Danila Jasinka, kteří toho na něho nevěděli o zrno méně než on na ně. Ale mluvil přec jen dosti, a četnický kapitán, srozuměn s výměnou, kterou mu tento chlap mlčky nabízel, došel k přesvědčení, že na zatčení otce i syna je času dosti a že bude prozatím užitečno použití jich pro své účely. Věc Šuhajova byla příliš vážná. Záleželo na ní mnoho, i pro něho osobně. Dobře tedy: ať si Adam Chrepta jde. Pusťte ho.

Derbak Derbačok a Adam opouštěli školní budovu, proměněnou teď na četnickou stanici: Adam šťasten a usměvavý, Derbak Derbačok s čelem zpoceným a hlavou zmámenou.

Názory kapitánovy byly potvrzeny. Při stíhání Šuhaje nejde o neobvyklý případ, o nějaká tajemná spojení a záhadné styky, nýbrž o věc zcela všední: domov a milá. Domovem je chýše pod Sucharem a milou Eržika. Na ty musí být lapen. A bude na ně lapen. Zdržuje se tedy většinou v údolích Sucharu a navštěvují ho tam jak otec, tak žena! Dobře!

„Několik dní je nechte,“ řekl strážmistřovi, myslé tím Šuhajovu rodinu a noční prohlídky, „a pozorujte dům zvenčí!“

Na pastvisku mezi Šuhajovou chýší a Sucharským lesem stály dva oborohy, vzdálené od sebe asi tři sta metrů a asi tolik také od obydlí. Do jednoho z nich se skryli tři četníci, aby vykonali rozkaz. Ale poněvadž sem přišli až pozdě večer, netušili, že v druhém oborohu již hodinu spí Eržika s mladší Nikolovou sestrou Ančou. Obě dávaly přednost podzimní mlze před nočním burcováním četníky.

Tak za mlhavého jitra, když ženy slézaly s kopy sena, se rozkřičelo údolí a stráž:

„Stůj!... Stůj!... Stůj!“

Obě ženy se daly na zoufalý útěk. Třeskly rány. Četníci myslili, že je ta druhá přestrojený Šuhaj.

Úprkem se přehnalý pastvinou a vletěly do lesa.

Šly chvíli, lapající vzduch. Ale Eržika již nemohla. Více se zhroutila, než sedla pod smrk. Její hlava se klonila, klonila a klesla posléze na vyčnívající kořen.

„Co je ti, Eržiko?“

Anča vidí: Eržika je bílá jako smrt a její konopná košile mokvá v životě krví. Množstvím krve.

„Ježíši, Maria! Zastřelili Eržiku.“

Ale děvče se mýlí. Eržika krvácí k potratu.

Anča se hnala do lesa. Běžela k údolím a poloninám, kde by Nikola dnes mohl spát. V běhu vytrvale křičela:

„Nikolo!... Nikolo!... Nikoloóó!“

Její hlas zněl v mlhách zoufale a strašně.

Četníci v prvním překvapení běželi do lesa. Kus jím postupovali. Ale brzy si ujasnili: jaký nesmysl! Tři lidé v pralese?! Koho tu najdou? Vraceli se mrzuti a rozzlobeni.

Z kraje lesa viděli, jak Petro Šuhaj, jeho žena a tři starší děti prohlížejí okolí, co se zde dalo, a jak se Petro znova vrací k oborohům. Přepadli je. Vlekli staré k chýši. Oba menší hoši běželi za nimi, křičíce. Ale čtrnáctiletý Jura se s nimi rval. Dvakrát jím mrštili o zem, dvakrát vstal, a podoben mladému vlčeti s vyceněnými zuby a s hořícíma očima, dorážel znova. Zkroutili mu konečně ruku a vlekli ho s sebou.

Postavili Petra k stěně chýše, a mezitím, co mu jeden přiložil bodlo na prsa, druhý ho bil. Jura po několika ranách již ležel obličejem v trávě a vyl.

„Kde je Nikola?... Kde je Eržika?... Kam utekli?... Zabijeme tě...“

V té chvíli se ozval od lesa strašlivý výkřik. Řev, jehož slovům nebylo rozumět. Byl to Nikola. Tam stál. Četníci se obrátili a chystali se dát pušky k lícím. Ale padla rána. Jeden z nich se skácel k zemi. Zbylí dva skočili za chýši a pálili odtud k lesu celými řetězy výstřelů.

Večer onoho dne vyhořela Šuhajova chýše.

Vzplanula jako kopka suchého roští.

Nemocnou Eržiku vynesli.

Tak se to dělávalo v Sibiři s vesnicemi, které úkladně zavraždily některého z jejich kamarádů. Hrůzu! Hrůzu na ně! Což unikli kulím ruským, srbským a italským, rakouským, německým a bolševickým proto, aby se dali zavraždit banditou? A rvali se na sibiřských rovinách a v kamení Dolomit, aby zahynuli v téhle loupežnické vesnici?

Třetího dne se konal pohřeb zastřeleného závodčího. – Ne, nebyl to pohřeb, byla to přehlídka branných sil před tváří nepřítele a

válečná demonstrace v sibiřské vesnici, uprostřed jejíhož mlčenlivého záští se octli.

Z Chustu přišla rota vojáků v plné zbroji, jak náleží padlému legionáři, a její těžký pochod mezi tyčkovými a prkennými ploty Koločavy připomínal válku. A vzduch měl její barvu a vůni, jako by nad údolím plula mračna, popelavá a těžká, která zakazovala zhluboka vydechnout.

Ze školy vynesli vojáci ověnčenou rakev, v níž ležel – zavražděný. Křikly vojenské povely. Pěší rota a četníci vzdali mrtvému kamarádovi poctu. Buben vojenské hudby v tichu zaduněl jako vzdálená dělostřelba a polekal. A Koločavští, skrývající se za ploty dvorků a za okny chýší, hleděli na černožlaté pluvíaly katolických kněží a na ministrantské komže, na zástupce úřadů v stejnokrojích a na všechno to množství pánů, kteří jedním škrtnutím pera mohou zničit Koločavu a pomstít smrt jednoho ze svých. Zamračený pochod četnických čtyřstupů, údery mezi domy zní tak hlomozně, a pomalý válečný krok, pod nímž chřestily oblázky a valouny ulice, byly zlé a vzbuzovaly představu hladu. Z řeckokatolického kostela zvonil jediný zbylý zvon a jeho dvojí znění padalo na ves výhruzně, jako při nočních povodních.

Koločava mlčela.

A jen staří Židé, kteří vyšli před vývěsní štíty krámů a řemeslnických dílen, chápající, oč při této mocenské demonstraci běží, a nezapomínající přitom na hlavní věc, se nedávali unášet city, kroutili koutky úst a chřípí a myslili si: „É, špatná věc! Ať zavřou Eržiku a pustí Nikolovy kamarády. Protože se lidé nechytají na to, co je v nich dobrého. Protože se chytají na to, co je v nich špatného.“

Tento článek víry nalezl, snad v knihách Mojžíšových, snad v přesvatém Zoharu, bělovousý chasid Herš Lejb Wolf. A Židé jej přijali za svůj.

Neboť s taktikou Četníků nesouhlasili.

Luhaj Niklós

OLEKSA DOVBUŠ

Zbojnáci! Černí chlapci!

Přeje-li jim velmi doba a junácké štěstí, zakládají panovnické dynastie, ale mnohem častěji se jejich těla kývají na šibenicích a nejčastěji končí s hlavou v mechu, v krvavé kaluži zasažení ranou zezadu. Ale údělem těch je pak sláva větší slávy královské. Neboť ti padlí, to byli jedni z nich: z lidí těchto hor. Právě proto, že neodešli do cizoty vládců, právě proto, že nezanechali dynastie. Vzali na sebe utrpení a břímě všech a dokázali to, čeho se lidé těchto hor nikdy neodvážili a po čem přece tak horoucně touží: mstít křivdy, zabíjet pány, brát jim naloupené jmění, a to, které není k užitku, ničit ohněm a železem, na radost, na pomstu, na výstrahu budoucnosti a ze strachu před ní. Jsou dětmi jejich snů. Jich, kteří se nikdy v dějinách neodvážili vzpoury a kterým se nikdy nedostalo štěstí pomsty hromadné.

Hle, tamten plochý balvan býval hodovním stolem Oleksy Dovbuše. U této studnice se scházel se svými černými chlapci. Pod touto stáletou jedlí se dělivali o poklady, tam tančivali divoký arkan, držíce se v řadě kolem šíjí, zpívající, podřepující a tepouce patami zemi. Tudy táhl na panský zámek, aby jej vypálil, když dříve vylákal posádku jinam. Zde stávala krčma, kde navštívil židovskou svatbu a

odešel s měchy peněz a šperků. V tuto stranu leží třikrát prokletá ves Kosmače, kde žila jeho zrádná milenka Dzvinka, a tam Černá Hora, kde jest pochován uprostřed svých pokladů.

Není pravda, co si o něm vymyslili páni. Není pravda, co je o něm psáno v knihách jen proto, aby byla zastíněna jeho sláva.

Oleksa Dovbuš nežil v polovici osmnáctého století, za zmatků v Polsku, kde bojoval August se Stanislavem Leščinským, po požáru povstání Rákóczyho v Uhrách, za těžkých vnitřních sporů v Rumunsku, které vedlo válku s Ruskem, neloupežničil sedm let v kraji, hemžícím se zběhy z vojsk Rákóczyho, Gieniavského a Golce, v horách plných sedláků, uprchlých z gruntů pana Josefa Potockého a odhodlaných jíti raději na šibenici, než snášeti týrání nejrůznější soldatesky a odírání knížecími podstarosty a atamany. A dokonce není pravda, že byl zastřelen ve vsi Kosmačích Štěpánem Dzvinkou, když na něm přišel pro svého druha násilím vymáhati věno. A rok 1745 jest pustá panská číslice. Oleksa Dovbuš nežil v žádném čase. Žil před tisíciletími, žil před staletími, žije dnes, bude žítí zítra. Neboť Oleksa Dovbuš není člověk. Oleksa Dovbuš jest národ. Oleksa Dovbuš je šlehnutí pomsty a divoká touha po spravedlnosti.

Jak to tedy bylo s Oleksou Dovbuščukem?

Takhle to bylo:

Byl to slabý ovčák, chudý, mrzáček a hlupák. Neboť – aby bylo užito slov kazatelů a vykladačů Písma – mělo býti ukázáno, že každý z nás, bojácných, pokorných a chudých, může vykonati velké skutky, chce-li Bůh. Dovbuš si za všechny peníze, které vypásl, koupil bambitku, a napadaje na jednu nohu, toulal se po vesnicích, pro smích a radost dětem, které za ním běhaly, a byl-li kdo mezi pasáky bit, byl to on. Lidé ho měli za nic.

Ale Pán Bůh ho odměnil velkou silou. Za Tisou, na Černé Hoře, stojí hora Kedrovatý a pod ní je velká propast, nad kterou ční skála. Tam bydlil čert. A ten se vysmíval Bohu. Sedí na skále a rouhá se. Bůh po něm bleskem. Ale čert do díry, hrom uhodí do skály a roztrhne kus kamene. A čert zase vylézá a opět se vysmívá. Pán Bůh zase po něm. A nečistý zase zmizí v díře. Tak s Pánem Bohem žertoval dlouho. Jednou se na tu hru díval Dovbuš. Postavil se zády k blýskavici, namířil na d'ábla a střílil do něho. Čert spadl do propasti, zabořil se hlavou hluboko do země a zůstal po něm jen

oblak dýmu. Nad Dovbušem stál archanděl Gabriel. „Velmi ses zasloužil před Bohem, že jsi shladil se světa d'ábla. Co za to od Boha chceš?“ Dovbuš se zamyslel. „Lidé mě mají za nic a přál bych si dokázati jim, že něco dovedu a že se jim mohu stát užitečným. Necht' mi Bůh dá takovou sílu, jaké ve světě není, abych mohl zvítězit nad nepřáteli a trestat křivdy, necht' mi dá, aby mě nikdo nepřemohl a aby se mne netkla žádná střela.“ A když se vrátil k ostatním pasákům a oni se mu opět vysmívali a chtěli ho bít, házel jimi jako kamením.

Od těch dob se stal Oleksa Dovbuš vůdcem. Stál za pravdou a trestal lidskou křivdu. Byl krutý k pánům, k lidem byl milosrdný a laskavý. Bohatým bral a chudým dával. S padesáti černými chlapci, které kolem sebe shromáždil, vypaloval zámky zlých pánů a domy jejich úředníků. Přepadal židovské obchody, bral pro sebe a chlapce pálenku a ostatní vyléval, vyhazoval na ulici zástavy, aby si každý mohl vzít, co bylo jeho. Jednou napadl panský dvůr v Bohorodčanech a odnesl odtamtud pytle ryzích dukátů. Naložil je na záda chlapcům, vzal svůj toporec, hůl se sekerkou, o kterou se opíral, a proťal jím pytle. Kudy šli, trousili zlatáky a chudí lidé se sbíhali a dukáty sbírali. Páni a Židé se stali lepšími, neboť se ho báli.

Bydlil na Kedrovatém. Tam mu jeho chlapci vytesali ve skále stolec, na něm seděl a poroučel odtud lidu. Podnikal nájezdy až do Rumunska a Turecka, kde bral nekrtěným peníze a nosil na Kedrovatý. Kdo potřeboval a přišel k němu, dostal. Co nerozdal, schovával do druhé skály. Rozkázal chlapcům, aby tu skálu zamkli tak, aby ji nikdo nikdy neotevřel, a oni tak učinili. Teď stavějí lidé železnice a vyhazují do povětří celé hory, ale té skály ani neotevřou, ani nerozbijí. Je tam zlato, stříbro, drahé kamení, zbraně olejem namazané, a kdyby se Kedrovatý otevřel, svítily by ty poklady tak, že by oslnily celý svět. Ale čekají na nového Dovbuše, který přijde. Neboť v Brazách zakopal Oleksa před smrtí svůj kris hluboko do země. Ten se pohybuje každého roku o makové zrnečko vzhůru k zemskému povrchu, a až se na slunci objeví celý, vzejde světu nový Oleksa Dovbuš, radost lidí a hrůza pánů, bojovník za pravdu a mstitel křivd.

Všechna vojska, která byla proti Dovbušovi poslána, rozháněl jako hejna ptáků. Dověděl se císař pán, že žije takový člověk,

kterého žádná síla neubije, a vzkázal mu, aby přišel do Vídně, že s ním uzavře mír. Ale chtěl ho oklamat, a když se Dovbuš blížil, poslal proti němu své vojsko, aby ho zabilo, a sám se vyložil z okna, aby se díval. Ale všechny střely se od Dovbuše odrážely zpět na vojáky a zabíjely je. Tehdy císař rozkázal střelbu ihned zastavit a s Dovbušem se smířil. Dal mu svobodně bojovat v celé zemi, jen jeho vojsk šetřit, a dal mu na to listiny s pečetěmi. Tři dny a tři noci Dovbuš hostil císaře a jeho dvůr.

Sedm let pak bojoval po krajině, a pokud žil, bylo chudému lidu dobře.

Zničila ho žena, věčný nepřítel mužů, toto hanebné plemeno, pro něž se na světě děje tolik zlého. Rozněžnil se s ženou, zapomněl na svůj úkol a zahynul. Ach, čertovo plemeno zrádné! Jmenovala se Dzvinka, bydlila v Kosmačích a byla vdaná. V chvíli milování na něm vylákala tajemství a devětkrát se zapřísáhla Bohem, že je nikomu neprozradí. Nezranitelný Dovbuš mohl býti zabit toliko stříbrnou kulí. Musila být skryta v misce jarní pšenice, která se o dvanácti velkých svátcích v roce podává knězi k svěcení, a musilo nad ní býti dvanácti kněžimi odslouženo dvanáct mší. Ale Dzvinka to řekla svému muži Stefanovi.

Jde Dovbuš s černými chlapci dobývatí kútského zámku. „Zítřejší musíme být časné na nohou, chlapci, dnes půjdeme záhy spát. Stavíme se v Kosmačích. Navštívíme Dzvinku.“

„Oleksíku, tatíčku náš, nechod' do Kosmač, měli jsme zlý sen.“

„Chlapci, junáci mí, jak jste bláhoví! Nabijte si každý dvě kule, zůstaňte pod horou a já se půjdu zeptat, dá-li nám Dzvinka večeři.“

Přišel pod její okno. V okně večerní slunce. „Spíš nebo bdíš, kmotříčko, a večeři nás pohostíš?“ „Nespím, poslouchám, večeři připravuji, a bude to slavná večeře a všichni lidé se jí podiví“, myslí si Dzvinka. „Spíš nebo bdíš, srdce moje, a Dovbušovi nocleh dáš?“ „Oj, nespím, poslouchám, ale zbojníkovi nocleh nedám. Štefan není doma a večeře není hotova.“ „Otevři mi, nebo chceš, abych vyvrátil dveře, čubko?“ „Nechci, abys vyvrátil dveře, ale otevřít ti nepůjdu.“ Rozzlobil se Dovbuš. Nalehl na dveře. A Štefan v podstřešku nabíjí pušku stříbrnou kulí. Dveře praští, zámky povolují. Ustrašená Dzvinka šeptá skulinou Dovbušovi: „Oleksíku, duše moje, nechod', nečiním to z vlastní vůle, na půdě v komoře číhá Štefan.“ Dveře se

naklánějí dovnitř. Štefan seshora střílí stříbrnou kulí. Mířil na srdce. Zasáhl pravé plece. Ale také z levé strany tryská krev.

Dovbuš leží v krvi před chýší. Chlapci daleko. „Och, ty Štefane, pro čubku jsi mě zabil!“ A Štefan z podkroví odpovídá: „Neměl ses s ní milovat, neměl jsi jí svěřovat pravdu. U čubky jest tolik víry jako na běžící vodě pěny.“

Kde jsou jeho chlapci, jeho junáci? Křikne-li, nedokřikne, hvízdne-li, nedohvízdne. Ale křikl, dokřikl, hvízd, dohvízd. A chlapci se přihnali jako stádo beranů. „Oleksíčku, tatíčku náš, proč jsi nás neposlechl? Dovbuščíku náš, proč jsi ji nezabil?“ „Jak bych ji byl mohl zabít, když ji tak velice miluji? Jděte a zeptejte se jí, zda i ona mě miluje.“ A Dzvinka pláče: „Kdybych ho nemilovala, bíle bych se nestrojila. Bíle bych se nestrojila a nezdobila se zlatem a stříbrem.“ „Oj, vy chlapci, junáci moji, těžko mi je. Odneste mě odtud. Položte mě pod buk, ať se s vámi rozloučím a zemru po zbojnicku.“

Složili ho pod stříbrným bukem. „Oleksíku, tatíčku náš, máme čubku ubít nebo zastřelit?“ „Neubíjejte a nestřílejte. Chýši zapalte, ale jí neubližujte!“ A chlapci naříkají: „Oleksíku, tatíčku náš, kam se podějeme bez tebe, jak budeme trávit svůj mladý věk, jak dobývat zámků? Porad' nám: máme jít do Uher či do Rumunska?“ „Nechod'te, chlapci, zbojnit, jděte domů hospodařit. Máte tři hroudy zlata. Za jednu mě pochovejte, druhou dejte čubce, o třetí se rozdělte. Zanechte toporců a neprolévejte lidskou krev. Lidská krev není voda a nesluší se prolévat ji. Nebudete již chodit světem, nebudete zbojnit, nedovedete to a vůdce nemáte. Chlapci, junáci mí, vezměte mě na toporce a doneste mě na Černou Horu, tu jsem miloval, tam chci i zemřít. Na Kedrovatém stojí dvě jedle, to jsou mé sestřičky, stojí tam dva javory a to jsou mí bratři. Tam mě pochovejte!“

Donesli ho na toporcích na Černou Horu. Tam zemřel a tam je pohřben: v stínu divokých skal, na neznámém místě, uprostřed pokladů, které kdyby se odkryly, oslnily by svět.

Bůh miluje Dovbuše. A oslavil ho i po smrti:

Ne dříve, ne později, nýbrž právě v den, kdy po prvé v roce vnikne stínem skal na jeho hrob první sluneční paprsek a dotkne se

jeho srdce, vzchází světu velkonoční neděle, největší svátek všech křesťanských duší.

O dusnu, které se nad Koločavou sneslo v den čteníkova pohřbu, ostatní Verchovina nevěděla.

Znala jen, že Nikola Šuhaj žije. Že žije v lesích. Chlap v lese je jako ryba ve vodě, každý ví, že je tam, a nikdo neví kde. V kalnatých hlubinách vody i lesa je cosi tajemného, co dráždí myslivce, rybáře i ty, kdož jdou kolem.

Za měkkého slunce podzimních odpolední sedají před chýšemi ženy, za pásem zástěry mají na levém boku zatknutou hůlku s chomáčkem ovčí vlny, v pravici vrtí vřetenem, a sliníce spodním rtem levý palec, přadou silnou nit. Už si nevykládají o nejmilejší věci, v které si, bůhvíproč, snad vzpomínajíce starých božstev, snad bible, snad svých snů, tolik libují: o hadech. Již nevypravují o jejich lidských králích, kteří je dovedou hvízdnutím kdykoli zavolat a pouštět oběma rukávy svých kožichů, o zaklínání hadů na svátek Zvěstování, kdy všechna podzemní havěť vylézá na slunce, ani o blahobytu, který přinášejí chýši, v níž bydlí, ani o jejich pomstě na dětech, které se rodí s hadími hlavami a s šupinami na těle. Mluví o Oleksovi Dovbušovi, o Dovžovi, o Pint'ovi, o tom, kterému panduři, když ho jali, přikládali na tělo rozžhavené dvacetníky. A volají stařeny, které vědí, jak to bylo. Ty, kouřice z krátkých dýmek s hrotitými víčky a podobající se čarodějnicím, slézají s pecí, vycházejí přede dveře a vzpomínají.

A vypravují si o Nikolovi. O nezranitelném Nikolovi. O hrdinovi a statečném milenci. Je v horách. Četníci na něho pořádají výpravy, obkličují ho střeleckými řetězy, zasypávají ho kulkami, ale on stojí na lesním balvanu, a mávaje zelenou ratolístkou, odráží střely zpět a mizí, kde se mu zachce: snad ke svým pokladům kdesi v strži na Sucharu, do jeskyně nádhernější než všechny chrámy světa, kterou neznají ani jeho nejvěrnější přátelé a k níž se nepřibližuje jinak než s jeleními kopyty, přivázanými na opánky, aby nezanechal lidských stop. A zase křížuje krajinou, vystupuje na pošty, bohaté Židy, kerony a pány: „Jsem Šuhaj!“ Tato dvě slova stačí, aby se lidem rozklepala kolena, opotily dlaně a zotvíraly tobolky. Aby si dali nabít a položit se pak hezky v řadě do příkopu jako příčky

poklopeného žebříku. Hohó! Slyšel kdy někdo na světě něco tak veselého? Chachachá!

Víte o té příhodě s baronem? Tam někde v Čechách žije pán, ten si najal zdejší honitbu a platí si dva hajné, aby mu hlídali jeleny. A najednou: medvěd je v revíru! Chudákovi Andrejovi Kolobiškovi zabil na Zapodrině koně. Jen tak tlapou mu dal a pak z něho vyžral jen mozek. Hajní začali na medvěda líčit malinovou šťávu. Pak ho odnaučovali shánět si potravu sám. Tak ho dostali až na paseku, kam si chodil pro maso. Však to známe: medvěd je potom tak tlustý a líný, že do něho můžeš mlátit klacky, bručí a cení zuby, ale od žrádla ho neodženeš. Ještě tam vyryli pro barona střelecký zákop, přikryli jej kládami, že by se tam artilerie neprostřílela, a telegrafovali: Račte prý přijet, milostpane, rána načisto jistá. Pánů přijely tři automobily, měli s sebou zásoby, víno, kotel na vaření, vypadalo to jako válečná výprava. Zde najali koně, asi osm chlapů a šli na medvěda, do hor, kde má baron loveckou boudu. Ale když docházejí nahoru a vidí skrze stromy boudu, myslí si: co je to? Na dveřích jako by se něco velkého červenalo. Zrychlují krok. Proboha, co je to? Vypadá to jako v řeznickém krámě. A pak už baron s hajnými běží. A najednou zůstávají leknutím stát. Medvěd! Na dveřích boudy je přibitý medvěd. Ale nahý! Již bez kůže. Nikola jim ho stáhl, aby neměli práci. Chachá!

Marijku Ivanyšovou z Točky znáte? Ivanyšova chýše leží vysoko naproti Kamjonce. Bylo již k večeru, Marijka se podívá oknem: někdo k nim jde. Koho k nim může vésti cesta teď, pozdě již, aby mohl někam dojít? Maria Panno, má pušku na rameni! Zavolala muže. Muž se polekal. Povídá: „Marijko, to je Nikolka!“ Přišel, pozdravil: „Sláva Ježíši Kristu!“ „Sláva na věky!“ povídá Marijka, a to víte, duše je v ní maličká, a všichni stojí, dívají se na sebe, nemluví a Nikolka se jen usmívá. Ivanyš si konečně dodal odvahy: „A který vy jste, kmotříčku?“ Nikolka se směje, až ukazuje bílé zuby: „Však vy víte, kmotře, který jsem!“ A pak prý: „Položil jsem jelena, tamhle, pomozte mi ho odnést, naložte ho do nějakých sudů do ropy nebo kus vyud'te, přijdu si někdy na něho.“ Přijde dvakrát, třikrát a dosti. A k Cilji Havejové chodil na Kalnovec na kance. A u Hafy Hurdzanové, když viděl, že není v chýši nic, ale pranic, rozdával dětem peníze. A německým kravačkám na Stiňaku nosí likéry a

ovčáky na Stremenoši podílí cukrovím. Co Nikolovi záleží na stovce? Co mu sejde na tisíci? Jde do své jeskyně a vezme si.

O Nikolovi je možno vyprávět celý den. Neboť od Hoverly po Vihorlat není místo, kde by ho byl někdo určitě nepoznal. V přestrojení za chlapa, za pána, za myslivce, za kněze, za vojáka, za ženu. A byli-li lidé s příliš malou obrazotvorností, kteří ho nikdy nespatri, jistě už slyšeli za šerícího se podvečera zaznívat někde z okraje lesa sopilku, smutnou a tesknou, a to byla právě sopilka Nikolova, neboť nikdo neumí na pastýřskou píšťalu hrát tak krásně jako on. Také jemu je někdy v lesích smutno. Stýská se mu po Eržice.

O Nikolovi je možno vypravovat si ještě ve večerem zšeřené jizbě, když v peci rudě dohořívají buková polena a stařeny za komínem dokuřují v krátkých dýmkách tabák míchaný s ořešinovým listím. „Ej, děti, nezlobte, nemám již kukuřičnou kaši, poslouchá vás Nikola!“ A děti na peci rozšiřují do tmy oči a Nikola se jim mění v postavu z pohádek a zády jim probíhá mrazík hrůzy a krásy. Snad opravdu poslouchá pod oknem. Snad je tam venku skrčen a poslouchá, co si o něm vypravují. Až ho jednou potkají, dá jim cukroví a hrst zlata.

Ale kdo jsou druhové Nikolovi?

V neděli již oblékají chlapi na cestu z horských chýší dolů do vesnice ovčí kožichy s dlouhou srstí navrch a s rukávy přesahujícími daleko konce prstů. Seskupují se před kostelem v bílé, řasnaté hloučky, a pozdravivše se jménem Ježíšovým, hovoří o Šuhajovi. Neboť jaká radost slyšeti nové podrobnosti o oloupených pánech, kteří je týrají obsílkami do Volového a Chustu a nechtějí jim zaplatit za cedulky vydané Rumuny, o bohatých Židech, jejichž peníze jim nepřinesly žádného požehnání. A jen ať Nikola střílí četníky, matčinu duši jim jejich, kteří je vodí v řetězcích do arestů, kradou jim po chýších vojenské pušky a staré předovky, pokutují je za každý kus dříví z lesa a za každého pstruha z potoka a jako čerti slídí v bramborách po tabákových sazenicích. Vidíte tamhle toho tlamatého chlapa v panských šatech a zeleném mysliveckém klobouku, který se tady před kostelem prochází a s nikým se nedruží? To je keron, parťák, dobytek a prokletý zloděj, který při smlouvách s podnikateli dělá partyky s dřevorubeckými mzdami,

okrádá je na lístcích na dráhu a při společném nákupu potravin, negramotný chlap z chýše jako oni, ale který se tu teď naparuje s cigárem v hubě, tolikrát již roztlučené dřevorubeckými dlaněmi. Huňaté hloučky ovčích kožichů neobracejí po něm hlavu, otáčejí po něm toliko oči. Chachá, nějak zesmutněl, třebaže se tváří, jako by se nic nestalo. Nikola mu u Drahoa sebral peníze, když si je nesl z Chustu.

Ale kdo z těch chlapů jsou druhové Nikolovi?

Jsou mezi nimi! Žehnají se spolu s ostatními před ikonostasem řeckým křížem a zpívají jako všichni: „Hospodi, pomiluj!“ Snad je denně potkávají a pozdravují se s nimi. Ale přece se stýkají s Nikolou a mívají tváře zahalené modrými šátky. Kdo to jsou a který z nich? A toto tajemství vzrušuje jako kalné hloubky vod a lesů nebo představa hadích králů.

Ale otázka spoluvinníků Šuhajových (neříkají již: druhové) zajímá velice také židovskou mládež koločavskou.

Tito mladíci, dospívající z krásných dětí v nehezké výrostky s nečistou pleť, dlouhými pejzy a příliš raným chmýřím vousů, toho nikdy mnoho nenapracovali, ale teď, kdy povoznictví, obchody a řemesla jejich otců stojí, nedělají vůbec nic. Chodí celý den po návštěvách. Vysedávají na prazích krámků, pohupují se na vozových ojích na dvorcích, povalují se na soustruhu a prknech v truhlářské kolně Pinkasa Glasra, pomáhají z dlouhé chvíle tahat Sruлови Rosenthalovi kovářské měchy, nahlízejí do kuchyní a přemýšlejí, kde by dostali co k snědku nebo cigaretu. Hádají se, tropí si jeden z druhého úsměšky, debatují. O Šuhajovi.

Prosím vás: kde rozměňuje Šuhaj dolary?! He?! A kam dal tu bednu velurových klobouků, kterou uloupil volovské poště?! Nú?! A kam dává cukr? A kam dal dva balíky látek Herše Wolfa?

Že by Abram Beer?

Kdopak mluví o Abramovi Beerovi? Nikdo neříká tak, a neříká tak. Člověk se jen ptá: kam dává dolary a kam dává látky a kam dává cukr a kam dává velurové klobouky?! Nejspíše to jí! No ne, hlavo chytrá!

Abram Beer? myslí si všichni, přehazují na Glasrových prknech z hrsti do hrsti piliny a vzpomínají na Hanele. Že by Abram Beer? Prašivý polský Žid, jehož otec sem jako šnorer přivandroval

polonahý? Ať z něho za živa takovéhle kusy padají, z prašivce! Všechno chce sežrat sám. Bohatému čert zadarmo i děti kolébá, chudému ani za peníze nechce.

Nuú: A z čeho si staví Petro Šuhaj novou chýši, když si nikde nevypůjčoval? Ani u Herše Wolfa, ani u Abrama Beera, ani u Herše Lejba Wolfa!? A kde vzal Fedor Burkalo na krávu? A odkud má Adam Chrepta na cigarety, když nikdo z nich nepracuje? Nuú? Poslouchejte: Tady je ten osmiletý Icko Kahan z Majdanu, bydlí u Herše Lejba Wolfa a stravu dostává po židovských rodinách, protože v Majdanu není žádný židovský učitel a hoch se musí učit v chedru hebrejsky. Takový hoch všechno ví, protože se před ním všechno povídá. Zeptejte se ho! Zeptejte se, zda snad starý Izák Fuchs nevozí v noci z Koločavy prkna!? A není-li snad pod těmito prkny něco schováno!?

Opravdu: jsou obklopeni samými loupežníky. Loupežníky a vrahy. Ale nejhorším ze všech je přec jen Abram Beer. Je to tady jako v lese. Jeden žere druhého. Ale Abram Beer požere nakonec všechny.

Staří Židé se modlili všechny modlitby, které jim předpisuje Zákon: ráno, před vyjitím hvězd a po vyjití hvězd, před spaním, před jídlem, po jídle, před napitím vody a po napití. Když se nemodlili a když nemyslili na své velmi zamotané zájmy, uvažovali o Šuhajovi. A říkali: „É, špatná věc!“

A když přijel do Koločavy četnický major přehlížet soustředěný oddíl, řekla mu deputace Židů své mínění přímo:

„Na Eržiku Šuhaje nechytíte. Ale chytíte ho na jeho kamarády. Protože se lidé nechytají na to, co je v nich dobrého. Protože se chytají na to, co je v nich špatného. Zavřete Eržiku a pusťte kamarády!“

Četnický major takové talmudské moudrosti nerozuměl a neodpověděl jim. Neměl kdy a vyprosil si, aby jeden z pánů, snad pan Abram Beer, ho navštívil zítra.

Ale v noci si dal zadem přivést do školy Vasyla Derbaka Derbačka. A tomu řekl:

„Ty nás šidíš, darebáku! Vodíš nás sice po čerstvých Šuhajových stopách, ale vždy jen tam, kde už není. A nikdy tam, kde právě je.“

„Mohu z hor do Koločavy doletět jako pták? A můžete vy jako ptáci doletět tam?“

To bylo jistě pravda.

Ale četnický major se nemýlil. Přes to, že Vasyl Derbak Derbačok hleděl zachovati četnictvo při dobré vůli (a to nebylo tak lehké) a vodil je po čerstvých Šuhajových stopách, chránil se přece vydati mu Nikolu spícího. Neboť se nebál ničeho více, než že by mohl být Šuhaj zatčen. A že by mluvil. Doufal, věřil stále, že se Nikolka zachrání, a nepřál si ničeho toužebněji. Snad uteče, snad se navždy skryje, snad... ne, Derbak Derbačok jiného nevěděl. Nač čeká Nikola? I on má dosti, i přátelé mají dosti. A četníci naléhají: Kde byl včera Šuhaj? Kde spal? Kdo byl s ním? Kde je dnes? Doved' nás na něho! A touto dvojí hrou a dvojím nebezpečím Derbak Derbačok velmi trpí, tím spíše, že nevinných lidí udávat nechce a Ihnata Sopka a Danila Jasinka nemůže. Jeho přímočarý mozek takového rozpolcení nesnáší. Nespí, zhubl a špatně vypadá. Nač čeká Nikola a proč je všechny z toho postavení nezachrání? Ale rozhodl-li Bůh, že přes všechna Derbačkova přání, aby Nikola do četnických rukou padl, pak... pak... ano, ať jim ho vydá již nemluvícího.

„Poslyš,“ řekl Derbakovi Derbačkovi četnický major, „dávám ti lhůtu šesti neděl. To je času ažaž. Do té doby nás přivedeš na Šuhaje. Ne-li, zatkneme tebe i tvého pastorka. Dvacet let mu již je a jak to dopadne, víš. Do té doby smíš se Šuhajem chodit. Ale jen ty, pastorek ne. A řekneš nám, kdo s ním chodí ještě. Všechny! Rozuměl jsi?“ Hleděl zesíleným pohledem Derbakovi Derbačkovi do očí, které se namáhaly zůstat klidné. Pak se obrátil k četnickému kapitánovi: „Pane kapitáne, račte si dnešní datum zaznamenat. Za šest neděl je oba dáte zatknout a odevzdáte je soudu!... A ty si můžeš jít!“

Derbak Derbačok odcházel od četníků s hlavou těžší, než sem přišel. Příštího dne navštívil majora Abram Beer.

Kolísal-li Derbak Derbačok v přáních mezi záchranou Šuhajovou a jeho smrtí, Abram Beer již problém dořešil: ano, ať četníci Šuhaje dostanou! Ale ať ho dostanou mrtvého!

V ostatním souhlasil Abram Beer s míněním židovské obce a převedl důstojníkovi theologickou poučku Herše Lejba Wolfa do praktického jazyka:

„Zatkněte Eržiku a pusťte jeho kamarády, pane majore! Na Eržiku ho nedostanete, pane majore, věřte mně, jak je Pán Bůh nade mnou! Eržika je jeho hlavní špionka v obci, posly jsou ovšem jiní, protože každé dítě ví, ať se Eržika vrtne kam chce, že za ní chodí přestrojení četníci, a ona, toť se rozumí, to ví také. Dokud je v Koločavě Eržika, je všechna práce marná. A živého ho pan kapitán také nechytí. Phí! Hleďte si, pane majore, v hromadě obilí své zrnečko! To by zde pan kapitán musel mít polovici československé armády! Pusťte jeho kamarády, slibte jim beztrestnost, vypište cenu na jeho hlavu, pane majore. Židovská obec ji také vypíše a do čtrnácti dnů je celá historie odbyta: někdo ho zastřelí, nebo mu dá sekerou, nebo vám ho přivede svázaného, nebo... vím já? Ať nejsem zdráv, pane majore!“

V prvním předjaří, když slunce bilo do měknoucích sněhových spoust a v ledu sklenutém nad letícími vodami se počínaly proleptávat první otvory, jako by byla do Nikoly Šuhaje vjela zběsilost.

On, který zachováváje prastarou tradici zbojníků, nezabíjel leč v sebeobraně, vraždil teď napořád. On, junák, který vystupoval vždy s tváří nezahalenou a proti mnohým, nehrozil se teď noční práce, při níž je třeba užívat sekery a povalové trámký chýší třísnit krví.

Podvečer po jarmarku ve Volovém byli na silnici, ne více než pět set kroků od posledních domků volovských, zastřeleni tři židovští obchodníci z Mukačeva, jedoucí na selském vozíku. A jak zastřeleni! Nikolovi, čarovnému střelci, který se nikdy nechybil ani jelena, ani medvěda, ani člověka, selhávala pojednou ruka na třicet kroků. Obchodníci byli zasaženi do břichů, a protože nebyli mrtvi, přejížděl jim v rozbředlém sněhu přes hrdla koly vozu. Ale žili několik hodin i tak a mohli ještě odpovídat vyšetřujícímu soudci. V chýši u Buštiny byla v noci vyvražděna celá rodina rusínského gazdy, který se právě vrátil z Ameriky. Nahoře na Růži byl zastřelen a oloupen Nathan Faigenbaum... Vraždy, vraždy. Neminulo týdne, aby o nějaké nebylo slyšet.

Co dělá Nikola Šuhaj?

Na kraj padla hrůza.

Četnický soustředěný oddíl byl zesílen na šedesát mužů. Ale všechno vyšetřování jako by se ztrácelo v tvrdých hlavách lidí této loupežnické vesnice. U těch lebek končilo. A z nich nevycházelo nic.

Nic neviděli, nic neslyšeli, o ničem nevědí, Nikolou už nespatriili měsíce, v lesích a na poloninách ho nikdo nepotkává, do zimovek mléko pít nechodí. Dva šterkaři, kteří v chvíli volovského přepadení seděli posud u svých hromádek kamení a kteří byli zastiženi ještě s mokkými břichy, jak při střelbě vlezli do příkopu a krčili se tam v tajícím sněhu, na tři sta kroků neslyšeli ani ran a vůbec o ničem nevědí. Dívka, která byla svědkyní loupežného přepadení na drahovské silnici, zapřela všechno. A sojemský Aron Zisovič, oloupený v svém domě a jen zázrakem vyvázlý životem, řekl v Chustu vyšetřujícímu soudci, ještě se celý chvěje: „Nic nevím. Pane doktore, ztratil jsem peníze, nechci ztratit ještě život.“ Neboť na kraji ležel strach a ženě, která podala popis jednoho z vrahů Amerikáncových, byla zapálena chýše.

Co dělá Nikola? Mstí se strašlivě, ale patrně ví, proč to činí. A narostla snad Nikolovi křídla? V noci loupí v Německé Mokré, odpoledne vraždí u Chustu, večer zapaluje v Bystré. Je to možné?

„Zavřete Eržiku! Pusťte Šuhajovy přátele! Vypište cenu na jeho hlavu!“ křičí Židé, a protože se u nich každé formulované mínění stává článkem víry, vykřikují to ze všech sil, zuřivě, důsledně a s celou vášní. Ječí to do uší četnickým důstojníkům, bombardují tím okresní správu volovskou, hřímají to v mukačevských žargonových novinách, posílají o tom žaloby do Prahy. A četníci, rozzuření neúspěchy, znervóznělí Židy, novinami, důtkami a tvrdohlavostí Rusínů, dostávají antisemitské záchvaty.

Volají Derbaka Derbačka. Zesilují své vyhrůžky.

Ale Derbak Derbačok je jako beran.

„Nevím. Neznám, kde je. Neviděl jsem ho již dva měsíce.“

„Lžeš!“

„Nelžu!“

A tehdy, když se zdálo, že se na něho četnický kapitán již již vrhne, že zavolá strážmistra, aby ho ihned zatkl, vykřikl Derbak Derbačok onu větu, která tak ohromila!

„To vůbec nedělá Nikola!“

Kapitán zůstal na zlomek vteřiny jakoby přimrazen. Neboť ten chlap zde vyslovil jen jeho nejtajnější podezření. Ale pak vyskočil.

„Lžeš! Lžeš, pse!“ Sápal se mu na hrdlo. „Lžeš! Lžeš! Lžeš!“

Ale kapitánovo dupání se změnilo v prudké pobíhání školní světnicí.

„Jak to víš?“ vykřikl, znova se u něho postaviv, a nečekaje na odpověď, dal se opět v běh třídou, z rohu do rohu.

Znělo to nepravděpodobně, nemožně, a přece vyslovoval Derbak Derbačok jen jeho myšlenku. Neboť opravdu: narostla Šuhajovi křídla, že mohl ráno loupit zde a v noci sedmdesát kilometrů odtud?

Ta rychlost mu byla dávno podezřelá. Ale pak někdo vraždí na Šuhajův účet!! Pak, hrůza! nemá co dělat s jedním banditou! Pak nemá co dělat ani s bandou zločinců! Pak má co dělat s celým okresem loupežných vrahů! Hrůza! Hrůza!

S výslechem Derbaka započato nanovo.

Kapitán znova usedl za stůl.

„Jak to víš?“

„Nikola nikdy nevráždil.“ Ale hned se opravil. „Kromě četníků,“ dodal, jsa za to probodáván důstojníkovým pohledem.

„Ptal jsem se tě: Jak to víš, že všechny ty zločiny nepáchá Šuhaj.“

„Neřekl mi to nikdo. Ale vím to. Nikola se nikdy nechybil ani zvířete, ani člověka... Ten nestřílí lidi do břicha. A nezabíjí sekerou. A nechodí v noci do stavení.“

„Kde je Šuhaj?“

„Nevím o něm dva měsíce.“

„Žije ještě?“

„Nevím.“

„Kdo to tedy dělá?“

„Nevím.“

Opravdu nevěděl. A když ho kapitán, sám utýraný, mučil dvě hodiny a začínal znovu s vyhrůžkami, vykřikl Derbak Derbačok:

„Zatkněte mě tedy! I Adama! Zavřete mě tedy! I Adama! Myslíte, že se bojím Nikolovy kulky méně než vašeho kriminálu? Když celá ves ví, že mě sem v noci vodíte! Dábel mi měl nohy zpřerážet, když jsem k vám šel po prvé! Nic nevím, nic nevím, nic nevím!“

Zatknout nebo pustit? myslil si kapitán. Údy se mu drobně zachvívaly námahou a rozrušením. Hrůza! Hrůza! Celé pluky loupežných vrahů! Přeje si nervosně hřbetem ruky čelo.

Derbak Derbačok byl připraven na vše, nebál se už ničeho. Neboť při jedné z otázek dnešního výsledku se mu v hlavě cosi jasného mihlo, co teď nabývalo tvaru a velikosti. Ano, možná, že již Nikola nežije! Ale co je jisté: není zde. Snad uprchl. Snad se navždy skryl. Snad se zachránil. Pane Ježíši Kriste, dej, ať je to tak a ať se již nevrací!

Ale naděje Derbaka Derbačka byla lichá.

Neboť Šuhaj žil.

Neuprchl. Skrýval se. Ve Zvorci.

Zvorec, toť pod Strimbou osada čtyř chýší od sebe na půl kilometru vzdálených v údolí tak úzkém, že je může zastoupit čtyřstup vojáků s rozpaženými rukama, a tak hlubokém, že sem svítí slunce jen sedm hodin denně a že trávu se strání nutno svážeti po saních, ovšem v létě po saních, za ranní rosy nebo po dešti, neboť v zimě se nahoru ještě nevyšplhal ani člověk, ani kuň.

Podivně se sem dostal.

Stará Olena Derbaková, matka Derbaka Derbačka, mu dala něčeho pít, tenkrát v zimě, když u nich ve vsi spal a když za ním přišla Eržika. Nevšiml si tehdy té divné příchuti mléka a vzpomněl si na ni teprve pozdě, když už hadí násada dozrála a když už bylo pozdě. A přece ho před Derbakovými varovala jak Eržika, tak i bratr Juraj. Derbak Derbačok však všechno popřel: že chodí k četníkům? Koho ze vsi nevolají četníci na stanici? A Nikola uvěřil. Ale Derbačkova matka byla vědma. Uhranovala očima, uměla připravovat čarodějné nápoje, měla moc nad hady a dovedla se podvečer měnit v ropuchu nebo v černou kočku. Lidé to o ní věděli již dávno. Nikola nevěřil, vymstilo se mu to.

Jedné noci v kolibě na Sucharu ho zachvátily bolesti v životě. Rozpálila ho velká horkost a v mozku mu hučelo sta bystrin. Když se ráno vypoťal do mrazu a ušel údolím několik set kroků, chtělo se mu položit někam do sněhu pod strom a zůstat tam, děj se co děj, a mocí si musil v bolavé hlavě znova připomínat, právě to že nesmí, protože nečisté síly, které na něho padly, právě to chtějí. Šel, vida kolem sebe jen bílo a před očima kola. Ale věděl, že musí jít.

Jak se dostal údolím a sněhem až do Majdanu? Neví o tom. Ale majdanská čarodějnice, nejslavnější z čarodějnic Verchoviny, byla doma.

„Sláva Ježíši Kristu!“ pozdravil, vstupuje do jizby. Hlava mu třeštla.

„Sláva na věky!“ řekla čarodějnice. „Ty jsi Nikola Šuhaj.“

Ani se příliš nepodivil, že ho zná.

„Věděla jsem, že přicházíš. Měl jsi přijít dříve. Čekám na tebe již tři dny a tři noci.“

Věděl jen, jak se na něho upírají její lesklé oči.

„Nějaká vědma ti dala pít nápoje. Nasadila do tebe hady.“

Hlavou se mu mihla stará Olena a její škaredě šedivé vrkoče, vyčnívající zpod šátku. A ona noc, kdy k němu přišla Eržika.

„Hadi z tebe vyjdou.“

Zrak se mu nějak podivně zbystřoval, ale jen pro ni, jako by jen ona byla na světě a kromě ní už nic jiného. Viděl, jak do pánve nabírá z pece řeřavého dřevěného uhlí a jak staví pánev doprostřed jizby.

„Ted', hned z tebe vyjdou. Oheň je pozře.“

Dala mu něčeho pít.

„Modli se!“

Nikola říkal v duchu slova Otčenáše a ona, hučíc nějaké zaklínání kolem něho obcházela, obíhala, běhala jako dětský cvrček, slova zaklínání se stávala zřetelnějšími, a Šuhaj viděl jen její oči.

Zachvátilo ho strašlivé dávení. Zdálo se mu, že z něho vyjdou všechny vnitřnosti a že vyvrhne duši.

A najednou vidí: jeho zvracení se hemží hádky, malými, většími, hadi mu proudí z úst, a všichni sebou mrskají směrem k pánvi a mizí v žáru, který je stravuje. Bylo mu slabo, až k upadnutí.

„Ted' jsi zdrav. Jdi na půdu a vyspi se. Ráno budeš opět silný.“

Ráno opravdu cítil, že je zdrav. Majdanská čarodějnice jest mocná čarodějnice.

„Děkuji ti,“ řekl, louče se a dává jí hrst peněz.

„Také já ti děkuji, Nikolo Šuhaji.“

Odešel do lesů a do opuštěné koliby.

Toho dne položil největšího medvěda svého života. „Hej, há!“ křikl na něho, když ho na tři sta kroků uviděl na lesní pěšině.

Medvědice se vztyčila na zadních nohou a on ji střílel do komory. Viděl, jak se vrhla na starý buk a rvala s něho kůru a třísky. Onoho dne bylo vše jasné a veselé a Nikola cítil v srdci radost.

Ale kouzlo Oleny Derbakové bylo příliš mocné. Křeče přišly znova a s nimi horečky, větší minulých. A jejich žhavost vystřídávaly zimnice, jichž nebylo možno zahřáti sebevětším množstvím polen, přikládaných na otevřené ohniště s takovou námahou. Usínal jen na minuty a vyskakoval, poněvadž všude viděl plameny a zdálo se mu, že koliba hoří. Ráno! Jen aby se dočkal rána!

Nevěděl, bylo-li již jitro či odpoledne. Věděl jen, že musí jít. A toto jít! jít! jít! si stokrát opakoval, kleče a tápaje po ovčím kožichu a oblékaje jej, a jít! jít! si násilím vtlačoval do ubohého mozku, vycházeje do mrazu, jako by se smrtelně bál, že na toto slovo, ze všech nejdůležitější, zapomene.

Došel k chýši. Ve Zvorci. Byla to chýše Juraje Tokara. Vešel dovnitř.

„Jsem Nikola Šuhaj. Přiveďte někoho, kdo umí psát.“

Seděl náhle sám na lavici v jizbě s udusanou podlahou. Dívala se na něho velká chlebová pec a na ní, za komínem, vyhlížely nějaké děti, které byly její součástí. A pak tu bylo ještě něco naprosto nestvůrného, co vyplňovalo většinu světnice, ponechávajíc místo sotva posteli a stolu, a bylo třeba několikrát zamžikati očima (co je to, proboha?), než to nabylo tvarů ručního stavu.

Před Nikolou stál muž s kouskem hnědého papíru od tabáku a s tužkou. Patrně ten, co umí psát! Hospodář, hospodyně a ještě nějakí lidé stáli v sínce a hleděli otevřenými dveřmi dovnitř.

„Piš!“ řekl Nikola.

A nadiktoval psaní:

Přijed' mě uzdravit! Doví-li se někdo, kde jsem, zahynou obě tvoje děti.

Nikola Šuhaj

„Doneste to do Volového doktorovi!“

Kývaje se, podíval se mlhami na lidi:

„To je Zvorec?!“

„Zvorec,“ řekl muž, který uměl psát.

„Doví-li se někdo, kde jsem, vyhoří.“

Pak upadl do bezvědomí. Jen se mu ještě kmitla hlavou slova:

„Nic se mi nestane. Mám takovou moc od Boha.“

Okresní lékař se stydí. Do hrdla se stydí.

A řídě svůj kočárek vzhůru nejstrmější silnicí republiky, myslí si: Strašné! Po kolikáté to již jede touhle hroznou cestou nahoru na Gregoviště, a pak dolů do údolí Terebly, čtyři hodiny jízdy a pak ještě hodinu pěšky – léčit banditu?! Komické postavení! Látka pro frašku! Pro nejpitomější frašku na světě! Ale co měl dělat? Dobře: uskutečnění vyhrůžky nebylo pravděpodobné, přátelé jsou prevíti (vzpomíná na jakousi vlastní příhodu a vlastní zkušenosti), ani by je nenapadlo zachovávat věrnost až za hrob a vydávat se v nebezpečí pro rozkazy někoho, kdo tu již není. Ale přece: ta odpovědnost při hlídání dětí a to peklo a ty hysterické záchvaty, kdyby to byl musil říci ženě! Ovšem: všeobecná psychosa s všemohoucím a všudypřítomným Šuhajem! Tak přemoudrý je však teprve teď, že ví, že by se nebylo stalo pranic, teď, kdy Šuhaje tak dobře zná, ale vyslovit tenkrát před ženou: Šuhaj! Má ho udati nyní? Chachá! „Pane doktore! Pro Krista Pána! To nám říkáte teď, po dvou měsících? Víte, co za tu dobu stálo stát stíhání Šuhaje? A vy, úřední lékař, jste nehlásil případ tyfu?“ ... Fuj!

Kůň se těžce plouží nahoru na Gregoviště, trochu ještě po sněhu, trochu po kamení, někde dole pod nimi zpívá v slunci skřivan, doktor drží povolené opratě, kouří doutník a má dosti pokdy přemýšlet o svém postavení.

Co může dělati s tyfem? Nějaká antipyretica, nějakou kafrovou injekci k posílení srdce. A ovšem dieta. Ale ta se na Zvorci zachovávat nedá, leda dojde-li to tak daleko (chachá!), že mu bude doktor z Volového vozit také potraviny. Ale ten skvělý chlap (jaký nádherný rod jsou tihle Šuhajové!) s tím medvědí hrudníkem a psím srdcem, který běhal v čtyřicetistupňové horečce ve sněhu světem se z toho sám vykřeše. Jen aby se mu nenacpal kukuřičnou kaší!

Proč tam tedy jezdí? Zamiloval se do Šuhaje? Nebo proto, aby mu dával otcovské rady? „Nechte toho, Nikolo, a přihlaste se úřadům

dobrovolně!“? Jaký nesmysl! Nebo: „Nikolo, kajte se!“? To je totéž, jako říkati lesní zvěři, vlkovi nebo medvědovi: „Kaj se!“

Z čeho, proboha? Proč tam tedy jezdí? Br! Patrně jen proto, aby jednou stál před krajským soudem v Chustě jako vývodní svědek a dokazoval u tolika a tolika zločinů Šuhajovo alibi. Jak se ten kočárek protivně plouží a jak se hourá, jednorochní dítě by jej po čtyřech předběhlo! Hýje! Hýbej se trochu, grošáku! A kdo mu zaplatí tyhle cesty? Chlapec má jít po prázdninách do Čech na gymnasium, děvče nemůže také nechat věčně v té židovské vesnici, peněz potřebuje jako soli. Při poslední návštěvě mu Šuhaj již zase dával hrst stovek, také nějaká tisícovka mezi nimi byla, zdá se, že Šuhaj své honoráře stupňuje. A on mu řekl opět mrzutě: „Toho prozatím nechme, na to je času dosti!“ Hm: prozatím! A potřeboval by jich. Má je vzít? Peníze, vytažené z kapsy nějakému pocestnému? Z toho by jednou také mohla být pěkná polízaná. Prokletý kraj! Tady nevyklepeš z vesnice i s farářem dohromady sto korun a lidé burcují v noci lékaře jen v hodince smrti, zadarmo ovšem a nadarmo. Nu, tady je ta slavná Verchovina! Tady z Gregoviště před tebou leží jako na dlani: kopce, černé lesy a v údolích proužek svítící zeleně. Jen na obrázku je to hezké. Ani žito se zde nedaří, jen někde na stráni kousek ovsa se stéblem na píd'. V kamení roste zas jen kamení, říkají zdejší lidé. Hm: peníze uloupené nějakému cestujícímu! Fíí!

Ne. Dostanou-li Šuhaje živého, bude z toho stejně šeredná ostuda (spraví-li se to jen tou), ale peněz od něho nevezme... Nezbyvá, než těšit se nadějí, že ho nedostanou živého...

Okresní lékař jezdí na Zvorec dále. Dává Nikolovi antipyretica, pro povzbuzení srdeční činnosti kafrové injekce. A opravdu mu jednou z Volového přivezl láhev koňaku, aby si jej Šuhaj mohl dávat do mléka. A mlčí.

Mlčí také Zvorec. Neboť lidem ze samoty, kteří žijí uprostřed panských lesů a jejichž každý druhý krok, třeba trpěný, jest nějakým přestoupením majetkových zákonů, se stalo mlčení druhým chlebem. Vyhrůžka vypálením dovede poděsit. A proč by také měli jediným posunkem něco prozrazovat, když se již léta neměli tak dobře, jako od těch dob, co mezi nimi žije Nikola? Potřebuješ peníze? U Tokara bydlí Nikola.

Chodí sem Danilo Jasinko, černý, hranatý hospodář z Koločavy. Nikola má již jíst trochu hovězí polévky. Kde však vzít, když židovský řezník v Koločavě hovězí nevysekává a bylo by pro ně třeba jít třicet kilometrů do Volového? Tak Danilo Jasinko vodí Nikolovi celé krávy. Nekupované ovšem. A krávu člověk sám nesní.

„Neumřeš, Nikolko?“ ptá se Danilo Šuhaje, dívaje se soucitným pohledem na jeho průsvitný obličej, v němž svítí dvě zapadlé černé oči.

„Ne,“ odpovídá slabým hlasem Nikola.

A z prkenné postele na vysokých nohou, více jeslím než loži podobné, se Nikola ptá:

„Co je nového?“

„Co by bylo? Nic,“ lže Danilo Jasinko.

„Zbojničit nechodíte?“

„A!“ Neboť Danilo dovede mlčet i vůči lidem, které miluje.

„Nechod'te, chlupci,“ a jeho černé oči se dívají měkce do očí kamarádových. „A co dělá Eržika?“

„Co by dělala? Žije u Ivana Drače, u otce.“

„Nechodí za ní nikdo?“

„Nic není slyšet.“

A pak zase plynou dlouhé dny, kdy s nikým nemluví a je sám se svými myšlenkami. Raněný vlk, který zalezl do houští, nic nechce, jen čeká, zda Bůh lesa v něm opět oživne nebo zda od něho odejde někam nahoru do korun buků.

Okna těchto starých chýší jsou malá, jen dvě pídě do čtverce, aby bylo možno prostrčit hlavu, ne však ramena: ochrana proti loupežníkům. A okénky je vidět na protější stráni dva čtverce zeleného lesa, z něhož svítí odraz březnového slunce. Není s kým mluvit. Hospodář zapřáhl koně do vozíku se dvěma vědry a jel na dva dny a dvě noci k prameni do Šandrové pro ropu, slanou vodu, která přes zimu došla. Za komínem chlebové peci klímají košilaté děti. Hospodyně sedí za stavem, tká z vlněné osnovy a útku látku, a stav skřípe a rámusí údery dřeva o dřevo. Chvílemi se k ní přibatolí dvouleté dítě a chce na ní prs.

Nikola má takovou moc od Boha. Ale její bezpečnou jistotu třeba žárlivě střežit a mluvit o ní nelze s nikým, ani sám se sebou, poněvadž se třeba bát, aby ono tajemné a bezejmenné tvrdým

dotekem neutrpělo. Leží uloženo hluboko pod všemi vrstvami duše: bílý, jasně zářící světelný bod, jenž prozařuje vrstvy všechny.

Ne, nic se mu nemůže stát ani v této zřešené jizbě s velkou pecí, se čtverečky svítící zeleně a se skřípěním a dřevěnými údery stavu. Olenino kouzlo bylo mocné, ale jeho síla je větší.

Co bude dále?

Neví, co bude dále, ví jen, že bude vše dobré. Že odtud vyjde do zeleného záření tam na protější stráni. Že ho zase lidé budou milovat a bát se ho. Že zas uvidí Eržiku. A že ho nikdy nedopadnou. Protože se ho netkne žádná kule: ani z pušky, ani z pistole, ani z děla, ani z kulometu.

Vrátil se hospodář s nákladem ropy.

Nejprve hubuje na finance, kteří teď u pramene vybírají patnáct haléřů z vědra, člověk aby i za toho trochu solení platil! Pak povídá ze světa noviny. Vypravuje o zločinech v kraji. O vraždě po volovském jarmarku, o ubití Amerikáncovy rodiny u Buštiny, o krvavé loupeži na polonině Růži. Ted' byl na cestě ke kolibě na Stišaku zastřelen maďarský překupník Nasy Fedor, zastřeleni Židé Švarc a Abrahamovič, těžce zraněn a oloupen gazda Ivan Ternavčuk. Celá země o tom mluví. Píší prý o tom všude v novinách, také v zahraničních. Četnictvo je neustále zesilováno.

Nikola napjatě poslouchá.

„Hledají tě. Myslí, že to všechno děláš ty.“

Nikolovi se rozbuchává nemocné srdce.

„Jak to?“ ptá se. „Věří tomu lidé?“

„Nu, tak, Hlupáci! Věří.“

Někdo vraždí na jeho účet? Někdo se zbaběle schovává za jeho záda? Nikolovi se žene do hlavy krev a tepny v spáncích mu buší. Vyskočit, chopit se pušky, hned, teď, jít, běžet a bít zbabělce a vrahy! Ale ruce, na nichž se chtěl pozvednout, se pod ním lámou, a klesá zpět do sena. Chce se mu zavýti vlčím vytím. Když za několik dní přichází věrný Danilo Jasinko, vleka sem tele, upírá na něho Nikola černé oči a hledí na něho dlouze a důtklivě.

„Nezbojničíte?“

„A!“ odpovídá Jasinko a dívá se na Nikolu plným pohledem.

„V kraji se prý mnoho vraždí.“

„Něco se slyší. Zabili prý nějakého Žida.“

„Prý to svádějí na mne.“

„Vždyť nikoho nechytily.“

A tehdy se Nikolovi v šeré jizbě divoce rozhořívají oči. Zase po prvé se rozhořívají tím starým, černozeleným ohněm, jsouce podobny očím rysů a vlků v temných houštinách. Neboť v Šuhajovi Bůh lesů opět ožívá.

„Zabij je. Jak je Bůh nade mnou, zabij je. Řekni to každému.“

Danilo hledí Nikolovi do očí. Ale v nitru mu hejno letících ptáků třepetá křídly. Ví, že Nikola mluví pravdu.

Dny uvnitř chýše jsou šeré a smutné, a na protější stráň září slunce a zelení pohybuje větřík, který by ochlazoval hlavu. Noci jsou dušné, a za dvěma okénky svítí svým tvrdým leskem hvězdy.

Nikola Šuhaj se uzdravoval. Pokoušel se ploužit místností, přes zákaz lékařův, jedl, přes zákaz lékařův, a mnoho spal.

To bylo za jarní neděle.

Ze severní strany Růži mizely poslední sněhové skvrny, stráně pod Strimbou rozkvetly sasankami a cesty rychle schly. Nikolovi hospodáři se bíle ustrojili, hospodyně si na krk navěšela všechny své červené a žluté korály, nejmladší dítě vzala do bílé loktuše a šli letos po prvé do Koločavy do kostela.

Nikola se dovlekl před chýši a usedl na její práh. Vystavil obličej slunci a hluboko vdechoval jeho vůni, která uzdravuje lidi, zvířata i stromy. Hleděl do lesní zeleně, poslouchal let přetékajícího potoka a stýskalo se mu po nich, k nimž patřil a jichž se nemohl dotknout. Myslil na Eržiku, kterou mu tato slunná neděle připomínala.

Ale náhle se zarazil.

Neboť se z lesa pod ním vynořil člověk a šel rychlými kroky pěšinou k chýši. Kdo to může být a co chce? Nikola se chtěl skrýt. Ale než se na slabých nohou pozvedl, chodce poznal.

Za chvíli si hleděli do očí: Nikola, sedící na prahu, a několik kroků před ním jeho bratr Juraj, patnáctiletý hoch, hubený a na svůj věk příliš velký, ale s týmiž svítícíma očima, klenutým čelem a malou bradou. Dívali se na sebe mlčky, nedivíce se, že se setkávají, a plní radosti ze shledání.

„Zemřeš, Nikolko?“

„Nezemru, Juro.“

Sedl si k bratrovi na práh a oba hleděli do krajiny.

Údolí hořelo jasem a ve strži křičel potok.

Jen ruku do něho moci ponořit a cítit odpor jeho letící studené vody! Kdy také já budu smět vyjít ze svého doupěte a splynout zase se vším tím, co jest okolo mne?

Bude to krásné! cítil Jura.

Vše vonělo sluncem, zemí a vodou.

„Kdo ti řekl, že jsem zde?“

„Nikdo, Nikolko.“

„Jak jsi mě našel?“

„Hledal jsem tě dlouho, ale dnes v noci jsem najednou věděl, že jsi zde.“

Na tuto roční dobu bylo příliš parno a slunce bodalo žahadly.

Vzadu, nad strží, stoupala mračna, sunula se vzhůru na oblohu a tam popelavěla. Přijde bouřka.

Bratři dlouho mlčeli. V této zemi se mnoho mlčí. Hluboká horská údolí, kudy možno jít hodiny a neslyšeti zvuku kromě šumění vody, pralesy, jejichž ticha neruší ani drobná zvíř, ani ptactvo, pastvy na horách, kde jen skot trpělivě chroustá stébla travin, lidi mluvit neučí. Slova jsou pouze pro nutné pojmy všedního dne. A věci citů se dají říci jen pohledem, stisknutím ruky, písni sopilky nebo modlitbou.

Ano. Juraj přišel k Nikolovi a zůstane u něho. Až se Nikola uzdraví, půjde s ním do lesů. Nevrátí se již. V kraji řadí četníci. Přepadají každé chvíle jejich nedostavěnou chýši, ve dne, v noci, několikrát za noc, vyvlékají z loží, rozhazují věci a bijí. Otec také uteče. Odvede dobytek na poloninu, matku s malými dětmi nechá někde tam a odejde do Polska nebo do Rumunska. Ale on, Juraj, zůstane s Nikolou.

Nikola hledí nahoru strží. Je v půli přehrazena temně modrou oponou, ohromnou oponou, která s nebes visí kolmo dolů. Po ní, v jejím prostředku, se převalují ostře bílé obláčky, směšné svou malostí a neklidem. Zvorecká chýše leží již v hlubokém stínu. Ale údolí svítí dosud sluncem.

„Ty jsi věřil, že všechny ty vraždy dělám já?“

Juraj udiveně hledí na bratra.

Proč by nevěřil? Také on, patnáctiletý, přišel zabíjet.

Kdo to dělá?

Snad Ihnat Sopko, snad Danilo Jasinko, snad Vasyl Derbak Derbačok se svým pastorkem Adamem Chreptou, snad všichni dohromady, snad nikdo z nich, Juraj neví. Ví jen, že je Derbak Derbačok zrádce a jeho matka baba jaga. Že Derbak Derbačok chodí k četníkům a že je to on, který je na ně posílá.

„Víš, že zabiji toho, kdo na můj účet vraždí?“

„Vím.“

Kterak by to také Juraj nevěděl? Nikola může udělat vše, co chce.

„Derbačka třeba také zabít.“

„Možná,“ odpovídá Nikola.

Strašlivě modrá opona postoupila až k nim. Vyplnila celou strž. Před ní jsou jen malé kousky pahrbků, za ni nevidět a na ní se divoce chumelí několik sněhově bílých obláčků. Ochladilo se, je skoro zima. Kolem je velké ticho. Stromy nehybně ustrnuly, napjatě číhajíce, aby mohly lapnouti první kapky, které spadnou.

Zadul prudký náraz vichru. Stromy, stojící o samotě, se hluboce ohnuly. Údolí rázem zmizelo a je vidět jen kousek střechy nad hlavou a kousek velice zeleného trávníku před nimi. Na střechu narazily první velké kapky. Tmu osvítil blesk, který jako plocha prošel celou oblohu. Zapraskala rána, která se zešíroka valí mračny.

Nad nimi a kolem nich sviští blesky. Zde! Tam! Tepají malý kousek trávníku, který jest před nimi. Nebesa se otevřela lijavcem a hřmí.

Oba hoši neopouštějí práh chýše. Jura položil bratrovi na koleno ruku a Nikola ji přikryl svou dlaní. Dívají se na bouři a jejich oči jsou veselé.

Při takovémto hromobití se Židé dole v údolí modlí: „Radujeme se, náš Hospodine, že jsi tak silný.“ Ale Nikola i Jura vědí, jak to je: to Pán Bůh pronásleduje svým bleskem čerta. „Nikdy mě nezabiješ,“ řekl ďábel Bohu. „Přece tě zabiji.“ „Schovám se do dobytčete.“ „Zabiji dobytče, dám lidem jiné.“ „Schovám se do člověka.“ „Zabiji člověka, stvořím jiného.“ „Schovám se do nedělní třísky.“ A Bůh mlčel. Neboť do třísky utnuté v neděli Bůh nemůže.

Nebesa jsou jediný oheň a svět jediné hřmění. Konečky bleskových bičů šlehají trávník. Tam! Tam! Tam! Zde někde musí býti čert ukryt.

Nebojí se. Ničeho, co přichází z hor a lesů, se ve dne netřeba bát. Jen toho, co přichází dole od lidí. A tohle se netýká jich. To je věc boha a ďábla.

Oba chlapci, ruku v ruce, hledí plným pohledem do tváře Bohu země. Je to jedna z chvilí, kdy Bůh země mluví. V člověku i mimo něj. Je to jedna z chvilí, kdy se rozhoduje o životě a smrti.

„No, a co teď, Šuhaji?“ řekl, povytáhnuv brvy do výše, okresní lékař Nikolovi, když mu oznámil, že již na Zvorec nepřejede. „Nač spoléháte? Na své přátele? Přátelé jsou prevíti, ti vás zradí.“

Nikolovi se maličko sevřelo nitro.

„Ne, peněz od vás nevezmu,“ odmítl Nikolovu dlaň plnou papírů, „pokládám to vše za násilí na sobě a za neodolatelný nátlak, pod kterým jsem jednal. Ostatně doufám, že se mi neodměníte tím, že budete někomu povídat, že jsem u vás byl.“ A jsa rád, že našel právní formuli, odešel jako zlý věřitel.

Nikola zůstal uprostřed jizby stát sám.

Hrdlo měl maličko zadrhnuto.

Přátelé ho zradí. Doktor měl pravdu... Zradí ho také Eržika?...

Och, jak toužil po Eržice teď, když se jeho tělo nalévalo novou krví, jak se mu chtělo Eržiky!

Ona ho také zradí a zůstane sám proti celému světu lidí?

A kdyby!

Setřásl s ramen ošklivý pocit a tělo se narovnal. Cítil, jak se plně rozkročenýma nohama opírá o zemi a jaká síla z ní do něho proudí. Má v sobě boží moc. A ta ho nezradí. A třeba sám proti celému světu lidí! Přikročil na práh a zahvízdl na dva prsty. Neboť Jura byl v lese, bylo ho třeba před doktorem ukrýt.

Přišel.

„Zítra se odtud odstěhujeme, Juro.“

Od těch dob se oba bratři již nikdy neopustili.

A od těch dob zase v lesích a na cestách lidé potkávali Nikolu Šuhaje. Ale vídali ho stále řidčeji v průvodu jeho zakuklených přátel. Teď chodí dva: Nikola ve svých alpských botách s ovinovačkami a vytáhlý patnáctiletý hoch ve verchovinském kroji, v opánkách, v úzkých kalhotách a kabátu ze surové ovčí vlny a s pásem, který chrání žebra před úrazem. Křížují krajinou, jsou brzy zde, brzy tam,

ne úkladní vrahové, nýbrž čestní zbojníci, kteří hledí tváří v tvář nepříteli i příteli.

Zase přepadávají pošty a povozy. Z příkopu vystupují na silnici dva lidé: hoch s puškou u boku, připravenou k výstřelu, a se zlým ohněm v očích, a klidný Nikola, který s puškou na rameni jde vpřed a vyslovuje zaříkávači formuli: „Jsem Nikola Šuhaj.“ Není již třeba vyděšovat políčky, strašné jméno stačí, nikdo se neodvažuje odporu, lidé je znají a znají je i poštovní kočí, kteří, schovavše peněžní zásilky do bot nebo pod sedadla, usmívají se v strachu zcela důvěrně: „Dnes, myslím, Nikolko, toho u nás mnoho nenajdeš.“

Jaká radost pro Juraje být zbojníkem!

Jaká rozkoš pro toho, kdo byl do dneška sám plný strachu, nahánět hrůzu jiným! Jaká pýcha stát na silnici s puškou po boku, dívat se na bledé lidi se zdviženýma rukama a myslet si: „Zachce-li se mi, střelím tě, pane úředníku, ale zachce-li se mi, nestřelím tebe, ale srazím tebe, zezelenalý Žide s vyjevenýma očima a červenou bradou!“ Jaké zadostučinění sedět s Nikolou v lese za bukem, dívat se listím, jak deset kroků odtud jdou pěšinou dva četníci, a vědět, že jejich žití závisí na malém přitisknutí ukazováku na spoušť! Modlete se, psi, k Juraji Šuhajovi, aby ten pohyb neučinil, a chraňte se každého posunku, který by byť i jen o setinu stupně zvýšil žár jeho černého oka!

To bylo jednou, když slezli kolem Kamjonky dolů k silnici za Sinevirem.

Údolí je zde úzké, zrovna jen místo pro silnici a řeku Tereblu, a oni seděli na skalnatém břehu, dívajíce se, jak po letícím proudu sviští vory, předhánějíce jej. „Dojed'te šťastně!“ volali po starém zvyku na voraře a mávali na ně rukou. „Děkujeme,“ říkali ti (ale slyšet jich nebylo), poznávajíce Nikolu, stáli u stolců a řídili perutěmi vesel vory, které letěly s d'áblem o závod, přenášejíce se lehkými vlnovkami tam, kde se za několik neděl vynoří z vody velké balvany a proutěné hatě na ochranu břehů.

„Někdo jede,“ pravil Juraj, který seděl výše na břehu, a ukazoval hlavou na ohbí silnice.

Po štěrku silnice jede korba tažená párem koníků. Na korbě stojí v typicky židovském postoji vousatý muž v děravém rezavém kabátě a jeho povyhrnutý koutek úst znamená pozornost při

tělesné práci a bolestné přemýšlení zároveň. V ruce drží opratě a přijíždí klusem.

„E, to je Pinkas Meisler z Něgrovce,“ praví Nikola. Na Pinkasovi Meislerovi si není co vzít.

„Podívám se přece, komu co veze,“ odpovídá Juraj.

Ale Meisler neveze nikomu nic. Jen sobě od poljanského šechtra řádně rituálně zaříznutou slepici. A právě proto jede po hrbolatém šterku klusem: je pátek, a on by byl rád brzy odpoledne doma, protože je slepice určena na šabesovou večeři a žena musí být s prací a s vařením hotova dříve, než na nebi vyjdou první tři hvězdy.

Jura vyskakuje na silnici.

„Stůj! Šuhaj!“ A pušku má u boku připravenou k výstřelu.

„Šma Jesruel!“ Práskl do koní, zavřel oči, tvář se mu stáhla smrtelným strachem a mozkiem se mu mihla představa slepice a kamen.

Korba prudce přeletěla mimo Juraje.

Plisk! poslal za ní Jura kulku.

Pinkas Meisler pustil otěže, zvrátil se dozadu, splašení koně uháněli divoce dále, šterk chrastil.

Hohó! Jak to bylo směšné!

Na silnici vyběhl Nikola.

Užasl a hleděl vteřinu za pádícími koni a za opratěmi, které za sebou vlekli po silnici. Jako by nemohl uvěřit.

Pak ho jal divoký hněv. Kdyby to byl dovedl, byl by srazil bratra jedinou ranou k zemi.

Zařval na něho:

„Co to děláš!... Padoucnice aby tě zchvátila!“

Jura na něho udiveně hleděl. Co je? Proč se zlobí? Není to snad pro Nikolu jedno, zabil-li jednoho nebo deset? Nebo mu záleží na Židovi? Nerozuměl.

Nikola se dal rychlými kroky směrem, kudy odjel vůz, jako by chtěl dohonit splašené koně, kteří se někde zapletou do prostranků a zůstanou stát nebo si zlámou nohy. Juraj za ním.

A teprve za dlouhou dobu, když již zabočili ze silnice do lesa a šli k Točce, oba mlčky, jako přísný otec a káraný syn, řekl Nikola:

„Nedělej víckrát takové věci!“

Řekl to mrzutě, ale přec jako otec, který se již přestává hněvat.

Nemohl se na Juru zlobit pro nějakého Pinkasa Meislera. A ještě téže noci, když se vrátil z výpravy do Něgrovce, kde vdově po Meislerovi zastrčil za okno čtyři tisícikorunové bankovky, a našel Juru spícího v oborohu, přikryl ho svým kabátem a něžně se na něho při měsíci zadíval. Jaká radost, že k němu ten hoch přišel! Miloval snad jen jeho jediného: jistě jen jemu jedinému plně důvěřoval.

Ano, byla zde také Eržika!

Když hleděl od Zapodrinu na dva vrcholky Dervajky, tak podobně ženským nadržům, myslil na ni, a když s bradou v dlaních sedával na balvanu a díval se na proud řeky a měkkou linii mezi dvěma vlnami, vzrušoval se představou jejího těla. Usínal v oborohu s myšlenkou na ni a pln její vůně, a zahrál-li večer na sopilku, měl tichý dojem, že stojí za ním, poslouchá, a až dohraje, že ho zezadu obejmě. Za slunných dnů ležival celé hodiny za skaliskem na stráni nad Koločavou a uloupeným triedrem upřeně hleděl k chýši starého Drače. A tehdy se opakovaly chvíle jeho návratu z vojny, kdy číhal v nočním lese u poloniny Na potoce, a chvěje se touhou a žárlivostí, upíral oči k ohni, kde seděla s Hafou, Kalynou a Ivanem Zjatyňkovem. Vyjde z otcovy chýše? Uvidí ji, jak s podkasanou košilí a s jejími cípy, zastrčenými za pás zástěry, jde pro vodu se džberem? A kdo to tam již třikrát kolem stavení přešel? A Nikolovy oči se jako tenkrát divoce rozblyštěly. Vejde-li k ní, zastřelí ho, až půjde zpět! Dobře si zamíří a zasáhne ho i na tuto vzdálenost!...

Ach, ano, miloval Eržiku. Ale byla přesto někdo jiný než Juraj. Ten hoch patřil k lesu a patřil k jeho dnům. Eržika byla něco mimo všední den, podobajíc se jarní neděli nebo snad blýskavici na horách nebo ještě spíše písni jeho pastýřské píšťaly. Proč měl Jura Eržiku tak nerad?

A byli tady přátelé!

Ale ti patřili již minulosti, a vztahy, které posud trvaly, byly jen zvyk, který brzy ustane. Navštěvovali ho ještě, chodili ho holit, nosili mu na Suchar ovčí sýr a kukuřičnou mouku, také se ještě někdy účastnili výprav: Ihnat Sopko, Danilo Jasinko, Vasyl Derbak Derbačok a jeho pastorek Adam Chrepta, ti, kteří nejsou ve vězení.

Ale jaká studená zeď mezi nimi stojí! Hledí si do očí a přece je to tak, jako by se dívali mrazem ojiněným oknem mezi jizbou a

venkem. Má pravdu Jura, mračí-li se nenávistně v jejich přítomnosti a nedává nikdy z ruky pušku připravenou k výstřelu.

Hle, Derbak Derbačok s těma nejistýma, neklidnýma očima, který teď k němu chodí tak zřídka a tak často k četníkům a jehož matka, vědma, namíchala Nikolovi hadího nápoje! A není to podle postavy Adam Chrepta, který obcházívá chýši tchána Drače? A je mezi těmito čtyřmi, kteří sedí zde, nevědouce, co mluvit, někdo z těch, kdo vyvraždil rodinu Amerikáncovu a kdo postřelil o volovském jarmarku tři Židy a přejížděl jim pak přes krky vozem? A vše na jeho jméno! Vše to na jeho jméno! Nikolova krev kypí, jeho oči přejíždějí z jednoho na druhého, zastavují se na chvíli na nich, a oni ty pohledy cítí, a třebaže mu pevně hledí do očí, běhá jim po zádech mráz.

„Adame,“ řekl jednou v ořeší na Sucharu Nikola Chreptovi a klidně přitom pojídal chléb se sýrem, „pověz svému otčímovi, že na zapodrinské polonině leží jeho kůň. Že mu ho probodl bajonetem Jura a já že jsem o tom nevěděl. Tvůj otčím je zrádce, a proto již mezi nás nechodí. Je to výstraha... Také tobě, Adame.“ Nikola se při těchto slovech na něho ostře podíval.

Adam Chrepta zbledl.

Juraj seděl na trouchnivém pařezu opodál, černé oči mu svítily jako rysovi a na koleně držel připravenou pušku. Ostatní si teprve teď všimli, že sedí čtyři kroky od nich a může jediným hnutím prstu zastřelit každého, koho se mu zachce.

ERŽIKA

Proč měl Juraj Eržiku tak nerad?

Byl to prastarý strach tvorů před vším, co je neznámé a co je příliš blízko, z čeho tedy může přijít smrt. Strach, který nutí lišku, když se ono nebezpečí dotklo jejího čenichu, aby natáhla chvost a plížila se oklikami odtud, a jelena, aby se několika skoky přehoupl do nejbližšího houští. A Eržika byla neznámá, byla příliš blízko a mohla z ní vzejít smrt.

Bydlila ted' uprostřed vsi u svého otce Drače a s bratrem Jurajem. Bylo mnohem těžší sejít se s ní než před požárem, dokud žila v Šuhajově chýši daleko za vesnicí a na pokraji lesů. Ale ze starého přibytku nezůstalo leč několik ohořelých trámů a nový dům čněl nad paloukem beze střechy, neboť Petro Šuhaj odvedl dobytek, ženu a malé děti výše do hor, na poloninu Krásnou, a sám utekl do Rumunska.

Nikola se s ní přece scházel. Neboť jak žít bez Eržiky? Utíkala v noci otci a bratru Jurajovi a plížila se, chytrá jako lasice, tmou z chýše, obklopené četníky, aby se sešla s milým, a když chodívala dvakrát týdně na poloninu pro mléko otcových krav, jsouc na cestě hlídána z příkopů a z úkrytu stromů četnickými hlídkami, vystihovala přesně, byla-li chvíle bezpečí, a našli si již místa, kde

ona mohla proklouznout a on čekat, aby se na sebe zasmáli a letmo se objali.

A nepřicházela-li Eržika příliš dlouho a přes smluvenou lhůtu, zdvihal se v nočním oborohu Nikola od bratrova boku a odvažoval se až do vsi, plížil se slunečnicemi a mezi tyčkami bobů oplocených zahrádek, ležel dlouhé čtvrt hodiny v konopí, aby zjistil místa stráží, a přehupoval se přes přeazy. „Žebro moje!“ budil ji v komoře šepotem a tiskna svou tvář na její. Neboť kterak by bylo možno žít bez tohoto tepla, bez této vůně višňového dřeva, bez těchto údů tak hebkých jako proud mezi dvěma vlnami?

Kdyby byl Juraj Drač sestru nemiloval, byl by ji za to vše nenáviděl. Domlouval, křičel, přísahal jí i sobě, že Nikolu zabije, ale ona chodila kolem něho klidná, pracovitá, netečná k jeho žárlivosti a myslíc si své. Proč se hněvat, když stejně nikdy nebude jinak, když ji bratr má rád, bít ji nebude a zatřeše-li jí v zlosti rameny, nebude to bolet? Juraj hlídal Eržiku. Juraj Šuhaj hlídal Nikolu. A za večerů, když z bratrovy tváře četl o blížícím se neštěstí, provázel každý z jeho neklidných pohybů podezíravými očima, a v noci, když Nikola od jeho boku odcházel, neříkaje kam, zdvihal ze sena polovinu těla a díval se smutnými pohledy, které chtěly vyčítat.

Včera strávil Nikola celé odpoledne na suchopáru nad Koločavou, leže za balvanem a pozoruje dalekohledem dvorek a okna Dračovy chýše. Neviděl Eržiku již deset dní. Ale v noci, když sešel do spleti vesnických zahrad, stalo se, že se k ženě nedostal. Snad vrzla dvířka, když se vplížil do síňky, snad to bylo náhodou, ale z velké jizby vyběhl Juraj Drač a zuřivým křikem: „Kdo je tady!?“ svolával četníky. Nikolovi jen taktak se podařilo vyběhnouti do tmy.

Vrátil se do hor až při rozbřesku dne. Mrzut a nešťasten.

Jura Šuhaj již nespál. Čekal jako žárlivá žena na bratra. Seděl pod oborohem, ukrajoval si kukuřičného chleba, a jak Nikola přicházel, zpytavě ho pozoroval.

Ani Nikola již nešel pod stříšku oborohu spát. Také on se sedě podepřel o hranol sena, pušku postavil vedle sebe a hleděl do rodícího se jitra. Nepromluvil.

Promluvil Jura.

„Ty jsi byl u Eržiky.“

Nikola neodpověděl.

„Byl jsi.“

Slunce nad Krásnou ještě nevyšlo, bylo jen studené světlo, které je ohlašuje. Na stožár oborohu na protější stráni usedlo nehybné káně a zimomřivě čekalo na první paprsek, který je zahřeje.

„Protože jsi tak bledý. Jsi vždycky tak bledý, když ráno přicházíš od ní.“

Nikola slyšel bratrův hlas, rozuměl také povrchu slov, ale nezajímala ho. Nedochozela až k němu, zastavující se dva kroky od něho. Jako by někdo jiný mluvil k někomu jinému.

„Ty, Nikolo,“ říkal Jura a jeho hlas zněl starostlivě, jako by to starší bratr mluvil k mladšímu, „Oleksa Dovbuš byl také nezranitelný a nikdo nevěděl, jak ho zabít. Ale jeho milá Dzvinka z něho tajemství vylákala.“

Nad Krásnou vycházelo slunce. První paprsky bodly do očí a zabolely. Krajina se rychle rozzlacovala. Vrcholky protějších hor již svítily a jas postupoval dolů do údolí. Nikdo nemá práva odpírat mu ženu, kterou mu dal Bůh. Bude třeba Juru Drače zastřelit? Proč ho nenávidí, když mu nikdy neublížil? Káně na stožáru obo rohu sedělo nehnutě a jako vycpané.

A pak promluvil Jura hrozné slovo, které ho již dlouho děsilo.

„Eržika je vědma.“

Řekl to tiše a hleděl k zemi, boje se toho slova.

Naproti černým lesním žlebem šel vzhůru bílý mráček, samojediný v kraji čistém a zářícím. A pevný a dobře uhnětený jako bochník chleba, sunul se vzhůru po vrcholcích smrků, nerozrážeje se o ně. Co tomu řekne Eržika, najdou-li jednu jejího bratra na polonině mrtvého?

„Vím, co s tebou v noci Eržika provádí a proč jsi ráno vždy tak bledý.“

Sune-li se dlouho řetěz slov, třeba chlapecky nasmělých a tichých, dojdou přece člověka.

„Proměňuje tě v noci v koně a do rána na tobě jezdí.“

Co to žvaní ten hoch?

„Ty, Nikolo, nemohl bys zkusit udělat to s ní jako gazda z Verecek?“

Gazda z Verecek? Nikola ovšem znal vypravování o vereckém gazdovi. Také jeho žena byla vědma a také jeho měnila v noci v

koně. Ale jednou, poradiv se s čarodějnicí, se jen tvářil, jako by spal, a když se nad ním skláněla, chtěj provádět kouzlo, uchopil ji za vlasy, nepustil, a hle: vlasy se proměnily v hřívu, žena v kobylku, a onu noc se až do svítání proháněl on na ní. Ráno dal u kováře kobylku okovat a zavedl ji do stáje. Pak šel po práci. Ale když se v poledne vrátil k obědu, umírala mu v světnici na posteli žena. Hledí a vidí: žena má ruce i nohy probity hřeby a na nich podkovy... Dobře: ale co má on co dělat s gazdou z Verecek?

„Nebo ještě lépe, Nikolo: Zabij ji!“

Nikolovy oči těkaly po hranicích hor a svítící oblohy. Co to mluví ten chlapec?

„Nebo ne, nemusíš, Nikolo, zastřelím ji sám.“

Teď teprve Nikola na bratra pohlédl. Podíval se na něho dlouze a trochu tak jako na štěně, jež ze strachu o nás krabí po našem boku dásně a chce kousat. A řekl:

„Eržika za nic nemůže.“

Celý svět srší bělostí. Káně skrčilo hlavu do peří krku a protahujíc se napjalo pod sebe křídla, pak vzlétlo prudkým letem. Jedenáct dní již neviděl Eržiku! Děje se něco? Ulétá Eržika? Ano, něco se děje. Cítí to. Na nepatrném rozdílu jejího objetí, na záchvěvu zlomku vteřiny, jaký může postřehnout jen roztoužený milenec, a ani on ne bezpečně.

Ale Jura, u něhož cítění a vědění nejsou posud tak rozděleny, to ví. Ví to a větrí blížící se smrt.

„Zač stojíte, chlapi?“ říkal četnický kapitán. „Nedovést si namluvit devatenáctiletou ženu! A přitom hlídají v noci její postel.“

Kapitán se houževnatě držel plánu lapit Šuhaje na Eržiku.

A tak se jednou večer, když se s pastvy vrátila kráva a Eržika ji za soumraku dojila, stalo, že se světlost chlévských dveří za jejími zády začernala stínem. Ohlédla se a div leknutím neupustila dojíček mezi koleny. Podle temných obrysů čepice poznala četníka. A tak dlouho již jí dávali pokoj.

„Jak se máte, Eržiko?“ řekl vesele mužský hlas.

Ne, nemusí se bát, nejde služebně, slyšel jen, že má Eržika po muži nějaké medvědí kožišiny a rád by švagrovi do Čech nějakou poslal.

Vyjednávali chvíli před chlívem. Byl milý, říkal, že nemá pražádného smyslu týrat Nikolovu rodinu, a když se rozcházel, chtěl ji pohladit po vlasech.

Tak to začalo.

Snad měl Nikola pravdu: snad Eržika za nic nemohla. Snad to zavinil Jura Drač, který s ní teď chodil na poloninu a který je od sebe tak dlouho vzdaloval. Snad to zavinil četnický kapitán. Ale možná, že za to nemohl nikdo. Snad podlehla Eržika násilí závodčího, pána příliš mocného, aby bylo dovoleno otevřeně se mu bránit, snad chtěla ulehčit jen osudu svému a Nikolovu, snad se jí i trochu líbila mohutná postava četníkovy, jeho kučeravé vlasy a bílé ruce s prstýnkem. Je jisto, že zatím co měla kolena malátná, ho odstrkávala rukama, že byla pak červená a zamlklá, a kdyby dovedla plakat, že by byla plakala.

Koločava je prokletá obec. Tak trochu podobná sibiřským vesnicím. Žije se tu jako v obsazeném území, pohledy lidí jsou posupné a výsměšné zároveň, a od té doby, co byla Koločavě za podporování bandity uložena kontribuce třiceti tisíc korun, je zde ne jeden Šuhaj, ale sta, jimž se chce vraždit. Selské ženy jsou plaché, nemluvné a vyhýbají se četníkům velkými oblouky. Židovské dívky za prodejními stoly a na schůdcích před krámkou mile povídají a rozkošně se smějí, ale jsou neustále obcházeny matkami s přísnými pohledy a někde opodál stojí s rukama v kapsách vždy nějaký bratr, popískává si a jen se tak lhostejně tváří, není je možno ani doprovodit přes ulici, neřku-li dotknout se jich. A tak, nechce-li se člověku ležet za četnickými kasárnami a dívat se, jak od Dervajky ke Krásné táhnou mračna, a nebaví-li ho hrát od rána do večera mariáš, aby se u Kalmána Lejboviče nebo u Herše Wolfa upil.

„Je úžasně sladká!“ myslí si závodčí Svozil, ta slova se mu líbí, a když se podvečer, dříve než jsou rozestaveny četnické hlídky, plíží zahrádkami mezi Koločavou a Dračovou chýší, opakuje si je pro radost a na omluvu. Také on našlapuje měkce po pěšinách a čeká čtvrt hodiny mezi slunečnicemi a pnoucími se boby, pozoruje, co se děje v chýši, a vyjde-li Eržika k němu již brzy.

Ze služební horlivosti se stala milostná potřeba. Chtěl se blýsknout před kamarády, a mlčí, chtěl přijít ke kapitánovi s bezpečnými zprávami o pobytu Šuhajově, a nestará se o něho. Je tak

úžasně sladká! Miluje ho? Neví. A třebaže se snaží namlouvat si, že je to jen potěšení pro chvílku, trápí ho, že to neví. Sama nemluví (ach, ti zdejší lidé dovedou strašlivě mlčet o všem!), nemluví, když ji líbá a drtí ramena, nemluví, když je k ní něžný, a vynucuje-li u ní odpověď, říká klidně: „Mám tě ráda“ (ach, co námahy stálo přimět ji, aby ho oslovovala: ty), ale zní to tak, jako by pravila: „Mám ráda červené korálky.“ Ne, ani tak ne, poněvadž by jistě řekla: „Mám velmi ráda červené korálky.“ Kočka, kočka, kočka, která nikdy nemluví a vždy se dívá plně rozevřenýma očima, a člověk, hledě do nich, nikdy neví, co se děje za nimi. Kočka, která si myslí, co sama chce, která klidně přichází a klidně odchází, kdy se líbí jí.

Ale když se v šeru na dvorku objevuje stín Eržiky a na přeletu se mihnou její bosé nohy a na okamžik se blesknou její korále, směje se velký, cikánsky kudrnatý hoch celou tváří: Ach, ty má sladká!

A hned si myslí: „Ano, ty perličky ti nesu, nebo bys chtěla kousek modrého s nebe?“ Běží jí v ústrety. Líbá ji.

A pak večer, když se již úplně setmělo a ona říká: „Půjdu, bratr by mě hledal,“ vzpomíná si závodčí Svozil ještě na něco:

„Jak ví majdanská čarodějnice, že za tebou chodím?“ praví, směje se a lechtá ji palci na žebrech.

Majdanská čarodějnice nemůže ovšem vědět nic. Nikdo to neví.

„Když jsem tam především služebně byl, dal jsem si od ní hádat, a prorokovala mi smrt. Dokonce brzkou. Kdy to bude, nechtěla říci, ale zdá se mi, že měla v očích tak do měsíce a do dne. To přece může být jen pro tebe!“ A směje se tomu jako žertu.

Vyvinula se ze sevření jeho palců. Klidně na něho hledí černýma očima, za které nevidí. Je milý ten ohromný hoch. Škoda ho! Není z nich, ale je k ní dobrý a nosí jí dárky. Škoda! Řekla-li to majdanská čarodějnice, je to pravda.

„Či co o tom soudíš?“ ptá se vesele Svozil.

„Nic. Musím už jít.“

A ubíhá mu, nechávajíc ho zde stát roztouženého ještě a plného její sladkosti.

Téže noci byl na slámě školní světnice vyburcován ze snu o ní.

Na četnickou stanici přiběhl Vasyľ Derbak Derbačok. Šlo na druhou hodinu.

Derbak Derbačok hlásil: Nikola Šuhaj a Jura Šuhaj spí této noci pod Tisovou, na palouku mezi mlázím, v jediném oborohu, který tam stojí. Za světla je tam možno dojít za tři hodiny. Palouk není velký a jest jej možno snadno obstoupit.

Četník, který konal službu, vzbudil ihned kapitána a starého strážmistra. Ti, strojíce se, vrhli rychlý pohled na mapy. Okamžitý alarm všeho mužstva! Před úplným rozedněním vykonat po cestách nejrychlejší pochod, jaký je možno! Pak bude rozkázáno další! Cestu znáte, strážmistře? Kapitán byl rozčilen.

Četníci, po náhlém vyburcování s mrzutým pocitem v zádech, na sebe ve škole házeli oděv, obouvali se a opásali se řemením. A ti, kteří spali u Herše Wolfa a Kalmána Lejboviče na senících, slézali polooblečení po žebřících do husté noční mlhy. Mlha se rozblíkala rozplizkými světelnými koulemi luceren, které se pohybovaly na dvoře.

Soustředěný oddíl vyrazil do bílé tmy, nechávaje za sebou tvrdě spící vesnici, která o ničem nevěděla.

Tak se stalo, když ráno o půl čtvrté vyháněla Eržika ze dvorku na cestu husy, aby je hnala k potoku, že spatřila, jak kolem poklusem běží závodčí Svozil v plné zbroji. Zdržel se služebně ve vsi a teď zkoušel, bude-li ještě možno kamarády dohonit.

Když uhlídal Eržiku, trochu rozčileně se usmál a zmírnil krok. Zastavil se. Má jí to říci nebo nemá?

Řekl to:

„Do poledne ti přivedeme Nikolu. Ale také možná, že ho přineseme.“ Zase se rozpačitě usmál, jako by nevěděl, způsobil-li jí radost či bolest, a jako by si sám nebyl jist, čeho si přát. A klusal zase do mlhy.

Do poledne? střelilo jí hlavou.

Časově to souhlasilo.

Také ona věděla, kde v těchto dnech Nikola přespává, a předevcírem byla u něho.

Nechala husy na cestě a skočila do chýše about si opánky. „A také možná, že ho přineseme.“ Ale zároveň se jí v mozku vybavil ještě jiný obraz: majdanské čarodějnice. Škoda ho! Oplétala si rychle kolem onuček řemeny. Otec a bratr ještě spali.

Běžela do hor.

Na údolí ležela mlha jako záplava mléka. Chýše v ní zmizely a bylo vidět jen dva kroky před sebe. Nemyslila, neptala se na nic, ani na čas, ani bude-li tam dříve ona či oni. Jen běžela. Loukami a pěšinami.

V pět hodin stanula před lesem. Prudce oddechovala a přetřela si dlaní čelo a oči. Snad je tu první. Pak se dala pěšinou do vrchu. Stoupala lesem.

Někde stranou od ní zachrastilo náhle kamení, jak se utrhlo pod nohou člověka nebo zvířete a valilo se kousek dolů. Udělala několik rychlých kroků. Ježíši Kriste! Před ní jdou mlhou četníci. Napravo, nalevo. Pušky drží v rukou. Slézají v rozvinutém řetězu vrch.

Nebylo třeba uvažovat a nebylo ani pokdy. Dala se v běh napravo, chtěj jejich řetěz obejít. Skákala přes skaliska a kořání, brodila se po lýtka v bahně na březích pramenů. Padala a její kolena byla rozbita. Bylo to nadarmo. Byli v mlze před ní všude, tiší a jakoby neživotní, postupující klidně vzhůru, stále vpřed.

Pane Bože na nebi, co dělat? Zpět nalevo? Tam jsou také. Docházejí jí už síly a za chvíli bude již pozdě. K vrcholku nemůže být daleko. Snad kilometr, snad půl druhého.

Šla chvíli ve svých tichých opánkách třicet kroků za četnickým řetězem, sotva dohlédajíc jednotlivých přílb, které se z bělosti mlhy vynořovaly na hlavách bez trupů, a našlapovala měkce jako kočka, plížící se za kořistí. Nabírala znova dechu a její hlava, po prvé od odchodu z domova, počínala pracovat: ji nehoní, chtějí dostat Nikolu a budou se tedy asi varovat upozorňovat na sebe v této blízkosti střelbou. Udělala několik rychlých kroků, chráníc se stromy a skalisky a octla se za vojenským řetězem. Vybírala si mezeru mezi dvěma četníky.

Požehнала se trojnásobným řeckým křížem.

A vyrazila. Proletěla mezi četníky, pádila, postřehla za sebou nějaký ruch, nějaké kamení se řítilo, nějaké větve praštěly a pak již nebylo nic, její opánky ji nesly samy přes balvany a vyhýbaly se kamenům, letěly přes kapradí a hnaly se křovím, které jí samo ustupovalo, Bůh země byl s ní, Nikola! Nikola! křičelo v ní cosi, houští se na blesknutí jejího přání stalo řidším, uviděla před sebou jezero svítící mlhy, stín oborohu v ní:

„Nikolóóó, utíkej!“

Sama se lekla zaléhajícího jekotu, který rozrazil ticho.

Ještě viděla, jak se od stínu oborohu oddělily dvě lidské siluety, skočily s něho dolů, jak ta dlouhá prchá a mizí ve svítící bělosti mlhy a ona menší, zavalitější přikládá k líci pušku. Pak, zároveň se střelnou ranou, jí něco skočilo na týl, nějaké údery ji srazily k zemi, něco jí zalehlo hlavu, vrážejíc jí drobný šterk do čela a do nosu. Slyšela rány. Mnoho ran. Šterk v obličejí ji velice bolel.

První, kdo toho dopoledne, plně již rozsvíceného, dorazil do vsi, byli čtyři zamračení četníci, z nichž dva nesli nosítka. Na nich ležel zsinálý muž, který snad ještě žil. Nebyl to Nikola, byl to četník.

Koločava, která o noční výpravě pod Tisovou věděla od Herše Wolfa a Kalmána Lejboviče, stála tiše přede dveřmi chýší a za ploty zahrad, za nimiž v zeleni tyčkoví letním dopolednem hořely rudé květy bobů a rozvíjely se první terče slunečnic, a padalo na ni něco z hrůzy onoho podzimního dne, kdy byl pochován zastřelený strážmistr. Zlověstný průvod přešel, ale vesnice se nehýbala. Co se stalo? Neboť toto byl teprve počátek, a ona chtěla věděti všechno.

Teprve za dlouhou chvíli, vykoupenou trpělivostí, šla eskorta s Eržíkou, a Koločavu rozechvělo vzrušení. Eržíka byla bledá a obličej měla rozdrásaný kamením a opuchlý po četnických ranách. Ale šla rovně a do tváří lidí hleděla přímo černýma očima, v nichž byl jen klid a ani stopy po utrpení nebo po vítězné radosti.

K poledni se vracel četnický oddíl. Kráčel vojenským krokem, oddělen od lidí ploty ulice a jako na odiv v uzavřené závodní dráze, jeho čtyřstupy drtily oblázky a valouny. Tváře četníků byly zamračené a zlé. A v tomto oddílu pochodovali dva muži týmž rázem kroků a s hlavami sotva o poznání skloněnějšími, ale kteří sem patřili jen stejnokroji a jejichž myslí šly někde mimo a daleko od kamarádů. Pryč odtud, jen pryč! myslil si výpomocný četník Vlášek. Ať již dopadne disciplinární řízení nejhůře, jen ať je už skončeno! Žije ještě raněný? Byl to již druhý život kamaráda! A číslice třicet z přijatých třiceti tisíc mu vybavovala vzpomínku ze školáckých let: představu biblické dějepavy a černý obrázek Jidáše Iškariotského na hoře Olivetské, kterého tak nenáviděli a jemuž propichovali špendlíkem oči. A několik čtyřstupů před ním pochodoval obr s kučeravou hlavou, jehož dětská duše plakala:

Proč? Můj bože, proč? Což jí něčím ublížil? A je možné, že dosud miluje vraha a loupežníka?

Také oddíl četníků přešel.

Koločava už neuvidí nic? A Nikolu nechytíli?

Ne, neuvidí již nic! Je ticho a nad údolím horké poledne. Bude třeba, aby se za hodinu, za dvě rozešli a poptali po židovských krámcích, kde zatím budou již něco vědět. Gazdové, ženy v červených šátcích a malí hoši s klobouky dospělých lidí a jen v konopných košilích až po paty odcházeli do chýší.

Ale židovská Koločava se hemžila jako včely před česnem. Před vchody krámů tajemně šeptali, mluvili, křičeli, krčili rameny a rozkládali rukama Židé s pejzy černými, zrzavými, plavými i šedivými, s bradami i bez nich, v kaftanech i v oblecích z chustského konfekčního závodu, vyvozovali z toho, co věděli, závěry zcela pravděpodobné, a tlukouce hřbetem pravé ruky do dlaňové misky levice, rozčilovali se: „Prasečí hlavy! Měsíce již do nich hučíme: „Zavřete Erziku, pusťte kamarády!“ Všechno marné. Křesťan je kuň! Mejse behejme!“

Mezi nimi stál Abram Beer. Nekřičel, nevzrušoval se, pohyblivé prsty měl zabořeny v bradě a jeho hlava v klotové čepičce, jak v dekrescendu říkala: „Oj, ojojjoj!“ se kývala napravo nalevo. Tep jeho životní energie bil sotva znatelně a dlaně se mu potily. Co utrpení prožil již od rána, kdy se dověděl, že tentokrát šli četníci najisto! Celé to dnešní dopoledne se podobalo ukrutné hře lidí zcela cizích, v níž byl přece sázkou jeho život, hře tím strašnější, že do ní nemohl ničím zasáhnout a byl odsouzen jen čekat. Děsil se myšlenky, že dnes večer bude navždy ztracen, pro Hanele, pro ženu, pro vše, čím žil, a nevzdávaje se přitom myšlenky, že dnes večer bude šťasten jako anděl v nebi. Dopadlo to jinak. Šedivě a zvadle.

Nevyhrál: nepřivezli zastřeleného Nikolu. Neprohrál a život jest prozatím zachráněn, jméno Páně budiž pochváleno: nepřivedli Nikolu živého. Prozatím! Ale to znamená, že strašná nejistota počíná nanovo.

Ojojjoj, že si s Nikolou kdy co začínal! Ale přišlo to, neví jak, a nemohl ani dobře říci ne, protože se ho bál. Vydělal, toť se rozumí, že vydělal. Mnoho peněz, celé jmění, na výměně dolarů a na zboží. Ale věčně to trvat nemůže. Jednou na to přec jen někdo přijde, že

starý Izák Fuchs, který v noci z Koločavy vyjíždí s nákladem prken, zastavuje dvacet kilometrů odtud u osamělé chýše a nakládá tam nashromážděné bedny, aby je odvezl do Mukačeva, nebo chytí samého Abrama Beera, jak tam ty věci jezdí oceňovat, nebo – a ti jsou ti nejhorší – něco vyčenenichají ti usmrkaní židovští kluci, kteří se celý den klackují po vsi, nic nedělají, srocují se jako psi na každém dvorku, jsou načichlí sionismem a Abrama Beera nenávidí, protože mu Pán Bůh naděluje více než jim, nebo chytí někoho z Nikolových kamarádů, ten něco poví a četníci vypátrají ostatní, nebo... ach, ví on to? Už nechce. Pán Bůh ví, že už nechce. Ale co má dělat? Může dát někomu deset tisíc a říci mu: „Jdi a zabij Nikolku?!“ ... Ach... ach... ach, Pán Bůh všemohoucí chraň i myšlenky na něco podobného! Vše již zkusil. „Ode dneška s tebou přestávám obchodovat, Nikolo, nehodí se mi to již,“ řekl mu na noční schůzce, kterou si určili na stráni nade vsí. „Nevadí,“ odpověděl Nikola, „ale napíšeš o tom do Chustu psaní a zapálím vám dům.“ Co se mu naříkal a navzkazoval: „Ujed! Uteč do Ameriky!“ Sám by mu byl pomohl k Nathanu Abrahamovičovi do Levočné v Haliči, ten by ho byl poslal k Šlojmovi Weiskopfovi do Krakova, ten by ho byl dostal k Herrmannu Cohnovi ve Vratislavi a ten by mu byl do Ameriky již pomohl. Nikola je blázen. Myslí, že přemůže celý svět. Nebo to snad ani nemyslí a je jen blázen. Oj, ojojjoj! Život je strašně komplikovaný. A strašně těžký! Abram Beer jel až do Tarnopole poradit se se zázračným rabínem, kterému přinesl darem celou tisícovku. „Mám se vystěhovat z Koločavy, rabbi?“ Moudré oči rabbiho se na něho dlouze dívaly. „Člověk chudý jest jako člověk mrtvý. Odejdeš-li, spálí Šuhaj tvůj dům a zničí vše, co jest tvé. Neodcházej z Koločavy! Věčný nedopustí, abys byl usmrčen.“ Jistě, ta slova dodávala Abramovi Beerovi mnoho síly, ale... ale přec jen: což dopustí-li to Věčný? Oj, ojojjoj! Strašně těžký je život!

Na stupních před krámem křičeli, rozkládali, hádali se Židé a mezi nimi stál Abram Beer, mlčel, probíral se nervosními prsty v bradě jako v harfě a neposlouchal je. Nikolu zastřeleného nepřivezli. Jaký mělo smysl přiti se o ostatní?

A několik set kroků odtud přecházeli bezúčelně chýší, chlívem a zahradou Vasyľ Derbak Derbačok a jeho syn Adam Chrepta, neměli, o čem by mluvili, nevěděli, co vzít do ruky, a ani jejich malátná krev

neproudila bystřeji než krev Abrama Beera. Také oni s chvějícím se nitrem čekali na návrat výpravy, a když se na ulici objevili četníci s nosítky, zastavila se v nich srdce a nakláněli se přes plot a napínali krky, aby byli o. centimetry blíže tváři mrtvého či raněného a aby o zlomek vteřiny dříve poznali, zda muž, kterého nesou, jest ten, koho očekávají, a zklamání je udeřilo ranou do tváří. Čekali. Pak vedli spoutanou Eržiku. Čekali, tepny jim bubnovaly v spáncích a čas se zastavil. A přišly zlostné čtyřstupy Černíků. A pak už nic, nic, nic, a viděli, jak jejich naděje letí s vlnami Koločavky a mizí v dálce.

Ted' spolu chodili pěšinou přič bramborovými záhony mezi chýší a Koločavkou, mlčeli a za jejich mírně zpocenými čely zdřevněla otázka: „Co ted', když tato velká příležitost zklamala?“

V té době sedí na vrcholu Tisové, v trávě a vysoko za oblastí stromů, Nikola s Jurajem, již mimo nebezpečí a s krví vychladlou.

Nad nimi svítí obloha bez mráček, jediná, ohromná modř, a z ní sálá bílé polední slunce. Dole v údolí je asi žhavý den. Ale zde vane vítr, šlehá a čeří nizoučkou travu a vzdouvá jim plátno košilí. Jura natrhal kuklíků, kakostů a pryskyřníků a ozdobil si jimi klobouk.

Nikola je pln pocitu sladkého bezpečí. Pušky leží pohozeny stranou, není jich potřebí, neboť zde, nad vrcholky stromů, jsou jako na hradní věži, odkud daleko vše vidí a kam nikdo nemůže. Tělem se mu rozlévá velká radost. Dýchá ji hlubokými doušky a celou plochou těla. Je ptákem, který se vznáší.

Hluboko dole v údolích, v chýších sotva viditelných žijí lidé. Bojí se pánů, lžou jim, starají se, pracují a na čelech jim rostou vrásky a na dlaních mozoly. Člověk jednaný na práci je pes na řetězu, kterému se dává jíst. Práce není radost. Snad, když si člověk tesá vlastní krov nebo klidí žeň, která byla dobrá, jinak ne. Radost je sedět na horkém kamení břehu Terebly, hledět do modra a zeleně a poslouchat píseň prahů. Radost jest prožívat pocit bezpečí na vrcholku Tisové, pod sebou svět bez stínů, nad hlavou bíle hořící slunce a kolem sebe vítr. Štěstí jest milovat Eržiku. Radost jest mít družinu chlapů stejně brunátných, s rukama stejně odhodlanými a s myslimi přátelskými a veselými. Radost jest dávat, to jest mít radost z radostí cizí. Radost jest neprojit životem nepovšimnut, nýbrž býti milován a nenáviděn. Radost jest mít tři kroky od sebe

Juru, který má věrné oči a za kloboukem kytku. Radost jest být Nikolou Šuhajem.

V půlkruhu strmí Dervajka, Strimba, Krásná, Růža a jsou zde lesy, které stříbrně svítí, a Koločavka se svým zeleným údolím a vesnice a lidské chýše a ohromná klenba nebes a bíle žhoucí slunce, vše jedno. Miluje ty hory a lesy kolem, k nimž se možno vždy bezpečně utéci. Nikdy ho nezradily a nedají mu nikdy zahynout. Ony a jejich Bůh. Protože je tělem z jejich těla, krví z jejich krve. Radost k němu proudí ze země, přináší mu ji vítr, hřeje ho v slunečních paprscích.

Juro, bratře Juro!

Leží tu tiše vedle něho, velké, hubené psí štěně, věrné a oddané, hlavu má nataženu v trávě a oči upírá na pána, chráníc se ho vyrušit.

„Juro, Eržika za nic nemůže. Eržika je statečná žena.“

Není radosti, která by nebyla spojena také s tímto jménem. Nikola se usmívá. Je rád, že to může bratrovi říci právě v tento šťastný den a připomenout mu starou rozmluvu. Chce se mu mluvit o Eržice, o statečné, obětavé, plné lásky a nade vše drahé, která dnes pro ně dávala v sázku život. Přál by si, aby ji také bratr miloval.

Ale Jura se nehýbá a hledí jen těma širokýma štěněcíma očima. A najednou otvírá ústa:

„Pojď, vypálíme Derbačka!“

Neboť Jura se neodává pocitu bezpečí. Myslí na dnešní jitra, na úprk od oborohu a má ještě v nervech hvízdání četnických kulek nad hlavou. Byli zrazeni a měli být zavražděni. Nikola měl být zavražděn. Jen proto, že žijí a že to chtějí jakýsi Vasyl Derbak Derbačok a jakýsi Adam Chrepta, kterým Nikola vždy činil jen dobré.

A bude zavražděn, nechá-li je na živu.

Včera přišel Adam, přinesl urdu, pytlík kukuřičné mouky a Nikolu oholil. Žádal o peníze, o podíl za prodané látky, teď Juraj chápe, proč měl tak naspěch. Jistě, zachovali zákon pralesa a nebyli tak důvěřiví, aby před ním zalehli do svého lože nebo ukázali mu cestu k němu, rozešli se s ním před soumrakem dva kilometry odtud, a aby ho zmýlili, šli zcela jiným směrem. Ale oklamal on je. Také on se tvářil, že jde ke vsi, ale patrně je sledoval a viděl, kam

uléhají. Noc byla jasná, mohl se odvážit cesty a být v údolí dříve, než padla mlha.

Derbak Derbačok? myslí si Nikola. Dobře, Jura má pravdu. Ale proč mluví o Derbačkovi? Proč nemluví o Eržice?

„Derbačok a Adam jsou zrádci. Třeba je zabít,“ praví Jura.

Nikola hledí na bratra. Má za kloboukem kytku a oči na jeho ústech.

Nikola hledí opět do kraje.

Tam dole leží Koločava: roztáhlá řada drobtů, jež by bylo možno smést rukama na hromádku a vzítí do misky dlaně. Co by se stalo, kdyby ji s dlaně sfoukl do větru? Pranic by se nezměnilo a nikdo by ani nepoznal, že tam bývala nějaká Koločava. A tam dole, v ní někde schování, maličcí a neviditelní, žijí Derbak Derbačok se svým pastorkem a povalují se po půdách četníci. Co mu mohou udělat, je-li toto vše ohromné a úžasné kolem něho, hory a lesy, oblaka a slunce, vše jedno, s ním, a je-li on tělem jejich těla a krví z jejich krve?

Hledí na bratra a usmívá se: „Nic nám nemohou ublížit, Juro!“

„Co jsi kdy udělal Derbačkovi a Adamovi?“ mračí se Jura.

Nikola se usmívá.

Sfoukne je. Ne protože by se jich bál. Ale protože nikdo nesmí beztrestně zrazovat Nikolu.

„Eržika je slavná žena, Juro!“

„Mám již velký hlad, Nikolo.“

Opravdu! Ten chlapec od včerejška nejedl!

Nikola vstal. Přehodil přes rameno pušku. Naposled se rozhlédl krajinou a ještě jedenkrát nabral vzduchu a síly hor.

„Pojď tedy, půjdeme na Suchar!“

Scházeli do oblasti stromů a lesů.

Slunce žhnulo a vítr jim třepetal plátnem košilí.

„Dnes večer se vypravíme do Koločavy, Juro. Vezmeme s sebou mnoho nábojů.“

Jura rozuměl jen zpola. Ale bylo to tak v pořádku! Vše, co dělá Nikola, je v pořádku.

Té noci vyhořela chýše Derbaka Derbačka.

Vzplanula v jedenáct hodin jako hranice lesního klestí a suchý plamen bez kouře planul vysoko k hvězdné obloze.

Marijku, ženu Derbačkovu, probudilo teprve jasné světlo na dvorku a praskání plamenů. Zděšeně vykřikla a hnala se po dětech. Všichni vyskákali z postelí a běželi ke dveřím. Ale hrůza! Dveře byly zvenčí zataraseny. Zuřivě do nich vráželi těly. Nepovolily. „Nikola!“ blesklo Derbačkovi i Adamovi hlavou a jasné světlo a sápání se dobytka a jeho řev v chlévě dodávaly tomu jménu strašlivé velikosti. Matka zoufale křičela. Sekery! Sekery! Sekery! Okna jsou příliš malá, aby jimi bylo možno prolézt. Plameny praští. Sekera byla konečně nalezena někde v sínce.

Dostali se z chýše v poslední chvíli. Stavení i chlév hoří jediným plamenem. Chtí se odvážit odvázat dobytek a běží tam. Ale také chlévské dveře jsou zataraseny kmeny mladých břízek, křížem vražených mezi veřeje.

Půdu dvorka začínají tečkovat střely.

Někdo střílí. Odkudsi z dálky se ozývají rány.

Zděšeně prchají. Matka má v náručí děcko a druhé smýká za sebou.

Na kostelní věži se rozezvučel zvon pomalými údery, které naplňují takovou hrůzou obyvatele dřevěných vsí. Na prazích chýší se objevují ženy v dlouhých konopných košilích a rozespálí muži spěšně navlékají spodky. K požáru jde rychlémi kroky několik četníků.

Co se děje?

Se stráně nade vsí někdo střílí. Desítkami výstřelů, celými zásobníky. Všechny hlavy se obracejí tím směrem.

Kde to hoří?

U Vasyla Derbaka Derbačka.

Ten, kdo střílí, může být jen jeden!

V elipse kolem planoucího stavení je jasný den. Čtyři sta kroků dlouhý, tři sta kroků široký a v něm je kus ulice se svítícími oblázky, ostře zelené záhony zahrad a dvě sousední stavení, jejichž stíny se zdají na toto polední světlo příliš dlouhé. Jasný den na rozhraní noci, ostře určený zdí lidských hlav, které hledí na podivný požár, jakoby neskutečný, kde nikdo nehasí, nikdo nevynáší, nikdo neběduje a nevolá k Bohu a svatým, kde je úžasné ticho a suché

plameny stojí kolmo k hvězdám. Doprostřed dne dopadají střely přicházející ze tmy a tečkují půdu, nedovolující nikomu vstoupit do jeho okruhu. Táhlé údery kostelního zvonu vtiskují hrůze znamení něčeho nadpřirozeného. A nad ohněm, nocí i dnem se vznáší strašné jméno velkého loupežníka Nikoly Šuhaje. Stojí nad nimi jako dravý pták s nehybnými křídly.

Derbak Derbačok zradil.

Nikdo nesmí bezrestně zrazovati Nikolu.

K ránu zůstaly z chýše Derbaka Derbačka jen dva zuhelnatělé trámky ode dveří. A na popelu chlívka ležela zuhelnatělá těla dvou krav s vyhrzlými břichy, z nichž syčela bílá pára. Zvon dávno dozněl. Střelba ustala. Do rozbřeskujícího se jitra tloukly jen dřevěné tupé údery stoupy koločavského mlýna.

Židé se smáli tím zběsilým smíchem, který vyjadřuje vztek a bezmezní opovržení: „Bagáni! Idioti! Prasečí hlavy! Pustili Eržiku!“

Klid bílé cely chustského krajského soudu nepotrval příliš dlouho. Snědla kukuřičný chléb, který jí přinesl otec, třikrát vydrhla celu, vyslechla několik životních osudů žen, zavřených s ní, těšíc se jejich úctě, ale jejich sdílnost jim neoplácejíc. Několikrát ji odvedl dozorce k vyšetřujícímu soudci: do krásného pokoje před hladce oholeného pána se skřipcem a před slečnu, sedící za strojkem, který tiskne. Seděla na židli, ruce měla položeny na zástěře na kolenou, klidně hleděla pánovi se skřipcem do očí a lhala, nečiníc si ani nároků, aby jí bylo věřeno. Když u něho byla po třetí nebo po čtvrté, řekl jí: „Hled'te, Šuhajová! Váš výkřik: „Nikolo, utíkej!“ slyšelo alespoň deset mužů, a to, že jste křičela, mnohem více lidí. Vy mi však tvrdíte, že jste vůbec nevolala a že jste utíkala jen proto, že jste se četníků bála. Máme zjištěno, že tam, kde jste četnický řetěz předběhla, nikdo nechodí a že v oněch místech daleko široko vůbec žádná polonina není. Vy však tvrdíte, že jste šla v oné časně ranní hodině náhodou na poloninu. Váš vlastní bratr Juraj vypovídá, že vás musil sám chránit před vaším mužem, že vás Nikola Šuhaj obtěžoval i v bytě a sám že ho jednou v noci odtud zaplašil. Vy však tvrdíte, že jste Šuhaje skoro již rok neviděla. Jak vysvětlíte všechny ty rozpory? Myslím to s vámi dobře, Šuhajová. Mluvte pravdu! Velmi si tím polehčíte.“ Ale Eržika mlčela. A když se jí vyšetřující

soudce ptal a ještě ptal a znova ptal, zůstalo vše při starém: šla na poloninu, nekřičela, Nikolu neviděla od loňského léta. Ano, četníci si všechno to vymyslili, bratr se na ni hněvá, polonina tam je. „Nu, jak chcete, Šuhajová, napíšeš to. Ale myslíte-li, že si takovýmhle lhaním posloužíte, velmi se mýlíte.“ Říkal Eržičinu výpověď slečně, ta klapala, strojek to vytiskl a Eržika pod řádky nakreslila tři křížky.

Z Chustu ji vysvobodil koločavský kapitán.

Jeho nervy byly zničeny. Když Eržika zmařila jeho velkou výpravu, bylo mu k zoufání, když oba Šuhaje nepřivedl oddíl, poslaný za nimi do noční stráně při požáru Derbačkovy chýše, zuřil. (Ach, zbabělci! Patrně je nechtěli najít! Patrně jim bylo velmi příjemno, že banditi stále střídají místa, aby odtud mohli pálit nanovo! Teď začnou pomalu i jeho četníci věřit povídkám o nezranitelnosti Šuhajově!) Ale svého plánu se houževnatě držel. Eržiky. Svě první a teď již poslední a jediné naděje. Na ní závisel zdar či nezdar jeho poslání. Jeho čest a kariéra.

Navštívil presidenta krajského soudu: „Věřte, pane presidente, potřebujeme ji v Koločavě naprosto nutně a teď snad by bylo již možno vyšetřovat ji na svobodě. Známe jen dva lidi, kteří o pobytu Šuhajově vědí: ji a Derbaka Derbačka. A Derbak je teď bezmocný. Strašná vesnice, pane presidente! A strašný kraj!“

Tak Eržika ráno zase vyháněla husy k potoku, okopávala zahradu, dojila krávu a dvakrát za týden chodila na poloninu pro mléko, jsouc na každém kilometru pozorována z úkrytu četníkem, zda se snad někde neuchyluje s cesty. Zнала ze zkušenosti, jak snadné by bylo proklouznout, ale nečinila to, šla klidně, bisahy, dvojpytel, s vědry měla přehozeny přes rameno, a nedávajíc na sobě znát, že něco ví, myslila si: tady někde je schován, a po další čtvrt hodině: z tohotole houští se na mne asi dívá. Nebylo příčiny utíkat. O Nikolovi nebylo nejmenších zpráv, a když se ptala Ihnata Sopka a Danila Jasinka, nevěděli ani ti nic. Patrně byli s Jurou někde daleko, a možná, že bylo pravda, co říkali lidé, že byl viděn na rumunských hranicích, jak jezdí na koni s delimitační komisí a dívá se na parády československého a rumunského četnictva a úřadů při slavnostním přejímání obcí. Doma bylo neveselo. Bratr na ni od návratu z Chustu nepromluvil, ale někdy v noci tiše otevřel dveře

její komory, aby nahlédl dovnitř, a v síňce na trámě měl připravenou nabitou pušku.

Závodčí Svozil Eržiku někdy vídával. Snad častěji než ostatní četníci, protože ho cesta vedla častěji mimo Dračovu chýši. Zahlédl ji několikrát na dvorku nebo v zahradě a byl odhodlán přejít kolem ní v spravedlivém hněvu mlčky, s čelem zamračeným a bez pozdravu, ona však, skloněna nad záhonem nebo nesouc vědro vody, ho nikdy neupozorovala nebo se tak tvářila. A také to bylo nesnesitelné.

Proč? Tato otázka se v jeho nitru stala kouskem oceli, jejíž trvalý tlak ho nikdy neopouštěl.

Byly to dny naplněné hanbou, ponížením a studem. On, dobrý voják, který se bil vždy jen za věc a vždy statečně, se musil dívat, jak jsou vyšetřováni Herš Wolf a Kalmán Lejbovič s celými rodinami o tom, kdo mohl prozradit Eržice tajemství, jak kapitán, bez sebe vztekem a antisemitskou zuřivostí, na ně řve a šermuje plačícím ženám pěstí před obličejem, musil se tvářit klidným, když na stanici bili třináctiletého hochu, kterého osudného dne ráno kdosi viděl vcházeti do Dračovy chýše, musil poslouchat dohady kamarádů o zradě a na přímou otázku alespoň krčit rameny. A v užhorodské nemocnici prý umírá raněný četník Boček, těšil se, že se po návratu odtud ožení. Závodčí Svozil se v samotách zalykal studem.

Pojem velezrada byl válkou snížen až k směšnosti, ale vojákův slovník nezná výrazu těžšího než: zrada, zrada na kamarádech, zrada na společném zájmu oddílu. To slovo páchne hrobem a hanbou až do smrti. Závodčí Svozil se pokusil o zradu na ženě. Ve vojáckém nadšení pro společnou věc a v touze skoncovat již jednou za sebe i kamarády s touto nenáviděnou krajinou přecenil své síly, a vzpomínaje na některé husarské kousky ze Sibíře, blížil se k Eržice se lstí v mysli. Ale jeho povaha lhaní nesnášela, nedovedl to. Poměr se obrátil. Ona to dovedla. Ona, která se tak mazlivě otírala hlavou a tak sladce přivírala oči, znenadání kousla. Kousla hluboko.

Proč? Tuto otázku si závodčí Svozil kladl znova na nekonečných služebních pochůzkách pralesy, i když odpočívaje na zemi hleděl do prázdna a zapaloval si cigaretu o cigaretu, ono proč ho společně s Eržičiným obličejem vyráživalo ze sna na slámě ve školní světnici. Což po tom všem, co se mezi nimi stalo, je možno, aby posud

milovala banditu? Či to byly temné podzemní síly těchto hor, které ji donutily, aby běžela proti cizincům na pomoc člověku téhož Boha, jako byla ona? Kdo mu má na jeho otázky odpovědět? A on, který byl přesvědčen, že s ní již nikdy v životě nepromluví, se přistihoval, že myslí dlouhými větami plnými hořkosti, které jí řekne, až se setkají, naléhavými otázkami, které jí položí, brzy drtě nenávistně její krásná ramena, brzy mluvě k ní něžně a milenecky. Nikdo mu na jeho otázky neodpoví. Může to snad udělat kočka, která neumí mluvit a za jejímiž rozevřenýma očima neuvidíš nic?

Jednou ji spatřil. Téměř na dosah ruky. Tenkrát, když šla na poloninu a jeho službou bylo pozorovat ji. A opřel čelo o kůru stromu, za kterým byl skryt, a vzlykl: Eržiko!

Ale tak statečným může být člověk jen jednou.

Po druhé vyšel z lesa a zastoupil jí cestu. Poznala ho ihned, ale krok nezvolnila, a hledíc na něho přímo, šla proti němu.

„Kam jdete, paní Šuhajová?“ pravil přísným služebním hlasem a přemáhal se, aby se jeho slova nechvěla tak, jako se mu chvělo nitro.

„Na poloninu,“ odpověděla mu, jako by to byla řekla komukoli jinému, nejsouc překvapena ani oslovením, ani že se tu náhle objevuje.

Chtěla ho obejít, ale postavil se jí v dráhu.

Stáli proti sobě na zelené lesní cestě. Obr četník a devatenáctiletá žena s pestrými korálky na krku a v kroji, který neodhaluje žádného tvaru, ale jenž jest přec jen konopná košile na nahém těle. Viděl, jak je krásná.

„Eržiko...“

Hleděli si do očí.

V těch jejích se něco malounko zatřepetalo. Co to bylo? Vzpomínka? Výsměch? Lítost? Jeho dětská duše plakala. Také jeho hlas plakal.

„Co jsi mi to udělala, Eržiko?“

Popošel k ní a nastavil jí obě dlaně. Vložila do nich ruce, samozřejmě, jako by nemohlo být jinak.

„Co jsi mi to udělala, děvečko?“

A náhle ji objal, chlapecky a divoce, že se celá v jeho velikosti ztratila: „Milenko! Nejsladší milenko na světě!“ a zatím co nevěděl, chvěje-li se žalem či radostí, líbal ji vlhce, kam dopadaly jeho rty.

„Koupím ti korály, koupím ti hedvábný šátek, ožením se s tebou, vzdám se služby a vezmu si tě domů do Čech.“

Nebránila se mu.

Ani tolik jako tenkrát, když ji uchvátil do svých velkých paží po prvé.

Ta chvíle byla příliš krátká, aby ji směli utrácet slovy o tom, co bylo, nebo vůbec slovy. Po záplavě polibků na ústa, ruce a kolena (ach, jak to bylo Eržice směšné a jak milé to bylo zároveň) jí řekl:

„Opozдила ses, milenko, musíš si pospíšit, jinak se sem přijde můj soused přesvědčit, prošla-li jsi kolem mne a proč jsi ještě nedošla k němu.“

Nebyla překvapena. Převázala si šátek, uhladila si na konopné košili zástěru a šla.

Díval se za ní. Přál si, aby se obrátila. Ale neučinila tak.

Zas jí zrazuji služební tajemství?! pomyslně si. Ale jeho bytost smutku, který se ho již již dotýkal, k němu nepustila. V sebeobraně se vzepřela: Miluji jí více než kamarády. Ožením se s ní.

A odvrhnuv lež, která mu tak dlouho svírala hrdlo, nedovolujíc mu volně vydechnout, a zase zmaten náhlostí odhodlání, šťasten znova nalezenou láskou a mírně polekán povinnostmi, které na sebe vzal, přecházel neklidně lesní cestou, hltal cigaretu, a zastavuje se, říkal si v duchu i nahlas pevně:

„Ano!“

Nikola Šuhaj se stal od této chvíle také jeho osobním nepřitelem. A ode dneška nemá většího než závodčího Svozila.

Dostane ho! Nepoštěstí-li se to celému jeho oddílu, podaří se to jemu samotnému! A kdyby ho měl jít hledat do pekel!

Dostane ho. A dostane ho mrtvého.

Četnický kapitán psal pro zemské četnické velitelství zprávu.

Ale práce mu nešla jaksi od ruky. Běhal místností, vztekle odkopával předměty, které se mu dostaly na dosah nohy, hryzl si nehty, vyprázdnil skleničku koňaku, sedal k psaní a zase vstával, aby sebou na chvíli hodil na polní postel.

Kapitán je nemocen. Ví, že by se měl léčit. Cítí, že jsou jeho nervy nadobro ztrhány a že ho opouští už i jasné usuzování. Není ostatně sám, pozoruje to i na mužstvu, a budou-li v těchto třikrát prokletých

kopcích honit Šuhaje ještě půl roku, všichni se zblázní nebo upijí. Možná obojí dohromady. Kapitána bolí v mozku hlasité hlášení strážmistrovo, nesnáší hlas některých četníků, každá maličkost ho rozčiluje až k zuřivosti a má strach, že se při ní jednou začne bláznovsky chechtat nebo zpívat písničku. A dostává antisemitské záchvaty. Jak nenávidí všechny ty Židy! Jak nenávidí jejich tváře, které jsou tak smutně vážné, jsou-li sami, a tak mazaně poťouchlé, mluví-li s někým, jak nenávidí jejich nervosní posunky a oči brzy ulekané, brzy tvrdé jako kamení. Ach, být zde tak diktátorem! Dal bych je čtvrtit a rozvěšovat po stromech. Nikdo z nich se mu nesmí ani přiblížit. Když potká Abrama Beera, důstojného velekněze Herše Lejba Wolfa nebo kohokoli jiného z těch, kteří stojí za povšimnutí, roztahuje prsty obou rukou a pokřikuje docela klukovsky: „Aj, vaj! Haste gezén? Phí!“ Židé se mu mstí. Píší o něm anonymní listy četnickému velitelství a zemské správě, posílají o něm články do užhorodských novin, do košických novin, do pražských, budapeštských, vídeňských: že je naprosto neschopný, že nedovedl před Eržikou zatajit výpravu na Šuhaje, že každý ví, jak ji dává na jejích cestách na poloninu hlídat, že každé koločavské dítě zná, kde v noci stojí před Dračovou chýší stráž, že Eržika podplatila četníka Vlaska třiceti tisíci (ať se vyšetří, zda v den, kdy Šuhaj uprchl, neprodávala dobytek a co za něj stržila!), že neusvědčil ani jediného z Šuhajových spoluvinníků, protože si znepřátelil všechno obyvatelstvo, které se chová k četnictvu odmítavě, že sice nikam nechodí, ale doma se tajně opíjí koňakem, který si objednává z Užhorodu... Eh, rota! Vraždit je, jako Petlura! Pogromy na ně! Nebo je všechny vyhnat do Palestiny: ať se tam požerou sami!

A nepřipraví-li kapitána o rozum tohle obřezané plemeno, připraví ho o něj jistě zemské četnické velitelství. Zde zrovna jeden z jeho roztomilých rozkazů! V kraji se prý loupí dále. Proč prý se nevypátrají alespoň spoluvinníci Šuhajovi?! Chechtat se mu chce. Spoluvinníci! Kdyby mu napsali, aby chytil ty, kteří nejsou Šuhajovými spoluvinníky, snad by se mu při hodně shovívavosti podařilo dva, tři nalézt. Spoluvinníci! Může dát pozatýkat půl třetího okresu dětmi počínaje a stařeny nad hrobem konče?

Tohle se tedy stalo před třemi dny:

Bylo mu hlášeno, že v poslední době přespává Šuhaj v Nižní Bystré, neznámo však u koho. Ti čeští hajní a fořti toho nahlásí, a jakživi nic určitého nevědí. Račte tedy čtyřicet kilometrů do Nižní Bystré! Ale račte s třiceti muži většinou lesem, aby vás živá duše nespátřila, přijďte do obce až po setmění a hlavní věc: nezapomeňte před výpravou konat polní mši za lidské počasí! Když tam přišli, lilo jako z konví a byli mokří na kůži. Tady se ovšem nedalo nic dělat. Rozdělil mužstvo po chýších, sám šel s šesti muži k starostovi. Ten jemu a strážmistrovi přenechal manželskou postel, ostatním ustlal na hliněné podlaze nesnesitelně vonícího sena. Také příjemný nocleh v takovém voňavém holičském krámě s šimravým lezením blech po těle! Když se ráno zdálo, že trochu přestává pršet, šli zase zpět. Potkají českého hajného. Prý mu nějakí dřevaři povídali, že spal Šuhaj na dnešek u starosty. „Co?“ Nu ano, u starosty. Zpátky! K němu! „Bestie, chlape, zvíře, mluv!“ Bylo to tak. Asi hodinu potom, když usnuli, přišel k starostovi Šuhaj. „Dej mi nocleh!“ „Nikolko, utíkej co můžeš, je u mne sedm četníků!“ „Kam půjdu v tomhle nečase?! Vyspím se na půdě.“ Vyspal se. Patrně znamenitě. Oni dole, on nahoře. Kapitán myslí, že starostu zardousí vlastníma rukama. Svírá mu krk, třepe jím a starostova hlava se zmítá dopředu, dozadu. „Proč jsi nám to neřekl?“ řve. A starosta? Chopil úpěnlivě oběma rukama kapitána za rukáv, říkal to dobrácky a oči měl přitom docela upřímné: „Pane oficíre, jak jsem vám to mohl udělat? Máte jistě maminku, pan strážmistr je ženat a ostatní páni snad také. Měl pušku a byl by vás postřílel.“ Dal ho okamžitě zatknout a odvést. Strašné! Sedm proti jednomu. A on by byl postřílel je. Lidé tu blázní. Také kapitán se zblázní. A všichni se zblázní.

Kapitán běhá divoce místností. Smát se mu chce! Zuřit se mu chce! „Ne!“ křičí už docela chorobně a odkopává židli až někam ke zdi, „blít se z toho ze všeho člověku chce!“

Pak do sebe převrátil dvě skleničky koňaku a usedl ke stolku, aby pokračoval ve své zprávě.

Nutil se do věcného slohu:

„Dosáhne-li zločinec pralesů, a dosahuje jich každý několik kroků za svými humny, jest bezpečný, neboť při členitosti a řídkém obydlení krajiny jest každé systematické stíhání beznadějná a zdejší soustředěný oddíl odkázán většinou jen na náhodu. Spoluvinníkem

Šuhajovým jest více méně všechno občanstvo, které, jsouc vytrvale, plánovitě, organisovaně a za účely iredentskými štváno obyvateli mojžíšského vyznání, smýšlí s československými úřady nepřátelsky. Za tohoto stavu věcí se domnívám, že nebude možno provéstí původní plán, to jest lapit banditu živého a řízením s ním zjistit i všechny jeho spoluvinníky, nýbrž že bude nutno spokojit se prozatím pouhým odstraněním Šuhaje. Nevidím jiného východiska, než postaviti Šuhaje mimo zákon a vypsati odměnu, pokud možno značnou, na jeho odstranění.“ (Ach, kapitán se přece jen neodvážil napsati židovský článek víry: Zavřete Eržiku, pusťte kamarády!)

„Pokud jde o anonymní, zemskému četnickému velitelství zasláný lístek, který obviňuje četníka na zkoušku Jiřího Vláška, že za úplatek 30.000 Kč propustil dne 19. VII. m. r. Nikolu Šuhaje z vazby, nebylo možno zjistit nic, co by tomu nasvědčovalo. Vyslechnutá Eržika Šuhajová, její otec Ivan Drač a její bratr Juraj Drač jakýkoli prodej dobytka ve výše řečené době popřeli a v obci o něm nikdo neví. Rodinu Petra Šuhaje nebylo možno vyslechnouti, poněvadž se celá rozprchla. Považuji také tento lístek za jednu z oněch nízkých protistátních klevet, kterými zdejší maďarofilsky orientované izraelitské obyvatelstvo štve proti autoritě úřadů republiky. Po pisatelích anonymních listů dávám pátrati. Četník na zkoušku Jiří Vlášek se chová vzorně a projevuje horlivost. Poněvadž jest jedním ze služebně nejzdatnějších mužů a kromě toho člověkem se zdejším krajem dokonale obeznámeným, prosím, aby až do definitivního skončení disciplinárního vyšetřování ze služby brán nebyl.“

Kapitán vstal od zprávy, vypil skleničku a hodil sebou zase na chvílku na polní postel.

Strašné! myslil si. Když sem přijel, byl přece docela slušným člověkem. Ted' chlastá. A na ulici vyplazuje na staré Židy jazyk.

Příšerné plemeno! Zabíjet je, vraždit a vyhladit jak Herodes!

Tak k přání, vyslovenému poprvé Abramem Beerem o Šuhajovi mrtvém, přicházelo stále více lidí. A Abram Beer, Derbak Derbačok, Adam Chrepta, závodčí Svozil a ted' i četnický kapitán nebyli věru lidmi, kteří si pouze přejí. Na Nikolově smrti záleželo příliš mnoho: bezpečí a bohatství, čest a kariéra, láska i holé životy. Podaří-li se

přesvědčit vládu, že jest třeba vypsat na Šuhajovu hlavu odměnu, snad bude zachráněno mnoho statků lidem obzvláště drahých.

Také Danilo Jasinko a Ihnat Sopko, jediní z koločavských přátel Šuhajových, kteří jsou z milosti Derbaka Derbačka posud na svobodě, jsou ve styku s Nikolou plni nejistoty a poděšení mocí, která se kolem něho stahuje. Prozatím jen kolem něho, kolem nich posud ne. Derbak Derbačok a také Eržika mají ještě zájem nemluvit, a protože byli Sopko a Jasinko opatrní a peněz neutráceli, nikdo jiný nic neví a Abram Beer jen záludně obchází otázkami, které ohmatávají. Ale nač spoléhá Nikola? Kolikrát mu říkali: Nikolko, utec! Utec do Haliče nebo do Rumunska nebo do Ruska nebo do Ameriky, peněz máš dosti, bude ti tam dobře a Eržika může přijet za tebou. Nechce. Bud' se směje nebo blýská očima: „Chcete se mne zbavit?“ Pokouší Pána Boha. Chodí do vsi za ženou, těší ho po hostincích poslouchat, jak se lidé o něm baví, projíždí se s komisemi na koni a ukazuje turistům hory. Jako by byl slepý a neviděl všechnu tu sílu, která ho obkličuje, jako by to byla jen jeho věc a ne také věc jeho kamarádů, jejichž životy závisí na jeho bezpečnosti. A nehýbá se od Koločavy. Vědí proč: bojí se o Eržiku. Takhle Nikola zahyne. A nezničí-li se sám, vžene ho do záhuby to divoké štěň: Jura.

Mají zahynout s ním? Byly doby, kdy se tak neptávali: tenkrát, když se vrátili z vojny, majíce ještě v nervech a krvi smrt ve všech jejích mnohotvárných podobách, tenkrát, kdy se nevědělo, co bude zítra, a bylo jedno, sejde-li člověk hladem nebo kulí. Ty časy minuly, tiše a nenápadně, svět vypadá pojednou jinak, ale Nikola to v lesích nechce vidět. Mají své životy spojovat s jeho? Jejich postavení je jiné, on zpět již nemůže, oni snad – snad ještě ano. Ale jak se s ním rozejít? Říci mu jednoho dne: „Nicolko, odpusť, nepřineseme ti již kukuřičné mouky, nepřijdeme tě oholit, nepůjdeme s tebou zítra číhat na poštu, nehodí se nám to již!“ Oj, vědí, jak by to dopadlo, Nikola ještě nikomu nic neodpustil, a stačí jedině jeho slovo, aby je strhl s sebou nebo samotné. A cestou, kterou se o záchranu pokusil Derbak Derbačok, také jít nemohou, již proto ne, že toho mají na svědomí mnohem více než on. Či také pro ně již není žádného zpět? Octli se v začarovaném místě pralesa, kudy marně bloudí člověk i zvíře, a nikdy se odtud nedostanou?

Jdou spolu do hor. Černý gazda Jasinko a mladší Ihnat Sopko. Na ramenou nesou sekery. Verchovinci nechodívají nikdy do lesů bez seker. Někdy je nutno zatnout ji do kmenu a přidržet se jí, aby se člověk snáze vyšvihl na balvan, jindy je třeba prokletit si cestu větvovím vyvrácených stromů, nebo nasekat dříví na oheň, nebo sroubit nad hlavou šikmou stříšku proti dešti a ranní rose, sekera je zbraní, obživou, je vším, a Bůh, nebyl-li to on sám, odměň toho, kdo ji lidem dal! Jdou na zapodrinskou poloninu, kde se přes léto pasou koločavští koně. V lesích se zas otvírá práce, lesní správa najímá potahy a Danilo Jasinko si jde na Zapodrinu pro svá zvířata. Ihnat Sopko ho doprovází.

Dopolední slunce sálá a oni jdou do hor mlčky. A přece se jim zdá, že by měli mluvit: jde o život. Prožili spolu mnoho a vědí na sebe všechno. Mohou si důvěřovat?

Prošli úzkým údolím Koločavky a teď stoupají vzhůru podél prahů zapodrinského potoka. Les strmí mrtvě do horkého ticha. Jen drobné vodopády šumí. Zdá se jim, že by se měli zastavit, pohledět si do tváře a říci si: „Tak co, Danilo? Tak co, Ihnate?“ Ale bojí se, že by nikdo neměl odvalu odpovědět. Snad se dívají na věci stejně, a řekli si to několikrát starostlivou tváří a zamračeným slovem, nadávkou na Juru nebo mávnutím rukou. Ale což když ne? Jde o věci příliš vážné. A mohly by stát život.

Stoupají strmým svahem kroky pravidelnými a dlouhými. Sekery mají na ramenou. Mlčí a jeden na druhého se nedívají. Mohou si důvěřovat?

Došli k zapodrinské polonině. Ale z lesa se jim do jejího poledního žáru nechce. Nepospíchají, mají kdy, za tři hodiny jsou odtud doma. Odhazují sekery a lehají si na prsa do vyprahlého jehličí za okrajové stromy. Na polonině jsou koně z celé vsi. Ale také oni se ze slunce uchýlili k hranicím lesů, stojí u sebe dva a dva, jeden s hlavou u zadku druhého a vzájemně se ovívají chvosty.

Jasinko a Sopko leží na boku proti sobě. Oba si zároveň pohlédli do tváří. Upřeně, tázavě, jako by si říkali: Promluv první, jen jediné slovo, smýšlím stejně jako ty, můžeš mi důvěřovat!... Ale je tomu opravdu tak?

Je vedro a jehličí voní.

Je tomu opravdu tak? myslí si gazda Jasinko a mhouří víčka.

Ale odvažuje se:

„Tak co, Ihnate?“

„Tak co, Danilo?“

„Není to dobré, Ihnate.“

„Není to dobré, Danilo.“

A tam, u zapodrinské poloniny, v žáru poledního slunce, povzbuzeni stejným zbarvením svých hlasů, si pověděli vše.

Ne pouze slovy. Snad ani ne hlavně slovy. Neboť zde mluví jen Židé. Ale viděli, že posuzují věci stejně, byli si vědomi, že zakládají v této chvíli společenství, společenství na život a na smrt, jiné a zcela odlišné od dosavadních.

Jistě, mají rádi Nikolu, či lépe řečeno, mívali ho velice rádi a byli ochotni za něho nasadit pořádný kus kůže. Mnoho s ním prožili, více dobrého než zlého, a jeho zbojnickému štěstí, s kterým se spojili, za leccos vděčí. Danilo Jasinko je dnes zámožným hospodářem, a až odejdou četníci a šum se Šuhajem trochu utichne (ach, kdy to bude?), bude si moci také Ihnat Sopko, dosud bezzemek, podělkující u cizích lidí, vystavět vlastní chýši a oženit se s Ančou Hřečynovou. Ale Nikola je tvrdohlavý a nedá si říci. A od té doby, co se mezi nimi objevilo to kousavé štěně, je jiný. Podezírání. Dojista, provedli na vlastní pěst několik loupeží, stala se jim také trapná věc, ohavná věc, a ještě dnes, když si na ni vzpomenou, je jim, jako by jim někdo nalil do žil jehel (což mohli tušit, že po nich bude ten divoký Američanec pálit v chýši z revolveru?), ale aby svévolně zabíjeli Židy, jejichž jediným majetkem je černá slepice, to přece jen nikdy neudělali. A co to má stále s volovským jarmarkem a třemi zastřelenými mukačevskými Židy? Proč slídí, tajně se jednoho na druhého vyptává, vyšetřuje jako četník? Ví Bůh, že o Volovém neví nikdo z nich, ani Derbak Derbačok, ani Adam, a že se tu někdo musil schovat za Nikolovo jméno. Slibuje pachatelům smrt, a věru, před Jurovou puškou nejsou bezpečni ani nejbližší přátelé Nikolovi.

Jaký nerozum vyhrožovat kamarádům! A třebaže byl Derbak Derbačok dohnán k zradě, jaká hloupost, hnáti ho do krajnosti, jaká zpozdilost zbavovat se přátel teď, kdy by jich měl tolik potřebí! A jaká svéhlavost neutíkat...! Nikola zahyne.

Ihnat Sopko se vzrušen posadil. A Danilo Jasinko sebou hodil na boku a ležel teď obličejem k zemi.

Jasinko hleděl do vyschlého jehličí a jeho pozornost upoutal mravenec, který se tu plahočil s jakýmsi okřídleným hmyzem. Pak jeho oči ulpěly na sekeře, kterou zde pohodil. Jak divná byla ta sekera! A jak novou se mu zdála! Její topůrko bylo v stínu, ale na její čepel pálilo větvemi stromů plné slunce. Byla jistě žhavá, její úzce zbrošené ostří bíle svítilo a sršelo tisíci malými slunci.

Ale co, nezahyne-li Nikola v lesích? Dostanou-li ho živého? Přátelé, uvěznění v Chustu, nemluví, mlčí také Derbak Derbačok, je to v jejich zájmu. Ale bude mlčeti také Nikola, ctižádostivý Nikola, který nemůže čekat a neceká na milost a který bude chtít být pověšen jen za to, co opravdu udělal? A bude mlčet Jura? Co pak?

V hrudích je nevolno. Mravenec vleče své břímě přes úlomky větviček a jediná letka jeho kořisti je průhledná a podobá se křídélku smrkového semene. Slunce pere do poloniny, koně stojí jako neživí a jen jejich chvosty se pohybují. Úzce přibroušené ostří sekery srší s podivnou vyzývavostí.

Nikolu zastřelit se četníkům nepodaří. Nikdo to nesvede. Má proti střelám kouzlo. Neprozradí je, nikdy o něm nemluví, a ptá-li se ho kdo, uhne nebo se usměje, ale žertovat o něm nedovolí nikomu. Tím krupobitím střel, které po něm byly páleny, by se ani pták nepropletl, ale on byl bezpečný a jen se díval, kam by měl smrtku ze své pušky pustit on. Sami se o tom přesvědčili. Ale je Nikola chráněn proti jiné smrti... třeba... nu, třeba... a protože pohozená sekera dále svítí svou vtíravou září, která vychází z ní samé a z jejího vlastního ústrojenství: třeba proti ráně sekerou?

Také Jasinko se vzrušen posadil.

„Co uděláme, Ihnate?“

„Co uděláme, Danilo?“

Hleděli si ostře do tváří.

Ale slovo, které se oběma chvělo na rtech, nevyslovil nikdo.

Koločava odhlasovala Nikolovi Šuhajovi smrt.

Ostatní Verchovina o tom nevěděla. Necítila nic z tísnivé hrůzy, která bezejmenná a šedivá ležela, jako trvalý tlak nad Koločavou.

Milovali dále Šuhaje. Pro zázrak jeho moci, pro jeho odvalu, pro jeho lásku, pro jeho smutnou sopilku. Proto, že vzal na sebe to, k čemu oni nikdy neměli odvahy: že šířil mezi pány hrůzu, miloval ponížené, bohatým bral a chudým dával, že se mstil za všechnu bídu a křivdy. Jméno Šuhaj mělo něco z šera, vůně a zvuků nedělních kostelů, kde bydlí ten, jehož nutno milovat a jehož se třeba bát.

Šuhaj! Nikola Šuhaj! Jsou zanedbáváni hadi, i ti, kteří vylézají na Zvěstování Panny Marie ze země, i ti, kteří bydlí za pecemi chýší a přinášejí štěstí, jsou zapomenuti jejich lidští králové, kteří zařikáváním a plivnutím tabákové močky na ránu vyhojí každé uštknutí, kteří čarováním srpovým brouskem odstraní každý otok kravského vemene, z kterého se na pastvě napil had, kteří přehodí přes pařez kabát a dovedou hvízdnutím přivolati z celého okolí hady a přimět je, aby prolézali rukávy. Nevypravují již o čarodějnicích, o těch dobrých i zlých, o vědmách, povitrukách, babách jagách, které čarují na třech dobytčích stopách, posílají na lidi nemoci a na konopí kroupy a večer se proměňují ve velké žáby. Neboť kde je konec vypravování o Nikolovi, který je ke zlým zlý a k dobrým dobrý? A který den o něm nepřinese něco nového?

V Izkách, již blízko polských hranic, žije židovská dívka Róza Grunbergrová, a ta požívá u přítelkyň velké vážnosti: zná Nikolu Šuhaje. Koncem války, když jí šrapnel zabil otce, přestěhovaly se s matkou z Koločavy sem do Izk k strýci a pro toho pracují. Dokud byly dětmi, přicházel k nim Nikola na dvorek, hrávali si na „Kopu studni“ a na „žmurky“, a také ona se sestrou chodívaly v létě na Suchar na borůvky a maliny. To o ní ví celá vesnice. A o šabesu, jediném dni, kdy je možno sejít se, sedává s přítelkyněmi na lavičce před strýcovou chýší a při každé nové zprávě o Šuhajovi musí znova vyprávět o jeho mládí. Jaké měl oči Nikola? Je hezký? Byl hodný? Dal ti hubičku při „Kopu studni“? Dovolil ti otec, aby sis s ním hrála? Juraje jsi také znala? A Róza je pyšná, že toho tolik ví.

Včera dostala od vdané sestry z Ameriky (ach, šťastná Esterka!) velký balík obnošeného šatstva a v něm byly jen docela málo ochozené střevičky z hadí kůže a pár hedvábných punčoch, jistě ne víckrát než dvakrát praných. Róza se do střevičků zamilovala. Ale komu se jimi pochlubit? Nebude to jistě možno dříve než až o pozdním šabesovém odpoledni, kdy na zaprášené silnici mezi

Izkami a Kelečínem promenuje ve skupinách deset izských židovských dívek a v jiných skupinách osm židovských chlapců, hrají úsměvy a pohledy v první nesmělou hru lásky a ukazují si, co mají na sobě hezkého. Nemohla se se střevíčky rozloučit, a když musila s krávou na pastvu k lesu, vzala je pod paží s sebou. Dobytče ukusovalo trávu a Róza si na bosé nohy obouvala a zase zouvala hadí střevíce, nadzdvihovala sukňě, otáčela se, dělala taneční kroky a konečně svůj poklad postavila podpatky k sobě, jak bývají v obuvnických krámech, a měla při tom představu nádherné výkladní skříně s botami v Mukačevě. Lehla si před ně a dívala se na ně. Ten pohled ji uspával. „Co se to tam blýská v slunci v lese?“ myslila si polo v dřímotě. „Nejsou přece ještě sena, aby šli lidé s kosami!“ A zadřímala.

Když za chvíli náhle otevřela oči, hrůzou jí zkamenělo srdce v těle. Nad ní stál Nikola Šuhaj. „Kráva!“ blesklo jí hlavou a hned potom: „Střevíčky!“ Několik kroků od Nikoly stál Jura a s ním dva chlapi obrácení k ní zády, zřejmě proto, aby jim neviděla do tváří. Všichni měli na ramenou pušky.

„Ty,“ řekl Nikola, a bylo vidět, že ji v té chvíli poznal, „neviděla jsi ve vsi Četníky?“

„Ne, neviděla jsem,“ vypravila ze sebe.

„Nelžeš, Rózičko?“

„Proč bych ti lhala, Nikolko?“

Díval se na ni a na rtech mu utkvěl úsměv, jako by vzpomínal, a snad také takový, jako by mu nebylo zcela veselo.

„Ty se mne bojíš?... Ty mne, Rózičko?“

„Proč bych se tě bála, Nikolko?“ drkotaly jí za úsměvem zuby. „Ne, vůbec se tě nebojím, Nikolko,“ a její úsměv se pokoušel rozšířit se.

„Zabij ji! Co s Židovkou?“ zahučel Jura.

„Hrom aby vás bil!“ rozhněval se Šuhaj. „Nejednou jsem s ní z jedné mísy jídal tokan.“ A obrátil se k Róze. „A co děláš?... Z čeho živý být máte?... Práce je?“

„To víš, Nikolko, chudý člověk má jen své dvě ruce.“

Šuhaj se probíral v notesu. Měl tam nějakou velkou bankovku, pak stovku a nějaké drobné papírové peníze. Ty a stovku vyňal a dal Róze.

„Dal bych ti více, Rózičko, ale nemám a tohle potřebuji.“

Pak odešli. A pušky na ramenou jim zase svítily.

Jak vydrží Róza toto ohromné tajemství až do soumraku? Největší událost, která, co Izky stojí Izkami, se tam kdy stala? A daleko široko nebylo živé duše, které by to mohla říci. Rozčilená a s tvářemi hořícími znova přepočítávala peníze, opakovala si každé slovo, které promluvili, hadí střevíčky pro ni ztratily půvab a netrpělivě se dívala na slunce, kdy již konečně zmizí za vrcholky stromů.

Pak slunce spadlo s nebe do lesa a ona se střevíci pod paží klusala domů, popohánějíc krávu jívovým prutem. Vykřikla svou zprávu na prvního výrostka, kterého uviděla na křižovatce pěšin, ten, doběhnuv ji, klusal za krávou s ní, ona, pyšná svou sensací, vypravovala, a on s pootevřenými ústy hltal každé slovo, kterým za chvíli způsobí ve vsi takový rozruch.

A doma vykládala znova, vychutnávajíc velkou událost a radujíc se ze strýcova úžasu a z matčiných úzkostlivě rozevřených očí. A když všechno vypověděla, ponechávajíc si pro sebe jen zcela málo, běžela do nejbližší židovské chýše a opakovala svou zprávu, slovo od slova, právě jen s onou jedinou výjimkou: o penězích. Bylo jich mnoho, které jí v tento šťastný den spadly do klína, bude za ně mnoho překrásných věcí, které tolik miluje a jichž získání nesmí ohrozit. Až v posteli mamince to řekne. A pak, večer, došla do Izk zvěst, která dodala Rozině setkání teprve pravého významu: dnes odpoledne byli u Podobovců přepadeni dva toruňští obchodníci, kteří vezli na dráhu do Volovce prkna a vraceli se s penězi.

Dnes je páteční večer, počátek šabesu a první tři hvězdy vyjdou na nebi za chvíli. Židovské ženy vydrhly do běla chýše, umyly okna a jimi, svítícími do šera silnice, je vidět na stolech šabesové pšeničné chleby zahalené bílými rouchy a mnoho hořících svíček v svícínkách i jen tak nalepených na krabice od rybích konzerv, za každého člena rodiny, živého i zemřelého, po jedné. Ta světla v noci, až již budou všichni na ložích, sama dohoří, neboť dnes je den Hospodinův, kdy je každá práce hříchem, a zhasit svíci je prací. Muži, již svátečně oděni, odešli do chýše starého Chajema Sruloviče modlit se a vrátit se za hodinu. Ale ta hodina stačí, aby se seběhlo všech deset židovských dívek k Róze a aby se tísnily ve tmě na lavičce pod

osvětleným oknem a kolem ní. Oj, oj! To se stane jen jednomu z tisíců, aby ho viděl, a jen jednou za život. Oj, jak je krásný! Snědý jako strom v lese, ale ústa má maličká, rudá jako třešně, úzké obočí a jeho černé oči svítí jako to šabesové okno za jejich zády. A Jura? Ukruťník Jura? Oj, je ještě chlapec, ale, je-li to možno, je ještě krásnější.

A nazítří, o křesťanské sobotě, na druhém konci země, v Chustě, až u maďarských hranic, se dostávají dělníci na regulaci Tisy při výplatě mzdy do sporu s pokladníkem a po bouřlivých scénách, hledajíce marně podnikatele a ohrožující jeho zřízence, zastavují práci. V rozezleném průvodu táhnou do města a na žerdi nesou papír, na který velkými písmeny napsali:

SLÁVA NIKOLOVI ŠUHAJOVI! ŠUHAI NÁS POVEDE!

V noci před oním osudným dnem šel Nikola s Jurajem silnicí údolím Terebly k Drahovu. Chtěl navštívit chýši Myhala Hrymita, pohovořit si s ním a přespat tam. Noc byla jasná a vysoko nad úzkým údolím a šumem Terebly plynula druhá, úzká řeka: řeka tekoucích hvězd. Kráčeli s puškami na plecích a bezpečni, neboť zde je daleko od Koločavy, a potkají-li hlídku, budou dva proti dvěma.

Slyšeli po silnici hrčēt povoz a ukryli se do houští..

Kdo je to? namáhal Nikola zrak.

Aj! Je to opravdu on! Vedle vozu klidně kráčí Juraj Drač.

V Nikolovi horce zakolotala krev. Ne nenávisť k Jurovi. Eržikou! Žhavá plnost krve, jejíž tlak narážel na stěny žil.

Na voze, podloženy slámou, jsou houžvemi přivázány dva sudy, Jura Drač jede do Šandrové pro ropu, pro slanou vodu. Jura Drač nebude dva dny doma! A Eržika bude sama s otcem! Představami se mu mihl Eržičin klín.

Nechali povoz minout. Vešli na silnici. Nikola spěchal svými dlouhými kroky, běžel skoro, a Jura sotva stačil. U chýše Myhala Hrymita řekl Nikola:

„Nepotřebuji s Myhalem mluvit. Vyspi se tam sám. Zítra po poledni na mne čekej na bojarinské polonině.“

Jura se mračil.

Těch třicet kilometrů urazil Nikola do rána. Ke Koločavě došel ke čtvrté hodině za bílého dne. Ženy již vstaly a u prvních chýší se jedna od prahů za ním udiveně ohlížela. Zahnul ke Koločavce a odtud se přelezly mezi zahradami proplétal zadem k Dračově chýši.

„Eržiko!“

Zastihl ji ve dvířkách na dvorek.

„Eržiko! Žebro moje!“ Sevřel ji v náruči a tlačil dovnitř dveří.

V síňce odhodil do kouta pušku a skočil zavřít na petlici do ulice i do dvora. „Kde je otec?“ vydechl ještě.

„Jsem sama doma, Nikolko.“ Její hlas se smál.

„Rybko moje!“ Smýkal jí před sebou v drtivém objetí – tak vleče medvěd do houští svou kořist – přes práh jizby a k loži a ona do jeho kamenného obličejě hleděla naplno a usmívajíc se očima i ústy.

Někdo zaklepal ze dvorka na dveře.

„Eržiko...“ ozval se zvenčí hlas.

Neslyšel. Ale ženy jsou moudřejší a zachovávají si bystré smysly i v chvílích, kdy je muži ztrácejí.

„Počkej... počkej...“ šeptala a odstrkovala ho.

„Mlč!“ křikl.

Ale ona mu tlačila bradu vši silou zpět.

Klepání se opakovalo: „Eržiko!“

Teď slyšel také on.

„Kdo je to?“ zasípěl nenávistně.

„Četníci!“ zbledla. „Utec!“

Cítil, jak změní jeho hlavy bleskla rovná ohnivá čára. Skočil do tmavé síňky. Sáhł po pušce, kterou tu prve pohodil.

Eržika odemkla petlici a pootevřela dveře. V úzké světlé mezeře se objevil četník v plné zbroji. Šuhaj svíral pušku. Chtěla proklouznout ven, ale četník se opřel o vrátka a vtlačil ji dovnitř.

„Jdu ze služby. Stýskalo se mi, tak se jdu podívat.“

Co je to? Někde v hlubinách Nikolova nitra se zatočily divoké víry. Temné a přece průsvitné. Přehazovaly na povrchu vlny: tůně pod prahy Terebly. Takhle nemluví četníci s koločavskými ženami!

Závodčí šel za Eržikou, jak úzkostlivě od něho ubíhala, do světnice.

Utekla před ním do kouta dveří, kterých po sobě nezavřel, přitiskla se tam jako do křídla postřelená koroptev, po které jde

pes, a když se k ní blížil, chtěje ji obejmouti, sepjala mu ruce až před očima. Spínala je, že se až lámaly. A závodčí Svozil viděl po prvé v životě, že její oči mluví. Že křičí a sténají.

„Co je s tebou?“

Zaťala mu nehty do tváří a ústa na jeho uchu šeptala: „Mlč, pro Ježíše Krista!“

„Co je s tebou?“

Ale najednou pochopil.

„Šuhaj je doma!“ vykřikl plným hlasem.

„Ne,“ zašeptala a kolena se pod ní zlomila.

„Je tu!... Kde je?“ zahřměl. Probudil se v něm četník.

„Není doma,“ zaječela a chtěla zabít a chtěla být zabita a chtěla tím pronikavým křikem zapírat vinu a chtěla se přiznat. „Není!“

Závodčí přehlédl jediným pohledem jizbu: zde není skryt. Zámek jeho karabiny kovově zahlučel. Závodčí proběhl síňkou a do dveří chýše – a zpět již neměl kdy.

Na rohu stavení stál Šuhaj.

Eržika slyšela, jak venku zaburácela rána. Výstřel, vypálený mezi domy, zní vždy hlučně. Rána udeřila Eržiku do plných nervů. Slyšela zařinčet pušku o kamení. Pád velkého těla. Majdanská čarodějnice!

Před oknem se mihlo několik běžících četníků. Hlouček lidí za nimi. S protější strany na ně někdo rozčileně křičel: „Skočil za chlév!“ Od chléva padla rána. „V chlévě! V chlévě!“ vyrážel nějaký zoufalý židovský hlas. Z ulice padaly výstřely. Oknem do zahrad Eržika zahlédla, jak se mezi bobovými tyčkami mihl Nikola, jak přeskakuje přeлез, utíká, jak mizí. Eržika zavřela oči a několikrát vydechla. Teď, když to viděla, chtělo se jí sednout ke stolu a položit hlavu na jeho desku.

Venku se pánilo z pušek, údolí hlučelo ohlasem ran, někdo křičel nějaké rozkazy a zase se střílelo, ale to vše pozbylo své ostrosti, otupělo, přicházelo jakoby z jiného kraje, to se již Eržiky netýkalo a chtělo se jí zavřít oči, položit hlavu na stolovou desku a usnout.

Četníci ustlali mrtvému kamarádovi na vojenské posteli ve škole a při pohledu na jeho prostřelenou hlavu znova potlačovali škytnutí pláče a znova byli zachvacováni zuřivostí. Běhali zběsile po vymřelé vsi, honili ranami každého z ulice, vnikali do chýší a bili tam také. „Zabijeme všechny!... Vypálíme celou vesnici!“ Když vcházeli do

židovských krámků, aby se zde něco zeptali, drželi pušky v rukou, řvali a chovali se tak, jako by chtěli celou rodinu vyvraždit.

Po četnických kasárnách pobíhal kapitán, bílý jako smrt. Zase vražda! A zase bylo všechno marné: ze zatčených nedostali ani slova. Po všem tom bití ani slova! Po kolikáté už? Sám dal rozkaz, aby s mučením, s tím otloukáním hlavy o zem a s bitím do chodidel na Dračově dvoře již ustali. Nemohl se na to dívat a ten řev Vasyly Derbakovy, Myhala Myhalů byl prostě nesnesitelný. Ježíši, Maria!

A s Vlákem je to pravda?! Kapitán cítí, jak mu vypovídají síly službu, jak mu uniká rozum, a že to vše nemůže skončit jinak než šílenstvím. Pak ho posedá zuřivost: Jak to střílejí ti chlapi? Nebo je ta bestie opravdu nezranitelná? Běhá místností. A rozeřvává se po strážmistrovi.

Privádějí mu ho. Křičí mu do tváře nějaké nesmyslné otázky. Činí mu výčitky, jeho ruka neustále hmatá k pasu po pouzdru s revolverem a je opravdu strach, aby se nerozzuřil. Strážmistr stojí v pozoru a nejprve odpovídá vojensky strohým: „Nevím, pane kapitáne, ano, ne, pane kapitáne,“ ale pak ty výbuchy poslouchá bez zájmu a má se jen na pozoru, aby rameny nekrčil viditelně.

„Musí říci, kde se skrývá! Musí! Slyšíte, strážmistře, musí! Neřeknou-li, zabijte je! Pobijte je všechny! Na moji odpovědnost! Na můj rozkaz! Slyšíte? Poroučím vám to! A na Židy! To jsou oni, kdo to všechno dělají. Uspořádejte na ně pogrom! Poštvejte na ně obyvatelstvo! Bijte je, střílejte je, věšte je!“ Strážmistrovi se zdá, že kapitánovi vyvstane každé chvíle pěna u úst.

Strážmistr neví, má-li se k tomuto zuření chovat jako k nesmyslným služebním rozkazům, které by si měl pro svou bezpečnost dát udělit písemně, či jako k výbuchům napolo šíleného člověka.

„Slyšel jste mě, strážmistře?“

„Ano, pane kapitáne.“

Odchází s vráskami na čele a docela mírně mávaje rukou. Má o tom podat zprávu zemskému četnickému velitelství? Nebo bude zítra již zase všechno v pořádku a představený si ani nevzpomene?

Byl to jeden ze strašných dnů, jakých Koločava zažila již tolik.

Na dvoře Dračova souseda, Myhala Myhalů Derbaka, leželi naznak Eržika, spoutaná na rukou i na nohou, starý Petro Drač a

jeho třináctiletý Josef, kteří byli zatčeni, když se ráno vraceli z poloniny.

A vedle nich Myhal Myhalů Derbak a jeho žena Vasyla, hození sem neznámo proč, snad proto, že Nikola na útěku přeskočil nejprve plot k nim. Všichni byli potlučeni, v tvářích opuchlí, s modřinami u očí, a košile měli zakrvácené. Ještě teď, odpoledne, když nejprudší sluneční žár přestal již pražit do jejich tváří, přicházeli četníci, unavení tolikerým rozčilením, a přece při pohledu na ně ještě dosti silní, aby do některého z nich kopli nebo aby mu nasadili hrot bodla na prsa: „Kde tě mám propíchnout, bestie?“ a ujasňující si, kolik přemáhání je třeba, aby nepřitlačili opravdu.

Jen bezvládné tělo Eržičino nechávali s pokojem.

Dnes ráno, když jí smýkali za vlasy po dvoře, bili ji pěstmi do tváří a kopali, a ona mezi svými mučiteli spatřila Vláška, křičela, mstíc se na něm za všechny: „Tomuhle jsem dala třicet tisíc!“

Udeřil ji přes ústa, a trestaje před kamarády urážku a v zuřivém chtění umlčet Eržiku, políčko val ji. Ale ona mu mezi ranami soptila do tváře: „Vzal jsi.... třicet tisíc... Pustil jsi Nikolu... Teď... před rokem!“ Bil ji tím zuřivěji, upadla, on, více leže než kleče nad ní, ji škrtil rukama, jež se chvěly: „Lžeš! Lžeš!“ Ale ona, kdykoli trochu povoní, k němu obracela zkrvácený obličej a šílené zuřivé oči a sípěla: „Vzal jsi... ode mne... třicet... tisíc... pustil jsi Nikolu... rozvázal jsi mu pouta...“ a její výkřiky byly přeráženy novými ranami.

Ostatní četníci v úžasu ustoupili. Zbyli jen oni dva. Ona zběsile útočící, on zoufale se bránící. Četníci měli dojem pomínuté kočky, škrábající, kousající a rvoucí se o život.

Vlásek? Přece? Vlášek byl vinen tolika lidskými životy?

K Vláškovu přistoupil starý četník. Pozvedl si ho za límec, uchopil ho za blůzu u krku, a drže ho na napětí ruky před sebou, spaloval ho ohněm svého pohledu. Viděl Vláškovy zuřivé oči blednout až do zoufalství.

„Nech ji!“ zasípěl na něho a mrštil jím od sebe na tyčku plotu.

Kdo vydrží rozčilení takového dne?

Za soumraku vzplála Dračova chýše požárem.

Četníci běhali po mrtvé vsi, jsouce odhodláni rozbít hlavu každému, kdo ji vysune z chýše. Ale vesnice byla pustá a mrtvá. Nikdo se dnes neodvážil rozžehnout ani světla a židovské krámy byly již od poledne zavřeny.

Dračova chýše hořela do pustého, němého večera velkým, kolmým plamenem, suchým a bez kouře, za tryznu mrtvému kamarádovi. A požární zvon mu vyzváněl hrany.

Toho večera se octl Nikola v horách na rozvodí dvou řek, Terebly a Riky, nad paloukem se sirným pramenem, kde před více než dvěma roky překvapil chlapce, hrající si na Nikolu Šuhaje. „Šuhajíí, půjčte nám větvičku!“ křičeli za ním, přikládajíce ruce k ústům, a jemu se ta vzpomínka mihla hlavou.

Scházel strání do údolí Riky. Prchal. Před kým, nevěděl, ale dnes po prvé v životě se to mohlo jmenovat útekem. Ani kam jde, nevěděl, měl jen tupý, těžký dojem, odkud. Jen jít, jít, a žádné lidi, ani Juru ne!

Dole se mu mihla nějaká světélka, dvě, tři, jak ve Vučkově svítily. Ale nechtěl tam, vyhnul se pěšíně do dědiny a zabočil do lesa.

Viděl, že je na malé mýtině na stráni nad vučkovskou myslivnou. Pod ním šuměla Rika. A za ní, na druhém břehu, ne více než tři sta kroků ve vzdušné čáře, stála budova myslivny s vysokou střechou a dvěma červenavě svítícími okny.

Nikola stál. V mracích nad údolím plul měsíc a stromy kolem měly ostré, modré stíny. Také údolí bylo podivně modré a bylo jako umrlé. Jen červené, krhavé oči myslivny tupě civěly do večera, vydávající svědectví o kalné nečistotě vnitřku tam za sebou, o nějaké nemoci, která tam obchází.

„Hahó!“ zařval najednou Nikola. Nevěděl, jak se to stalo, a vlastní hlas ho překvapil.

„Hahó!“ a les jeho volání zvětšoval ohromnými vlnami. „Hahó! Tady je Šuhaj!“

„Nikola Šuhaj!“ A zdálo se mu, že toto jméno, jeho jméno, roste nad vrcholky stromů a vyplňuje celé údolí až k oblakům.

„Slyšíte? Já, Nikola Šuhaj!“

Ale nikdo mu neodpovídal.

V myslivně a ve vsi bylo velké ticho. Ticho je dobré v lese, tam mluví člověku o bezpečí. Ale v blízkosti lidí je hrozné.

Plisk! – Bááá! zakřičel les střelnou ranou.

Střela projela střechou myslivny, zmateným mozkiem kalného domu.

Plisk! Plisk! Plisk!

„Hahó!“ řvalo údolí a lesy.

„Šuhaj!... Nikola Šuhaj... Nezranitelný!... Kterého se žádná kulka netkne...“

Posílal ránu za ranou do myslivny, vše do její zmatené, ubohé hlavy. Dvě oči zhasly. Zhaslo také několik světélek, která se prve třepetala ve vsi. Nikola vystřeloval zásobník po zásobníku, rány třeskaly a krajina řvala jejich ohlasem. A Nikola věděl, ustane-li, že přijde ticho, které bude hrozné a nesnesitelné.

Lidé dole, schováni tmou, skákali z postelí, a tápajíce kolem sebe, vyhledávali nejvzdálenější místa chýší a chlévů. Matky, vlekouce za sebou děti, přidržovaly jim dlaně na, ústech, která chtěla plakat.

Nad Vučkovem zuřila bouře. Mocný Šuhaj se hněval. A ve svém hněvu byl strašný.

PŘÁTELÉ

„Ts!“ dělali Židé, krčíce pravým ramenem, když se z Chustu dověděli, že v nejbližších dnech budou propuštěni všichni domnělí i skuteční společníci Šuhajovi, a toto ts!, vyslovované s takovým opovržením, znamenalo: „K tomu potřebovali přes rok! Máte vůbec ponětí, kolik životů mohlo být zachráněno a kolik jmění zachováno?!“ Od smrti Svozilovy byla Eržika konečně již také pod zámek. Snad ten nový pan oficír přece něco více dovede.

Ostatně věc Šuhajova přestala mít pro mladou obec židovskou půvab a nezajímala více, než bylo potřebí. Mysli byly teď obráceny k starému sporu rodiny Wolfů a rodiny Beerů, vyvrcholenému v boji o novou tabáční trafiku, a ke všem klevetám, úskokům a nenávisť, které s tím souvisely. Ale i to již nudilo a jejich rozčilení se počínalo soustřeďovat na vypsání nového kantora v chustské synagoze a na vášnivou agitaci mezi chasidy, orthodoxními a sionisty, která u té příležitosti vzplanula.

Mladí Židé byli však přesto hodně vzrušeni, když za několik dnů viděli na rohu Wolfovy a Lejbovičovy krčmy plakáty v řeči české, rusínské a maďarské:

VYPSÁNÍ ODMĚNY

V chustském, volovském a sousedních horských okresech řádí již delší dobu lupič a vrah

Nikola Šuhaj

se svými společníky. Banda tato, zejména její vůdce Šuhaj, má na svědomí několik loupežných vražd, provedených s obzvláštní drzostí a surovostí. Dosud se dařilo členům této bandy, kteří mají mezi lidem své přívržence, unikati rukám spravedlnosti.

Vybízím všechny, kdož mohou o členech této bandy podati nějaké informace, aby tak v zájmu všech klidných občanů neprodleně učinili u nejbližší četnické stanice neb politického úřadu.

Tomu pak, kdo se účinně zaslouží o to, aby hlava této bandy lupič Šuhaj byl dopaden, třeba přivedením na jeho stopu, bude vyplacena odměna 3000 Kč (tři tisíce korun čsl.), vypsána civilní správou Podkarpatské Rusi v Užhorodě.

O odměnu necht' se přihlásí u nejbližšího politického úřadu.

*Chef civilní správy:
Bláha v. r.*

A vedle toho byl přilepen plakát jiný, malý a nenápadný. To židovské náboženské obce okresů chustského a volovského vypisovaly na dopadení Šuhaje odměnu třiceti tisíc korun.

„Nu, konečně!“

Teď hlavy dohromady, Židé! Neboť víme: ruce nedělají nic, všechno dělá hlava. Rozhodná chvíle je zde.

Ale obecní notář provedl Židům zlomyslnost: dal vylepit vyhlášky v sobotu ráno. A tak staří Židé musili důstojně chodit kolem nich, aniž je četli, a dát si o nich vyprávět jinými, méně zbožnými, nedotazující se. A stálo je mnoho namáhání zachovat po celý den mozky ode všech všedních věcí zcela odpnuté a jen na

Věčného soustředěné, tváře jasné a bez vrásek a pomalé, procházkové kroky.

Jejich těla byla znova sváděna někam se rozpospíchatí a stáhnout obličej v posunek napjaté přemýšlivý, a jejich duše byly v stálém pokušení nemyslet na Pána a nebeskou princeznu Sabath, nýbrž na věci pozemské a na Šuhaje. Ale při dobré vůli a při troše zkušenosti v obcování s Pánem Bohem bylo lze nalézt kompromis a přemýšlet o obojím: věc národa Hospodinova vždy zvítězí, a kdyby to věky trvalo, Bůh vždy pomůže, ale, Hospodine, jak dlouho to podle lidského počítání trvá, než se rozpomeneš, že jsme trýznění nepřáteli, z nichž Šuhaj není nejmenším! Co s ním uděláme? Jak se poradíme? Nebudou si wolfovci stavět hlavu? A kde vezmou náboženské obce tolik peněz? Oj, oj! Myslí to vážně a chtějí je opravdu vyplatit?

Tak v sobotu večer, sotva se na nebi objevily tři hvězdy, povolávající princeznu Sabath zpět k hvězdnému trůnu Věčného, sešli se staří Židé za zataženými záclonkami pokojíku patriarchy Herše Lejba Wolfa. Ruce nedělají nic, všechno dělá hlava, a je-li kde potřebí rukou, najdou se. Utvořili ihned debatující skupiny a vykřikovali na sebe své rady, z nichž byla každá nejdůmyslnější a jediná vedla k úspěchu. Spor wolfovců s beerovci nebyl sice zapomenut, ale pro dnešek odročen. Zavolejte Šuhajovy kamarády! Ať jim kapitán slíbí místa hajných a cestářů! Ať jim slíbí modré s nebe! Rozdělte je, vzbud'te v nich závist, rozdmychejte mezi nimi konkurenční boj, třiatřicet tisíc je mnoho peněz, strašně mnoho peněz. Střílet se na Šuhaje neodvází nikdo, věří skutečně, že by se kulka odrazila a zasáhla je. Ale což nemají sekery? A neroste v lesích dosti obušků? A je pravda, že umí stará Derbaková připravovat rozličné nápoje?

Bylo to jasné. Bylo to naprosto jasné.

Bylo to jasné? Ne, nebylo to jasné.

Objevilo se to, když se rozsadili po pohovce, po židlích, posteli a okenních prknech, a když Berka Wolf (to se rozumí: pan Bernard Wolf musí mít vždycky něco extra!) nadhodil ve formě zcela nevinné otázky problém, jak sluší rozuměti slovům vyhlášky: „Tomu, kdo se zaslouží o to, aby Šuhaj byl dopaden, bude vyplacena odměna 3000 Kč.“ Co je to dopaden? Jen chycen a ne usmrčen?

Člověk se smí jen o dopadení zasloužit, a sám ho dopadnouti nesmí? A je zakázáno Šuhaje zabít? Nebo je to stylisováno tak a myslí se to tak?

Spor mezi wolfovci a beerovci zase vzplanul a vyvrcholil, když byla do debaty vnesena také velmi složitá otázka o nábožensky přípustném a nepřípustném, jíž bylo dáno tolik možností ukázat znalost Zákona a ubíjet odpůrce logikou, dialektikou, citáty z největších rabínských autorit, koločavskou trafikou i místem chustského kantora. Vyskakovali s míst, vykřikovali na sebe britké větičky, propukali v sarkastický smích, ironisovali se, a rudí v tvářích a posunkující, hádali se muž s mužem. „Vy mě budete učit znát talmud, vy, akorát pan Josef Wolf, který prodává o šabesu zadem kořalku!“ „Kdo se vás prosí o váš talmud, přivandrovalý polský Žide, my jsme tu chasidi. Abyste věděl: všechny vaše holky se dají kvůli chustským oficírům pokřtít. A pukněte!“

Svár se konečně stal tak vášnivým a křik tak nebezpečným, že do bitvy musila svou autoritou zasáhnouti bílá brada osmdesátiletého Herše Lejba Wolfa.

Chasidský mudřec, který doposud nepohnul brvou a nepromluvil slova, se volně pozvedl s promaštěné pohovky. Vše rázem utichlo. Neboť věděli, teď že se stane něco velkého. Rozpjál maličko ruce, jako kantor před torou, a pohleděv k nebi, pronesl pomalu, důstojně a prorocky:

„Máte Šuhaje? Je Šuhaj veš či blecha?“

A vyřknuv tato slova, opět si pomalu sedl.

Shromáždění uctivě mlčelo.

Jaká to moudrost! Stařec má pravdu, jako vždy, a věru, nic neosvětluje problémy tak, jako podobenství, jemuž dokonale rozuměli. Vášně chladly, hlavy se rozjasňovaly a myšlení se otáčelo na jinou cestu, jediné správnou. Zabít o šabesu veš dovoleno není, ta do zítřka neuteče, ale zabít blechu lze, protože ta by do neděle nečekala. Šuhaje opravdu nemají a bude stát ještě velmi mnoho námahy, než ho učiní neškodným. Ne, Nikola není veš, pro kterou možno kdykoli sáhnout, u Šuhaje není možno opírat se o písmeno Zákona. Je snad některý den světější než sobota? A není v kterýkoli jiný den dovoleno to, co je dovoleno v sobotu? Moudrost promluvila, spor byl ukončen.

Abram Beer se debaty neúčastnil. Ale byl strašlivě rozčilen.

Na druhý den, na neděli odpoledne, svolal nový kapitán do Lejbovičovy krčmy schůzi občanstva. Soustředěný četnický oddíl měl od týdne nového velitele. Protože ho nikdo neznal, protože se židovské deputaci zdvořile omluvil množstvím práce, a nikdo tedy nevěděl, co od něho očekávat, byla zvědavost všeobecná.

Pod javory před Lejbovičovou krčmou se sešlo asi tři sta lidí, seskupovali se v hloučky, posedali na stupně a ke zdi, opírali se o plot, dovnitř k trnožovým stolům se odvážilo jen několik nejvážnějších. Ti ostatní počkají, až ten četník přijde a co jim chce, teprve pak se budou jeden po druhém sunout na práh nálevny a tlačit ostatní kupředu. Lejbovičův krámek byl nabit čekajícími Židy.

Mezi občanstvem procházeli čtyři četníci, ale bez pušek a přilb, zcela po sousedsku, usmívali se a dávali se s hospodáři do řeči o cenách dobytka a mzdách za potahy, jako by odjakživa žili se sousedy v nejpřátelštějších vztazích. Co se to děje?

V čekajícím zástupu byli skoro všichni usvědčení i neusvědčení kamarádi Šuhajovi, propuštění z vyšetřovacích vazeb nebo podmíněčně z trestů: Vasyl Krivljak, týž, který s Nikolou provedl v kolibě na Dlouhých Grunách osudnou loupež bečky ovčího tvarohu, Jura Štajer a Nikola Štajer, Myter Derbak Vasyla Vasylů, týž, kterého poznali podle natržené nohavice a podle opasku pobitého vojenskými knoflíky při vyloupení pošty na Gregovišti, Josef Hrymit, Oleksa Burkalo, Myter Vageryč. Jen Eržiku a starého Drače si nechali v Chustu. Byli zde i Vasyl Derbak Derbačok a jeho pastorek Adam Chrepta. Také mírně rozčilený Ihnat Sopko. Jen Danilo Jasinko chyběl.

Měl pravdu, že nepřišel. Došlo k nebezpečnému rozhovoru.

Když spatřil Derbak Derbačok o plot opřeného Ihnata Sopka, přistoupil k němu. Začal se bít pěstí do prsou:

„Já jsem již dosti dlouho šetřil Nikolových kamarádů! Ví Bůh, že dosti dlouho.“

Ihnat Sopko se snažil hledět mu klidně do očí.

„A proč to říkáš mně?“ osopil se na něho.

Derbak Derbačok jako by neslyšel.

„Ale co pro mne udělali moji kamarádi, když jsem vyhořel? A co pro mne udělali, než jsem vyhořel?“ Údery pěstí do prsou duněly.

Kolem obou se seskupil hlouček. „Ale dosti! Já Nikolu zabiji. Já ho najdu. Už se ho nebojím. A nenajdu-li ho, ty mi ho najdeš, Ihnate!“

„Proč právě já?“

Ale Derbak Derbačok, plný hněvu, lítosti a jistě také touhy po třiatřiceti tisících, střelil proti Sopkovi ukazovákem:

„Ty! Právě ty, Ihnate!“

Přicházel rychlými a jaksí veselými kroky nový četnický velitel. Mladý muž. Shluk se rozestupoval a s hlav klouzaly klobouky. S úsměvem salutoval, dívaje se lidem přátelsky do tváří. Co se to děje? Před prahem krčmy se obrátil. „Nu, dovnitř, dovnitř, sousedé!“

A dělal miskou dlaně, jako by popoháněl husy.

Vodil lidi od prahu místnosti dopředu, rovnal je, žertoval, smál se a pak se jinošsky vyšvihl na lavici a zahájil před nabitou krčmou schůzi:

„Vzájemný vztah občanstva a četnictva se v této obci, bohužel, nevyvíjel dosud přátelsky. Je tím vinno nepochopení s obou stran. Četnictvo nechápalo city obyvatelstva a obtíže, s kterými je spojeno vpravování se do nových, zcela odlišných poměrů, a občanstvo nerozumělo těžké a nebezpečné službě, kterou zde musilo četnictvo vykonávat, nerozumělo jeho roztrpčenosti, ano, hněvu, když tolik dobrých kamarádů bylo zákeřným vrahem připraveno o život, a když se četnictvo domnívalo – ovšem a bohudík: mylně domnívalo, – že jest zločinec obyvatelstvem podporován. S tímto nedorozuměním musí býti skoncováno. Úřady učiní vše, co jest v jejich silách, daly mužstvu nové rozkazy, daly i výstražný příklad potrestáním četníka na zkoušku Vláška, na kterého došly z řad občanstva stížnosti. („Co lžeš?“ myslili si gazdové. „Jako bychom nevěděli, co před ohněm vykřikovala Eržika!“ „Chyba!“ řekli si staří Židé. „Chazrkopf!“ pravila polohlasitě židovská mládež, stojící v krámě na pultech a bedničkách a dívající se otevřenými dveřmi a přes hlavy lidí do sálu na řečníka.) Jest na obyvatelstvu Koločavy, aby i ono zapomnělo a počalo se na nás, kteří jsme jeho opravdovými přáteli, dívati jinak. Vzájemného porozumění jest svrchovaně třeba. Válka, strašlivé neštěstí lidstva, již pominula a zasazené jí rány se ponenáhlu hojí. Všude již válečná litice ustoupila spořádaným poměrům, a s nimi dostavily se úcta k zákonům, pořádek, společná práce občanů, blahobyt. Jen na tomto kousku

země trvá válka, jakýsi její přežitek, zde se bojuje dále boj ze všech nejurputnější: boj se zločinem.“

Trvalo to jaksi dlouho. Veselá nálada, způsobená měkkou výslovností mluvčího a jeho řečí, jež nebyla ani koločavským dialektem, ani ukrajinštinou, ani ruštinou, ani češtinou, nýbrž vším tím dohromady, pomalu mizela, lidé si zvykli a počínali se nudit. A zatím co řečník líčil sociální škody, natropené Šuhajem, gazdové si mysleli: „Nu, jen si mluv, když tě to těší, ti ti ti, ti ti ti ti ti, nám to nevadí hodinku zde posedět a vykouřit dýmku.“

Ale náhle byla jejich pozornost upoutána:

„Nikdo z vás si nemůže býti před zločincem jist („My ano,“ řekli si Koločavští i přespolní), ani chudý ani zámožný, ani žid ani křesťan. Vy víte, co životů zde zmařil, vy víte, že zapálil chatu vlastního otce, aby spravedlnost nemohla přijíti na lup tam ukrytý, vy víte, že spálil dům občana Derbaka, aby se mu pomstil, že založil požár v usedlosti svého tchána Drače, s nímž se nepohodl při dělení kořisti.“

„Ach, takhle ty na nás, holobrádku, bída tě pobij!“ šlo hlavou gazdům. „Takhle ty nám tu chceš lhát!? Vida! Nu, na pravé sis, holečku, přišel!“ Ale nepohnuli sebou, tvářili se velmi vážně a hleděli uctivě na řečníka. Staří Židé sebou vrtěli, a mládež na pultech již lámala nad řečníkem hůl, třepajíc rukama: „A, jé!“

„Vzájemné práce je třeba, jen tak se podaří učiniti zločince neškodným. Četníci sami ho nedopadnou, to už je jisto. („Oj, ojoj, to neměl říkat!“ vykřikla unisono nitra všech starých Židů.) Uniformovaného muže pozná na velkou vzdálenost, a osamocený četník, převlečený do občanských šatů, jest odkázán na náhodu ne příliš pravděpodobnou. Ale obyvatelstvo se s ním stýká. Stýká se s ním proti své vůli: potkáváte ho na poloninách i v lesích, kde na vás násilně vydírá informace. („Co už zase lžeš? A co že vydírá? Nic nevydírá. Dává.“), navštěvuje vás v horských chatách, aby tu v nepohodě přespal. O vypsání odměny nebudu mluvit („Aha!“), nechci o ní ani mluvit („Aha!“), ale apeluji na vaši občanskou čest: Učiňte Mikuláše Šuhaje neškodným! Přijde-li k vám, pošlete některé ze svých dětí pro nás. A chod'te ozbrojeni, přátelé! Úřadům jest dobře známo, že jest ještě z válečných dob v kraji mnoho zbraní, že jest téměř v každé chýši nějaká puška nebo revolver. Nuže, ven s nimi, občané! („Ano, abys nám je potom sebral!“ řekli si občané.)

Zákon připouští nejširší možnosti. V našem případě nemůže jít ani o vraždu, ani o zabití, ba ani o překročení nutné sebeobranu, protože každé setkání se Šuhajem jest, jak, bohužel, víme z tolika příkladů, krajním nebezpečím pro život a bezprostředním jeho ohrožením. Učiníte-li ho kdekoli a kdykoli neškodným, jednali jste jen v nutné a zákonem dovolené sebeobraně. Zastřelte ho, kdekoli se s ním setkáte, přátelé!“

„Ach, ty medvěde hloupý!“ a tentokrát již chtělo občanstvo propuknout v smích. „On si myslí, že je možno Nikolku zastřelit!“

„Propustili jsme Šuhajovy spoluvinníky, jsouce přesvědčeni, že jejich vina není tak velká, jak se původně zdálo, a že jednali spíše pod vlivem poválečné psychosy než ze zločineckých úmyslů. Ale očekáváme od nich ovšem, že ocení toto dobrodiní, že odčiní svou vinu a pomohou nám při stíhání vraha. Vypsali jsme odměnu, jak jste čtli. Zaručujeme bezpečnost. Ale nejen to: Slibujeme každému, kdo účinně přispěje k učinění bandity neškodným, státní místo. Při dostatečné inteligenci se může státi občan, který se o dopadení Šuhaje zaslouží, i úředníkem. Ale jak jsem již pravil: Nechci mluvit o odměnách, pro vás, stejně jako pro mne, jsou čímsi vedlejším. Motiv nás všech jest jiný.“ A kapitán zvýšil hlas: „Občanská povinnost a smysl pro právo a zákon.“

Řečník končil vřelým apelem, snad poněkud příliš rozvedeným, který však přece v posluchačích vzbudil bezpečnou naději, že díky bohu se už blíží konec schůze.

V pozdní odpoledne se koločavští občané rozcházeli do svých domovů.

„Chazrkopf!“ řekli Židé a toto jediné žargonové slovo, do něhož shrnuli svůj úsudek, znamená prasečí hlavu.

A ve chvíli, kdy kapitán odpočíval v pokojíku, usmívá se a nadmíru se svou diplomatickou řečí spokojen, svlékali gazdové doma bílé nedělní kabáty z ovčí vlny a odpovídali zvědavým ženám:

„Lhal, jak Pán Bůh přikázal.“

„Ale co, co?“

„Přepěkně nás prosil, abychom mu chytili Nikolku, sám že to nedovede.“

Pak si ještě na něco vzpomněli:

„A kdo ho chytil, že se stane úředníkem. Hlupák jakýsi úžasný.“

„A co třiatřicet tisíc?“

„O těch říkal, že nebude mluvit. Je to nějaký podvod.“

Ihnat Sopko? myslil si ještě ve schůzi Abram Beer, o výstupu mezi Derbakem Derbačkem a Ihnatem již poučený. Ten nenápadný hoch? Vida, jak člověk může být slepý, třeba si myslí, že do každého vidí jako do sklenice! A hledal v paměti nějakou indicii, které si snad zapomněl povšimnout. Ale nenalezl nic.

Po schůzi Sopka sám sledovat nechtěl, byl ještě bílý den, a poslal za ním jakési židovské dítě. Až chlapec zjistí, kam Ihnat šel, ať si přijde do krámu pro bonbon. Za chvíli židovský chlapec vyřizoval:

„Sopko šel k Danilovi Jasinkovi.“

Ahaha, Jasinko, starý chvastoun a rváč, to už je něco jiného! Loni na zimu zaplatil najednou celý dluh a Abram Beer ho již dávno podezříval.

Abram Beer je zase strašlivě rozčilen. Na kouscích tváře mezi očima a vousy mu naskočily rudé skvrny, srdce mu bije a hlava horečně pracuje, přehazujíc skutečnosti a pravděpodobnosti. Jisto je jen tolik: nepodaří-li se zabít Nikolu v těchto prvních dnech, nepovede se to už vůbec. Nový kapitán je hlupák, neumí s možnostmi, které mu byly dány, zacházet a svůj velký kapitál promrhá. Abram Beer musí jít do věci sám... Jasinko... Jasinko!... Jasinko by opravdu mohl být pravý člověk?!... Jsou tohle ony ruce?

Venku se dalo do deště. Tím lépe, alespoň mu Sopko neuteče.

Sečkal asi dvě hodiny, aby se mohli přátelé vypovídat, pak se pomodlil na zdar cesty, vzal deštník a šel.

Oba přátelé našel u Jasinků samotné. Smrákalo se již a déšť činil jizbu temnou.

Mohl by mu Jasinko přivést asi čtyři fůry dříví?

Proč ne? Zítra? Dobře.

Pak se Abram Beer posadil v koutě na lavici:

„Prší.“

„Prší.“

S prvními slovy odvanulo všechno rozčilení. Srdce se uklidnilo a nervy byly připraveny. Abram Beer čekal. Byl ve střehu. Hrála se jeho hra a sázka byla velká.

„Nu, jak se vám líbil nový pan oficír?“

Neodpověděli.

„Mm,“ zabručel konečně Ihnat Sopko.

„Mlčí. Tedy: brání se. Starou koločavskou zbraní. Brání-li se, cítí, že jsou ohroženi. Kým? Jím? Jak mu nerozumějí! Nepřišel jim přece ublížit, přišel je povzbudit, popohnat, přišel jen zdůraznit, čeho kapitán využil tak špatně, chce jim jen pomoci, aby v nich rychleji uzrálo to, co v nich zraje již dávno.

„Nikola je špatný člověk, ale teď, když už je před jeho koncem, je ho člověku přece líto,“ řekl volně a slovo za slovem.

Jak rád by Abram Beer v této chvíli čekání slyšel zvuk jejich hlasu, jak by se mu chtělo popatřit jim do tváří. Mlčí však a obličje jsou pouze rozmazanými, červenými skvrnami. Ale Abram Beer čichá strach. Cítí ho v této jizbě docela zřetelně.

„Nikolu dostanou,“ praví.

Neptají se, nebudou se ptát. Ale jejich bílé nedělní košile, jediné, co je v šeru jasně vidět, jsou nehybné, jako by byly jen prádlem, které v bezvětrí visí na plotě. Ani jejich rukáv se nepohne.

„A dostanou ho živého... A to bude pro něho nejhorší.“

Cítí, jak lapají každé slovo. Vidí to skoro.

„Teď, po schůzi jsme byli u kapitána... Mluvili jsme s ním.“

Vstal, popošel k oknu a naklonil se nad hrnečky bazalek až k tabulkám, jako by ho velmi zajímal déšť venku. Ale ani zblízka neviděl jejich tváří.

„Prší.“ A poněvadž slovo zaznělo bez ozvěny, řekl, pomalu se vraceje na lavici do kouta, ještě jedenkrát: „Prší.“

Pak počal vypravovat. Pomalu a obezřetně, jak by rozplétal zamotanou přízi. Nebyly to obyčejné lži, jen oprava psychologických chyb kapitánových, jen pokus, jak by s materiálem, svěřeným jemu, byl naložil on, Abram Beer. Ale tento pomyslný pokus se stal v nitru Abrama Beera nejpravdivější skutečností.

„Kapitán neřekl všechno, jak to je. Že myslí, že ho četníci sami nedostanou, není pravda. A s tím, aby ho každý zastřelil, kdo ho potká, to také nemyslel vážně. Na tohle poslední východisko má prý ještě dosti času. Teď chce dostat Nikolu živého. Chce, aby mluvil. Aby řekl vše, co ví. A dostane ho živého. Dohodl se s jeho dvěma propuštěnými kamarády. Nevím, kdo by to mohl být. Vypracoval s nimi plán. V nejbližších dnech prý mu ho chytí. Tenhle kapitán je

jiný kos než ten minulý. Má seznam všech lidí, u kterých Nikola přespává, a s nimi jednal také. Nepodaří-li se to těm dvěma, přivedou mu ho v zimě gazdové z hor svázaného provazy. Ovšem, neshrábne-li těch třiatřicet tisíc dřívě Derbak Derbačok. Slyšel jsem, že prý před schůzí Nikolovi vyhrožoval. Ví, že mu jde o život: buď Nikolka nebo on... Ne, Nikola nevyvázne... Ted' již ne... Nemůže...“

Dvě bílé košile na plotě se nepohnuly.

„Je to mnoho peněz. Oj, ojoj, celé jmění. To není jako za války, kdy stála kráva tisíce. Za to prodá bratr bratra a syn otce.“

Abram Beer natáhl v šeru dlaň levice a na její malík přitiskl palec pravé ruky:

„Za prvé: třicet tisíc od židovské obce. Na ruku. Hned. Bez čekání. Kapitán je má připraveny v kase.“ A ted' přitiskl palec na prsteník. „Za druhé: tři tisíce státních peněz.“ Následoval prostředník: „Pak je tu těch třicet tisíc kontribuce Koločavě. Až bude Nikola dopaden, bude slevna, a rozumí se, že obec bude musit dát tomu, kdo se o to zaslouží, odměnu.“ Abram Beer došel k ukazováku: „A s tím státním místem, o kterém se kapitán zmínil, je to takhle: kdo bude chtít být hajným, stane se hajným, kdo bude chtít být cestářem, udělají ho cestářem, kdo nebude chtít celý život nic dělat, leda chodit pánům pro pivo a salám, dostane místo sluhy v některé kanceláři v Užhorodě. A k tomu ke všemu pensi... Fuíí, je to moc peněz.“

Abram Beer chvíli poseděl. Podíval se ještě okénkem na děšť, řekl ještě něco o dříví a fůře. A šel.

V jizbě bylo ticho. A po teplém dešti dusno.

Jedna z bílých nedělních košilí se pohnula a učinila náběh zdvihnouti se. Ale nezdvihla se.

„Nikolu chytí, Danilo.“

A teprve za dlouhou chvíli se ozval hlas, zastřený a jakoby přiškrcený:

„Chytí ho, Ihnate.“

Nikola zastřelil Derbaka Derbačka!

Vykřikovalo to děvče v červeném šátku, klusající z hor do obce. Volalo to ve vsi na každého, koho potkalo, až k chýši Derbačkovy sestry.

„Kde, kde?“ ptali se chodci, zastavující se.

„Na čerenynské polonině.“

Derbačkova žena a sestra se rozkřičely. Z okolních chýší vybíhali lidé.

Adam Chrepta s nevlastní matkou a tetou se vypravili na Čerenynu. Malé děti Vasyla Derbaka Derbačka a nějakí výrostci ze sousedství běželi s nimi, nedávající si ujít tuto příležitost. Matka zastřeleného, čarodějnice, se za nimi dívala ze zápraží a v úzkých rtech žmoulala krátkou dýmku. Ženy plakaly, ale její oči byly tvrdé a zlé.

Zpráva byla více než pravděpodobná. Teď, v srpnu, začíná v Koločavě doba senoseče, a Derbak Derbačok odešel ráno na čerenynskou poloninu pokosit dílec, který měl najatý od lesní správy. Zbývala-li v spěchajících stopa naděje, tedy té, že v střeleném snad ještě najdou jiskřičku života.

Na polonině již byli pastevci. Obklopovali v půlkruhu mrtvého, stojíce na pokoseném kuse a šetříce trávy ještě nepožaté, hleděli vážně a k nářku žen se chovali uctivě. Derbak Derbačok byl mrtev, snad již několik hodin. Ležel naznak na řádce posečeného sena a jeho skelné oči byly obráceny k nebi. Vedle něho byla pohozena kosa a do země zatknutý roh s brouskem. Měl ránu v paži a prostřelený život. Košile kolem lokte byla namokvalá krví.

Za chvíli přišli četníci s kapitánem a rámusili na lidi, že zahladili všechny stopy. Jaké stopy potřebuje? myslili si mrzutě pastevci, ustupující. Nevidí, že je mrtev? A neví, kdo ho zastřelil? Či co chce ještě více?

Když se Koločava doslechla o Derbačkových ranách, věděla, že není pravda, co vykřikovalo děvče a čemu snad věří četnický kapitán: Nikola nezastřelil Vasyla Derbaka Derbačka. Nikola nestřílí na jednoho člověka dvakrát. To udělal Jura.

Pobledlý Ihnat Sopko přiběhl k Jasinkům. Vyvolal si Danila ven.

„Mluvil jsi od schůze s Nikolou?“ vydechl na něho hned na zápraží.

„Ne.“

„Je zle, Danilo!“

A táhl Jasinka odtud a zahradami k řece.

„Jak tedy ví Nikola o Derbačkových vyhrůžkách?“ A z Ihnatovy tváře hleděl strach.

„Nevím, Ihnate. Já k němu mám přijít pozítří, chce mouku a sýr. Ty jsi s ním nemluvil?“

„Ano. Potkal jsem ho s Jurou, když jsem šel ráno na Potok obracet seno. Asi na mne čekali. Ale – a to je divné – nic mi nechtěli.“

„Ze Vasyl vyhrožoval, jsi mu neříkal?“

„Ne. To je právě to zlé.“

Zděšenou hlavou Sopkovou se mihly Šuhajovy podezíravé oči ze včerejška, jeho letmá otázka, co dělá Derbak Derbačok a zda se po druhé výstraze, po požáru chýše, již nestýká s četníky, a mihly se mu hlavou zlé úsměvy Jurovy přítom.

„Proč jsi mu to nepověděl?“ ptal se Jasinko.

„Bál jsem se, protože mi Vasyl říkal, abych mu Nikolu našel.“

Stáli na oblázkovém břehu Koločavky. Hleděli na proud řeky a na skálu nad ní. Kroutil se po ní uzounký, bílý vodopád, podobající se vřetenku nití.

„Je zle, Danilo. Nikola je ve spojení s některým ze starých kamarádů.“

Jistě, tak to bylo.

„Danilo, Jura nás postřílí všechny.“

Ano, zabije je všechny.

„Zabijme je, Danilo!“

Hrozné slovo, které si v žhavém lese u zapodrinské poloniny netroufal nikdo z nich vyslovit, bylo vyřčeno.

„Zabijme je, Ihnate!“

Oběma se strašně rozbušila srdce. A Danilu Jasinkovi se před očima mihlo ostří sekery ze Zapodriny. Stříbrné a sršící jiskrami.

„Kdy, Danilo?“

„Pozítří. V pondělí.“

V té době byl Adam Chrepta již po třetí u Sopku. Hledal Ihnata. Hledal ho zuřivě po celé vsi. Běhal zahradami a po chýších a byl pln žlučí a slzami.

Obraz mrtvého otce se skelnýma očima, ležícího na řádce pokosené trávy, byl v něm strašlivě živý a v prsou mu bubnovala pomsta.

Zabije vraha! A třeba by s ním byly všechny mocnosti pekel a třeba by byl chráněn všemi čarodějnickými nápoji světa, zabije ho.

A k tomu mu musí dopomoci Ihnat. A bude-li se zdráhat, bude Adam křičet do celého světa, kdo u Buštiny vyvraždil rodinu Amerikánce a kdo provedl ten řetěz loupeží na jaře, kdy ležel Nikola nemocen. Sám se udá a vyžádá si na kapitánovi jen čas na vykonání pomsty. Musí ho zabít! A zabije ho! Jako že je Bůh na nebesích!

Adam hledal Ihnata Sopka. Jeho zuřivost stoupala každou čtvrthodinou, místo otázek se na lidi osopoval, ale oni, činíce výjimku, mu pro dnešek odpouštěli. Pak mu u kostela někdo říkal, že viděl Ihnata společně s Jasinkem jít k řece. Adam se rozběhl tam.

Nalezl je. Mířil rovnou k Sopkovi. Byl odhodlán vyhrožovat a rvát se. Křikl na něho:

„Taťka tě před smrtí o něco žádal.“

„Vím,“ odpověděl klidně Sopko.

„Abys mu našel Nikolu.“

„Ano.“

„Teď to chci od tebe já.“

„Ano.“

„Co ano!“ rozkřičel se Adam a jeho pěsti se sevřely.

„Že ti Nikolu najdu.“ Také Ihnatovi se proti Adamovi rozblýskaly oči.

„Ty... mi... Nikolu najdeš?“

„Ano.“

„Kdy?“

„Pozítří. V pondělí.“

Příštího dne, v neděli, přijely z Volového tři kočáry pánů. Okresní náčelník, okresní soudce s adjunktem a zapisovatelem, okresní lékař, sluha a pak ještě nějaký pražští páni, kteří sem přijeli na výlet a chtěli tu loupežnickou vesnici poznat.

Na zahradu za Lejbovičovou krčmou, kde je kousek trávníku, postavili stůl a na něj položili svlečeného mrtvého. Páni se v hloučcích bavili. U plotu, přes který visely ha dlouhých stoncích žluté růže rudbekií (bůhví kdo a z kterých panských zahrad přenesl do Koločavy tuto nezničitelnou květinu), stáli vně i zevnitř řadami četníci. Neboť Koločava sem nesměla.

Okresní lékař oblékal bílý plášť, vyjímal z brašny skalpely, pinsety, sondu a pilku, rovnal je na prkno vedle sebe, do umyvadla vhodil pastilku sublimátu, připravoval roušky a mazal si vaselinou ruce.

Kolikátého člověka to už v té proklaté vesnici vlastně pitvám? myslil si a trochu se v něm zatetelilo svědomí.

Vzpomínal na temnou jizbu s hliněnou podlahou a se středověkým stavem. Na své cesty rozbředlým sněhem, na Šuhajovy horečné oči a na jeho nádherný hrudník. Zvorec se to, myslím, jmenovalo. Proč na něho tenkrát neposlal četníky? Z romantického kavalírství! Eh, jaképak kavalírství, když mu bylo předtím vyhrožováno!? Ze zbabělosti! Z holé, pusté, ničemné zbabělosti! Dal se fascinovat jménem Nikola Šuhaj, stejně jako všichni ti hlupáci zde. Kavalírem je Šuhaj, který ještě nikomu o návštěvách doktorových neřekl, a ty, kdož o nich vědí, dovedl přimět, aby mlčeli. Ale – a lékaře zase napadl nepříjemný pocit, který mu již tolikrát vykreslil vrásku na čele – což nesnese-li jednou Šuhajovo kavalírství, aby byl obviňován z ošklivých jarních zločinů, kterých nespáchal, a bude-li chtít doktorovým svědectvím dokazovati alibi? Fuj! Přece by se s ním raději zase shledal tu na pitevním stole než v Chustě.

Okresní lékař prohlížel ránu. Zkoumal ji sondou.

„Ti loupežníci tu mají vlastně krásná těla!“ pravil soudní adjunkt.

„Mají,“ odpověděl lékař a myslil si „Chudák obr Svozil měl krásnější.“

„Víte, doktore, že Hucul je rumunsky loupežník?“

„Tady přece nejsou Huculové. Tady jsou ještě Bojkové.“

„Huculové ne, ale loupežníci ano. Ostatně Bojkové bude také asi od bojovati. A kolik je tu, prosím vás, Derbaků?“

„Nevím, ale myslím tak každý pátý člověk.“

Lékař pitval. Otevřel skalpelem břišní dutinu.

„Pěkný sajrajt v břiše,“ řekl. „Krev a lejno.“

Prohlížel ránu z vnitřní strany. Byla v ní konopná vlákna Derbačkovy košile, tedy rána z dálky.

„Vstřel do jejuna. Perforace střev. Vnitřní vykrvácení do břišní dutiny.“

Pitvě přihlížel také četnický kapitán. V Haliči a na Sibiři viděl sta zastřelených, ale dívat se na toto odborné probírání se vnitřnostmi mrtvého bylo mu nepříjemné, snad také proto, že mu zelená zahrada, žluté květy a nahé mrtvé tělo připomínaly úzkostné pocity jeho dětství u kapličky u lesa. A pak: tahle věc se dotýkala příliš jeho, cítil, že je smrtí Derbačkovou vinen on. „Nic tu nesvedeš! Zblázníš se!“ řekl mu jeho předchůdce, odevzdávaje mu soustředěný oddíl. A věru, ten muž po roční službě v téhle vesnici byl zralý pro sanatorium pro nervově choré.

„Projektil je v těle?“ ptal se soudce.

„Ne, ne,“ řekl doktor a odhrnoval rukama střeva, „ten vyšel zády, někde u prvního bederního obratle. Ale je to zřejmě puška rakouské pěchoty, jako u Svozila a Bočka... Nu, ovšem: aorta descendens také zasažena. Proto tolik krve. Alespoň to měl krátké.“

Toť se rozumí! myslil si četnický kapitán. Šuhaj mířil na jejunum a jeho hlavní starostí bylo, aby dobře zasáhl aortu descendens! Eh, k čemu to řezání? A kapitán pocítil k doktorovi totéž nepřátelství jako včera na Cerenyně pastýři k němu. Věc je jasná: ty všechny učenosti se dohromady jmenují smrt. A všechno ostatní je také jasné: mohl to být jen někdo z kamarádů Šuhajových, kdo mu prozradil, že Derbačok dnes týden před schůzí vyhrožoval. A tam v Derbačkových vnitřnostech ho nenajdou, když tam nenašli ani projektil!

Kapitánovi začínalo být úzko odpovědností. Snad bylo přec jen šílenstvím zavírat Eržiku, jediného člověka, na kterého bylo možno Šuhaje dopadnout a vymáhat (a s jakou námahou!) propuštění celé té smečky lotrů, kteří se tu teď klackují po vsi, povalují se v krčmách, vykládají rozumy, scházejí se se Šuhajem, chystají s ním patrně nové zločiny, a které ovšem ani nenapadne, aby ho chytali. Ale tím vším jsou vinni Židé. Jeho předchůdce měl pravdu. Hrozná nace, tihle koločavští Židé! Pokládají ho za svého člověka, běhají za ním, nenechají ho chvílku samotného, hučí do něho, umučí ho. To oni někde vyhrabali mystický nesmysl, že lidé nehynou na to, co je v nich dobrého, nýbrž na to, co je v nich špatného, a ječeli to tak dlouho do něho, až tomu uvěřil sám. A strašná nace tihle koločavští Bojkové! Pouštěj na ně hrůzu, muč je, mazli se s nimi jako s dětmi, mluv na ně andělskými slovy: nehneš jimi. A rozkrájej se na kousky,

Nikola má přece jen kouzelnou ratolístku a stará Derbaková umí přece jen čarovat!... No, načarovala toho tadyhle synovi!

Okresní lékař byl se svou prací hotov. Umýval si v plechovém umyvadle ruce.

„Připravte se, pane Šírku, napíšeme si to!“ řekl soudnímu zapisovateli.

V té chvíli se nad plotem, nad žlutými růžemi rudbekií, objevila jakási bledá hlava. Jakási pěst se pozdvihla.

Pány uvnitř proběhlo jediné trhnutí. Ztrnulí. Byl to zlomek vteřiny, jaký prožívají panovníci, když se pět kroků od jejich vyjížďkového kočáru mihne ve vzduchu pěst a z té letí bomba.

Ale z ruky nad rudbekiemi bomba nevlétla.

Muž křičel a mával pěstí:

„Dnes řezete taťku, ale do tří dnů budete řezat Šuhaje!“

Okresní náčelník se vzpamatoval. „Kdo je to?“ vykřikl zoufale. Četníci rvali muže s plotu.

„Kdo je to?“ křičel ze všech sil okresní náčelník.

„Syn zavražděného,“ řekl četnický kapitán a máchl dlaní na četníky, aby Adama pustili.

Zlořečená vesnice! myslil si okresní náčelník. Takhle se polekat!

Příštího jitra, v pondělí, šli Ihnat Sopko a Adam Chrepta zavraždit Nikolu Šuhaje.

Adam se ráno stavil pro Ihnata. Trochu zbledlý Sopko šel do síňky pro sekeru a v šeru poznamenal její ostří trojnásobným křížem. Pak se vzpřímil, a hledě k nebi, třikrát se pokřížoval sám. Nebylo již žádného zpět. Bože, pomoz mi!

Vyšli. Bylo zamračené jitro.

Dva muži se sekerami na ramenou nejsou nikterak nápadní, do lesů se jinak nechodí, a oni kromě toho měli v Sucharském lese, na polonině Na potoce práci. Sopkův otec tam měl najatý dílec trávy. Je to asi půl druhé hodiny ode vsi, na stráni nad Koločavkou, která si lesní strží prodírá cestu, a blízko místa, kde se dnes měl sejít Šuhaj s Jasinkem. To se dobře hodilo: Ihnat na louce již několik dní pracoval, a že mu přišel kamarád pomoci, nemohlo vzbudit podezření. Jasinko přijde před polednem.

Oborohy byly již vystavěny, a oba mladí lidé je ohrazovali proutěnými ploty, aby z nich nemohl dobytek rvát seno, až se zde na podzim popase. Přisekávali si kolíky, zaráželi je kolem oborohů do půdy a mezi ně vplétali větve, které si nanosili z lesa. Byl zamračený den. Již cestou sem se obloha zatáhla a dalo se do drobného deště, spíše jen mžení, které činilo těžkými jejich kabáty a pokládalo se na pokosenou trávu povlakem blýskavé rosy.

Adamovi Chreptovi bylo zatěžko vykonávat práci mlčky a nutit nervy, aby se nezachvívaly strachem před věcmi, které jim bude unésti. Pokládal co chvíli sekeru, odcházel k Ihnatovi, a maje potřebí slyšet něčí hlas, kladl mu otázky, na něž znal nebo neznal odpovědi sám stejně jako on. Ale Ihnat byl opatrnější.

„Mluvit můžeš,“ napomínal Adama, „ale nechod' ke mně, pracuj přitom, možná, že se na nás odněkud z lesa dívá.“

Měl pravdu.

Z lesa, asi ze vzdálenosti čtyř set kroků, je Šuhajové pozorovali. Nikola hleděl na kamaráda, bývalého kamaráda, kterému předevcírem zastřelil Jura otce. Ovšem: zrádce. Ale Nikola věděl, jak se měli oba rádi.

Jura měl na kolenou pušku.

Proč nedovolí Nikola, aby si je zezdola kousek nadešel a zastřelil je, když jsou tak pohromadě? Z těch dvou nepojde již nic dobrého, jaký má tedy smysl šetřit je? Adam je nepřítel, který je společně s otcem zrazoval četníkům a který jim nikdy neodpustí. A Ihnat je také zrádce. Ještě při posledním setkání kryl Derbakovi Derbačkovi záda a nezmínil se slovem o jeho vyhrůžkách. Proč je neučinit neškodnými? Kdyby zde byl sám, nerozmýšlel by se ani vteřinu.

„Co tu chtějí ti dva?“ zeptal se dnes již po druhé.

Nikola se na něho se strany podíval.

„Polož tu pušku! Vidíš: hradí oborohy. A sám dobře víš, že sem Ihnat chodí již skoro týden.“

„A Adam?“

„Vidíš. Pomáhá mu.“

„Dej si pozor, Nikolo! Ti tě přišli zabít.“

„Eh,“ máchl rukou Nikola.

Dole vplétali mezi vytyčené koly Adam Chrepta a Ihnat Sopko smrkové sněti, netušíce, jak blízko je spoušť Jurovy pušky a jeho prst na ní.

Za hodinu, snad asi v jedenáct, bylo vidět, jak jde mžením poloniny Danilo Jasinko. Opíral se o sekeru jak o hůl, přes rameno měl dvojpytlík, půl na zádech, půl na prsou, zřejmě zásoby pro Šuhaje. Nikola ho pozoroval obzorkou. Jasinko šel k oborohu, chvilku mluvil s Adamem a Ihnatem, pak ti dva sebrali sekery, a všichni kráčeli poloninou k lesu.

Nikola vstal, aby jim šel vstříc.

Jura vyskočil.

„Nechod', Nikolko!“

„Dej pokoj, Juro!“

„Nikolo, nechod'!“ Znělo to úpěnlivě.

„Vždyť je to hloupost, Juro! Máme přece pušky.“

A šel.

Juraj za ním.

Sešli okrajem lesa podle poloniny, a když na ni vystoupili, stáli padesát kroků proti oněm třem.

Adamovi Chreptovi se strašlivě rozbuchalo srdce.

Došli k sobě. Nikola podal ruku Jasinkovi a Sopkovi. Adama si nevšiml. Adamovi bleskla hlavou včerejší scéna ze zahrady u Lejbovičovy krčmy: na stole nahý otec s otevřeným životem, okolo páni a na plotě on, hrozící pěstí a rvaný čteníky. Nikola cosi mluvil s Jasinkem. Jura zůstal stát opodál, a drže pušku připravenou k výstřelu, hlídal sekery jich tři a každý jejich pohyb.

„Co je nového ve vsi?“

Jasinko vypravoval o včerejší návštěvě pánů a dělal si úsměšky z nového četnického kapitána.

„Nebud' tu, Nikolo!“ řekl Jura. Křikl to skoro.

Nikola se rozhlédl poloninou a kouskem lesa za zády. „Máš pravdu, schováme se před deštěm.“

Šli do hloubi lesa. Napřed Nikola, za ním Jasinko, pak Sopko, poslední Adam a teprve čtyři kroky za nimi a se zbraní u boku Jura.

Jasinko se obrátil, obhlížeje situaci, a vida zamračeného Juru, zasmál se: „A co ty nás, Juro, vedeš jako četník s flintou?“

Také Nikola se obrátil a zastavil se. Vesele pohleděl na bratra. Pak přejížděl očima po tvářích kamarádů. Hodil hlavou po Adamovi. „Co ten tu chce?“

Adam cítil, jak bledne. Jura stiskl pevněji pušku a upřel na bratra tázavý pohled.

„Pomáhal mi hradit oboroxy, tak jde s sebou,“ řekl Ihnat.

Veselé oči Nikolovy, úsměv a sotva znatelné zavrčení hlavou Jurovi odpověděly: Netrop hlouposti, Juro!

Podivný průvod, podobný četě poháněných zajatců, se dal opět na mlčenlivý pochod. Otáčel se k stráni porostlé ořeším.

Zastavili se na paloučku uprostřed ní. Drobný, mlžný déšť neustával. Prosvitalo jím poledne.

Zde usedli. Nikola na pravé straně půlkruhu, pak Ihnat, Jasinko, Adam a na levém křídle, zase několik kroků opodál, Jura. Bratři si viděli přímo do tváří. Bylo tu nastláno mnoho chrastícího lískového listí a plno suchých větviček, takže ten, kdo by se sem chtěl přiblížit, se musil prozradit zvukem kroků. Nikola byl klidný.

Ne tak Jura. Měl zlé tušená. Měl skoro jistotu. Jako tehdy na jaře, když ho Bůh lesů vedl přímou cestou na Zvorec k nemocnému bratrovi. Věřil nebezpečí. Bylo okolo a dotýkalo se každého centimetru jeho těla. A nečichal-li je Nikola při vdechování, nepozoroval-li je na vůni vzduchu, necítil-li je v ostrém tlaku v krajině břišního důlku, bylo na Jurovi, aby všechnu ostražitost vzal na sebe sám. Jeho oči a nervy byly stále na stráž. Jen vydržet! Jen neumdlít! Až odejdou, bude si možno odpočinout. Zítří. Snad celý život. Jen dnes ne!

Jasinko a Ihnat zase vykládali o schůzi a o novém kapitánovi, o tom, co jeho nesmyslným návrhům říkají lidé, o vypravování propuštěných vězňů. O všem mluvili, jen o Derbakovi Derbačkovi ne. Ale Nikola, jako by právě tohoto rozhovoru postrádal, se uprostřed jejich řeči náhle obrátil na Adama.

„Je ti líto taťky, Adame?“

Adam se polekal.

„To víš, že mi ho je líto.“

Nikola se na něho dlouze zadíval.

„Nu, nedá se nic dělat,“ řekl.

A pak za chvíli:

„Prý se chceš ženit.“

„Chci.“

„Přijď si, dám ti na svatby.“

„Pranic mi již na svatby nedáš!“ myslil si Adam.

Pak přinesl Ihnat v hrnečku vody a Nikolu holil. Jurova ostražitost byla zbystřena do přepětí. Viděl jen, jak na bratrově tváři mizí pod tahy Ihnatovy ruky postupně běl mýdla. Puška na jeho koleně se stala živoucí bytostí a na prstech ostře cítil chladný dotyk její spouště. „Mám?... Ted’?“ říkal si Ihnat, přejížděje břitvou po Nikolově hrdle. „Bylo to sice umluveno jinak, ale naskytne se dnes ještě taková příležitost?“ Ale když zašilhal po Jurovi a viděl jeho rysí oči a ústí pušky jakoby náhodou na sebe namířené, doholoval klidnou rukou dále. Nikolův namydlený obličej se na Juru několikrát bratrsky usmál. Bože, myslil si Adam, jak čtvrt hodiny utíkají! Ihnat se neodvážil. Rozplyne se dnešní den v nic?

Jurovy nervy nesnesly napětí tak dlouhého.

„Nikolo, Nikolko, pojd’me pryč!“ Byl to úpěnlivě netrpělivý hlas svéhlavého dítěte. Jeho oči lpěly na bratrových.

Ale Jasinko rozevřel bisahy, svůj dvojitý pytel, a vyňal z nich potraviny: bryndzu, cibuli, pšeničný židovský chléb a láhev lihu. V té volbě byl úmysl: jí-li kdo měkký bílý chléb a zapíjí jej lihem, brzy se opije.

Vytáhli křiváky, jedli a nahýbali si z láhve. Rozdílením potravin se rozsazení poněkud změnilo. Jasinko a Adam se posunuli blíže k Jurovi, Ihnat Sopko byl ted’ půl kroku za Nikolou. Topůrko sekery měl opřeno o stránku a na její čepeli seděl.

Tehdy se to stalo.

Když se Nikola skláněl pro láhev lihu u svých nohou, Ihnat Sopko se volně vzpřímil, vzal do ruky sekeru, a pomalu se protahuje, sekeru vzpažoval:

„Eh, to mě dnes nějak bolí v kříži!“ Ale rázem svistla sekera dolů a její ostří se zaseklo do hlavy, která mu vystavovala celý týl i téměř.

Jura vystřelil. Vyskočil.

Adam ho zezadu chopil za ramena. Jasinko mu tál zepředu po hlavě.

Ale jak se Jura vzpřičil a prohnul dozadu, chtěje se vyrvat Adamovi, ostrří sekery hlavu nezasáhlo, škráblo jen čelo a ťalo plnou silou do života. Objevily se vnitřnosti.

Jura vypálil ještě jednou. Vyrval se a s otevřeným životem prchal. Jasinko se shýbl po jeho pušce a na šest kroků ho střelil do zad. Jura padl. Chvíli se zmítal, drásaje kamení a hryže zemi.

Skočili k Nikolovi, odhodláni dobít ho, projeví-li známku života. Ale když ho obrátili naznak, viděli, že jeho oči již kalněji.

„Konec... Vyřízeno!“ běželo jim hlavami.

Vzduch páchl nahořklou vůní tlejícího lískového listí. Bylo velké ticho. Padal drobounký déšť. Adamovi divoce bubnovalo v spáncích.

Nechtějíce nikoho potkat a s nikým mluvit, zůstali v lese až do večera. Chodili nazdařbůh pěšinami, vydechující po ošklivé práci, u jakéhosi pramene si prohlíželi oděv a umývali sekery a dlouho seděli pod starým bukem, mlčíce nejprve a pak se radíce, jak vypovídat a ke kolika z Šuhajových peněz se přiznat.

Pozdě odpoledne, když se vyjasnilo a vzduch nabyl žlutavé barvy, se vrátili na poloninu. Na potoce dokončili ploty u oborohů, a byli rádi, že připadli na tuto práci, která alespoň uklidňovala nervy, i když neodváděla myšlenky ode dvou zavražděných. Ti leželi na paloučku v trávě a listí ořešínového houští a mokli na drobném dešti.

Zůstali na polonině až do setmění. Pak, překročivše přes kládu Koločavku, šli cestou podél ní domů, loudajíce se, aby zastihli vesnici již spící.

Adama poslali do Koločavy Horbu, aby zde u nevlastní sestry ukryl dvacet tisíc, rozhodli se, že šest tisíc šest set odevzdají četníkům. Neboť když v ořešínovém listí svou práci dokonali, prohledali mrtvé. Nikola měl zlaté hodinky a v náprsní tobolce dvacet šest tisíc šest set korun. U Jury našli dva zlaté řetízky, na jednom z nich byl zavěšen kapesní nůž.

Ihnat Sopko a Danilo Jasinko se odebrali do Lejbovičovy krčmy.

Adam tam měl přijít za nimi.

Usedli za trnožovým stolem pod polostaženou petrolejovou lampu. Nálevna byla prázdná, nikdo je neslyšel vejít, a oni se

nemrzeli na špatnou obsluhu, jsouce vděční za tuto chvíli, v níž se mohou soustředit.

Dveře do soukromého pokoje Kalmána Lejboviče byly dokořán otevřeny. Zde svítila blesková lampa na stůl s vyšívanou pokrývkou, kolem něhož bylo hlučno a veselo. Pili tam četníci, také nějakí respicienti finanční stráže se sešli, byl zde Kalmán Lejbovič a jeho sedmnáctiletá dcera. Respicienti navedli jakéhosi nováčka, aby nabídl Lejbovičovi ze svého vína. Nezkušený mladík pobízel, Lejbovič se vymlouval, jeho dcera se usmívala, nováček naléhal, byl uražen, a ostatní, vědouce, že se Žid nenapije vína, jehož se dotkl křesťan, který s ním mohl provést nějaké rituální čary, se hlučně smáli. V světle bleskové lampy se převalovaly oblaky cigaretového kouře. Jasinko a Ihnat seděli v temné místnosti, dívajíce se odtud jako z hledišť do ozářené scény pokojíku.

Konečně nahlédl do nálevny Lejbovič. Ale musil si zaclonit plochou dlaní oči, aby je spatřil. Objednali si láhev piva. Když jim ji stavěl na stůl, řekl Jasinko:

„Něco bychom vám rádi řekli, Lejboviči.“

„Nu, co je?“ zeptal se netrpělivě, neboť zase pospíchal ke společnosti, kde musil hlídati dceru.

„Sedněte si!“

„Nemám teď kdy.“

„Je to velmi důležité.“

A bylo to řečeno hlasem tak rozhodným, že se mu Lejbovič podíval do tváře a pak ještě do Sopkovy, že šel na práh pokojíku a zavolal:

„Fajgele! Maminka tě volá. Máš jít do kuchyně!“

Zavřel za ní ještě dveře a přisedl pod staženou lampu k Jasinkovi a Sopkovi.

„Nu, co je tedy?“

Jasinko ještě pár vteřin sečkal, hledě mu do očí.

„Co by tak bylo, Lejboviči, kdyby byli Šuhajové mrtvi?“

„Co?“ zašeptal Lejbovič, netroufaje si pochopiti zprávu najednou.

„Jsou mrtvi,“ řekl Jasinko. „Zabili jsme je.“

„Co?“ a Kalmán Lejbovič si položil všech deset prstů na čelo. Ale hned ho přemohl jeho temperament. „Kdy? Jak? Kde? Oba?“ šeptal a chopil se Jasinkova předloktí a oběma rukama je tiskl.

Na otázky bylo stručně odpověděno.

„Jděte to říci strážmistrotvi, Lejboviči!“

Lejbovič vyskočil. Od prahu pokojíka učinil náběh vrátit se. Ale otevřel dveře do kouře a jasu.

„Pojďte ven!“ zašeptal strážmistrotvi. Šel s ním zadním východem na noční dvorek.

„Oba Šuhajové jsou mrtvi. Jasinko se Sopkem je ubili sekerami.“

„Fuí!“ udělal strážmistr.

Pochopil ihned. Zamyslíl se. Položil na ústa prst.

„Nikomú ani slova, Kalmáne!“

Lejbovič chtěl něco vykládat. Ale strážmistr se proměnil celý v četníka. „Pošlete mi sem strážmistra Šroubka!“ A řekl ještě jednou velmi výhružně: „A nikomu ani slova! Ani ženě ne, Kalmáne!“

Přes rok neměli jiné myšlenky než Šuhaje, přes rok ho pronásledovali, přes rok čekali na tuto chvíli. Teď přišla, a strážmistr se z ní neradoval. Jako by byl najednou ztratil smysl života. Jeho vzácnou zvěř mu zastřelil někdo jiný. A čím déle stál ve tmě dvorku, tím větší váhy nabývala zpráva. Třiatřicet tisíc. Uznání představených. Kariéra a sláva. Sloupcové novinářské články s plnými jmény. A dluh u Kalmána. To vše je ztraceno... Či ještě není?

Přišel strážmistr Šroubek. Radili se, přecházejíce dvorkem a posedávajíce na kládách.

Pak rozkázali třem četníkům, aby zde setrvali, a požádali společnost, aby se rozešla. Opásali se řemeny a všech pět si šlo přisednout k Sopkovi, Jasinkovi a Adamovi, který se mezitím vrátil. Pobíhajícího Lejboviče vyhnali, nedovolivše mu ani povytáhnout knot lampy.

Strážmistr dal přinést láhve piva.

„Pijte! Platím to!“

Když si přítukli, zeptal se kamarádským hlasem:

„Tak jak to vlastně bylo?“

Jasinko začal vyprávět, tak, jak se smluvili a jak to prve krátce vyložil krčmářovi. Ihnat Sopko požádal Adama Chreptu, aby mu pomohl hradit oborohy, na poloninu přišel také náhodou on, Danilo Jasinko, a když z lesa vyšli Šuhajové, dali se s nimi oba bratři do řeči a vyzvali je, aby s nimi šli do lískoví. Tam se Šuhajové tvářili

podezřele, mrkali na sebe, jako by jim chtěli ublížit, a když Jura zdvihl pušku, vrhli se oni tři na ně a ubili je.

Pět četníků se snažilo zapisovat si větu za větou do notesů svých mozků.

„Nno!“ řekl pomalu strážmistr a hladil si knír. Měl zkušenosti a vystihl ihned, že se Jasinko jaksi příliš dlouho zdržel, líče pletení plůtků a cestu lesem, a přes hlavní věc že přešel příliš rychle. A strach ze Šuhajů mu zaváněl schůzovou řečí pana kapitána.

Kladl jim otázky a v duchu kombinoval, jak to asi mohlo být. Jistě, nepotřeboval již být kamarádský a věděl dosti, aby mohl dát náhle vytáhnout knot lampy, vztyčit se v celé velikosti, zahřmít a omráčit. Ale situace byla právě jiná, bylo nutno být klidný a vést diplomatickou ránu v pravý čas a bezpečně. Strážmistr se k ní chystal.

„Nno,“ řekl ještě jednou.

Jasinko, Sopko a Chrepta okamžitě vycítili úklad.

„Ono to bylo jinak, mládenci.“

Zbystřili pozornost.

„Ono to bylo takhle: Vy jste se náhodou s Nikolou nesešli. Dokonce Chrepta!“ Strážmistr se posupně zasmál. „Který nám ještě včera sliboval, že do tří dnů budeme Šuhaje pitvat! Vy jste se se Šuhajem sešli proto, abyste s ním smlouvali nějaké šmejdy. Ale chtělo se vám třiatřiceti tisíc. A báli jste se, až chytíme Nikolu živého, že na vás bude povídat. A myslím, že u sebe měl také nějaké peníze – co? Takhle to bylo, mládenci! My totiž o vás víme již o trochu déle a o trochu více, než si myslíte... No, ale to nic!... Vaše povinnost byla Šuhaje chytit a přivést nám ho, a neměli-li jste k tomu kuráž, dojít pro nás, my bychom si byli pro něho přišli už sami. Ale tohle mi přesakramentsky smrdí úkladnou vraždou. A možná dokonce loupežnou vraždou – co? Mou povinností je vlastně dát vás všechny tři okamžitě zatknout.“ Vysloviv toto ošklivé slovo, strážmistr se odmlčel. Hladil si knír a bradu, dívaje se postupně jednomu po druhém do očí. „Nno!... Ale pijte klidně, mládenci!... Já to neudělám... Možná, že to neudělám... Ale z třiatřiceti tisíc nebude nic, to vám říkám již teď... Rozumíte?“

V třech vyslychaných se scvrkaly duše. Byly již docela malé. Jasinko vyňal z kapsy šest tisíc šest set korun. A Ihnat Sopko viděl

zase dva mrtvé v ořešinovém listí a Šuhajovu slávu, moknoucí v drobném dešti. Měli toho přece raději nechat?

„Kdo všechno o tom ví?“

„Nikdo, jen Lejbovič.“

„Kdo ještě?“ ptal se přísně strážmistr.

„Nikdo.“

„Poslyš, Chrepto, ty jsi přišel až později. Kde jsi byl a s kým jsi mluvil?“

„S nikým. Bolela mě hlava a šel jsem se do Koločavky vykoupat.“

Nebylo to nepravděpodobné. Adam byl velmi bledý.

Strážmistr odvedl jednoho z četníků do temného kouta krčmy a chvíli se radili. Vrátili se.

„Umíte mlčet?“ ptal se přísně strážmistr.

„Umíme,“ odpověděl Jasinko.

„Dobře. Něco za něco. Šuhaje jsme dostali my. Rozumíte? O odměnu se rozdělíme.“

„Rozumíme.“

Nerozuměli sice dobře, ale snad to bylo takhle opravdu lépe. Byl zde ještě starý medvěd Petro Šuhaj, Nikolovi bratři dospívali, a mělo mnoho výhod, nedovědí-li se, kdo Nikolu zabil. Plíce Adamovy, Ihnatovy a Jasinkovy začaly opět nabírat zcela dechu. Odměna se menšila, velmi se menšila, protože je o ten zbytek četníci jistě ošidí, ale dvacet tisíc snad Adam schoval dobře, a to je mnoho peněz. Tvář mrtvého Nikoly na palouku zase nabývala smírného výrazu. Jeho sekerou ubitá nezranitelnost již neožije a jeho ústa jsou zamčena.

„A teď se o nic nestarejte, mládenci, a pijte!“

Pili pozdě do noci.

Po půlnoci četníci přehodili přes ramena karabiny a všichni vyšli.

Měsíc svítil. Pochodovali přes tvrdě usnulou ves, přešli lukami, a hledající elektrickými svítilnami cestu, dali se lesní strží kamenitou pěšinou podél Koločavky. Přešli po kládě bystrinu a stoupali svahem. Jasinko je vedl jako o polednách. Prodírali se lískovým houštím.

„Tam!“ řekl Jasinko, ukazuje prstem.

Na paloučku, asi deset kroků před nimi, bylo na zemi možno rozeznat dva černější stíny. Pět světelných klínů četnických svítilen

ostře ozářilo zeleň vlhké trávy, lískových keřů a dva mrtvé lidi. Leželi naznak a jejich rozložené údy byly ztrnulé.

Strážmistra svítilna objížděla palouček a vnikala mezi proutí ořešínového houští, rozzařujíc jeho skryše. Strážmistr hledal vhodné místo.

Odvedl své mužstvo za keře a dal odtud pálit do mrtvých.

Stříleli do Nikoly a stříleli do Jury, jako by si chtěli rázem nahradit všechny rány, jimiž je celý rok mýjeli, pálili do tmy nazdařbůh salvu za salvou, dřevějíce těla bratří Šuhajů.

Nad ořeším se objevovaly první jasné šmouhy počínajícího svítání.

Nu! Hotovo! Zaplat' pámbu! Adio, hnusná Koločavo! Jaká jsi byla?

Pak odeslali jednoho ze závodčích do Koločavy k Lejbovi Landesmannovi pro povoz. Ostatní si lehli do vysokého lesa a zahalili se do pláštěů, aby si po probdělé noci trochu zdřímli.

Jasinko, Chrepta i Sopko rozuměli teď dokonale. Ano, snad to tak bylo opravdu lépe. Teď, po úředním posvěcení jejich činu se jim zdálo, že jsou to zcela jiní mrtví, kteří leží na palouku, bratrů Šuhajů že již dávno není, a měli-li oni tři kdy s nimi co společného, že teď nabyli úplného rozhrěšení, jehož vnějším znamením byla četnická střelba. Bylo jim lehké.

Lejb Landesmann přijel již za světla a zajel řečištěm Koločavky až pod stráň. Chrepta, Jasinko a Sopko před ním odešli do lesa, aby je neviděl, četníci stáhli mrtvé se svahu a hodili je na vůz.

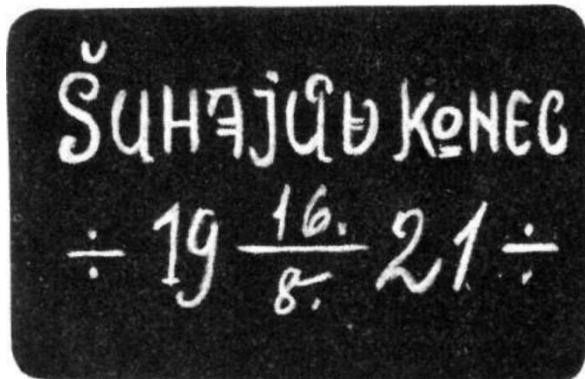
Do Koločavy a před četnickou stanicí dojeli již za bílého dne.

Toho úterý si po oblázcích koločavské ulice vykračovali Židé velmi spokojeně a skoro šabesově. Mládež zapoměla na boj v židovské obci a o trafikou mezi beerovci a wolfovci, nemyslela na svůj tajný sionismus a opatrné podryvání autority chustského rabína a cítila se zase se starými jedinou rodinou. Židovské dívky oblékly punčochy a sváteční haleny, a chodíce dvě a dvě, zastavovaly se u hloučků chlapců a vlídným úsměvem děkovaly za pozdravy četníkům. Staří Židé rokovali přede dveřmi svých krámků, mezi nimi Abram Beer, jehož mírný úsměv nebyl nikdy tak šťastný jako dnes, a když kolem někam spěchal usmívající se kapitán, byly jejich rozzářené pozdravy plny důvěrnosti. Je to hlupák. Ale přece

jen jejich člověk a vyřídil svou práci dobře. Protože jich poslechl. Oni to byli, kteří našli věčnou pravdu, že člověk nehynie na to, co je v něm dobrého, nýbrž na své špatnosti, moudrost, z jejíž teorie odvodili praktické heslo: Zavřete Eržiku, pusťte kamarády! Či říká snad někdo, že smrt Šuhajů není v žádné příčinné spojitosti se zatčením Eržiky a s udělením milosti kamarádům? Och, kdo to chce zavírat oči před výsledkem? A který blázen se odváží tvrdit, že zná vztahy věcí a že rozumí úmyslům Věčného, jméno Jeho budiž pochváleno?

Rozradostněný kapitán, hrdina dne a muž, který přišel, zhlédl a zvítězil, běžel do Horbu k lesní správě, aby si od jejího ředitele vypůjčil fotografický aparát.

Neboť na trávě zahrady četnické stanice leželi dva mrtví. Leželi proti sobě trochu křížem jako lovecká trofej a nohy Nikolovy byly položeny na bratrův život. Snad proto, aby byla zakryta strašná rána Jurajova, či že snad bylo tohoto odborného aranžování třeba, aby je oba bylo možno sejmout na jednu desku a obrázek aby byl hezký. Přes prsa mrtvých byly zkříženy dvě četnické karabiny a uprostřed nich byl na černé tabuli nápis křídou, nakreslený ozdobnými písmeny:

ZÁVĚR

To je konec příběhu o Nikolovi Šuhajovi.

Či zbývá ještě co dodatí?

Pisateli tohoto vypravování se věru nechce, teď, po jedenácti letech, shledávat a ověřovat historické drobtý, které zbyly po velkém loupežníkovi Poloninských Karpat. A není ani zvláště zajímavé, že se Eržika znova provdala za gazdu Ilka Derbaka Dička (opravdu: s kolika Derbaky jsme se to sešli v Koločavě!), ani to, že se jí po smrti Šuhajově narodila v chustském vězení dcerka Anča, o které, chtějíc ulehčítí svému osudu, udala do protokolu, že jest dítětem závodčího Svozila, lež, které se třeba usmáti, díváte-li se na tuto překrásnou dívku s klenutým čelem a malou bradou všech Šuhajů, či, jak to kdysi Rózička Grunbergrová viděla v barvách: snědou jako strom v lese, s ústy rudými jako třešně, s úzkým obočím a černýma očima, svítícíma jako šabesové okno. A dojista není nutno výslovně podotýkat, že okresní lékař z Volového, pitvaje bratry Šuhaje („Tedy konečně také tebe, Nikolko!“ myslil si, tajně se hanbě), nemohl na první pohled nepoznati, že strašná rána v hlavě Nikolově a rozřatý život Jurův nemohly být způsobeny ani četnickými střelami, ani bodly, a že vypsanou odměnu nedostal nikdo. („Oj, ojoj, to by bylo zlosti a hádek v synagoze, kdybychom musili opravdu sháněti třicet tisíc,“ říkali si Židé.) A nemá za mák smyslu referovat o zdlouhavých protokolech divisního soudu

užhorodského ve vyšetřování proti výpomocnému četníkovi Jiřímu Vlaskovi a proti mnohým jiným, obviněným kromě jiných deliktů i ze žhářství, o aktech, z nichž konec konců nezmoudříte, protože se nedovíte, jak se věci skončily. A bylo by zhola zbytečné vykládat o žádostech, prosbách, žalobách i o osobním obtěžování zemského presidenta pana Bezkyda starým Ivanem Dračem, který se domáhá náhrady škody za shořelou chýši a dobytek a s nímž, dědkem tvrdohlavým a hluchým jako dřevo (snad od ran, kterých v životě dostal mnoho), to nemůže dopadnout jinak, než že ho jednou na osm měsíců zavřou pro nactiutrhaní a urážky úředních osob. A je už veskrze věc nudná luštit prahanebné písmo vyšetřujícího soudce krajského soudu chustského a protokoly spisované s Adamem Chreptou, Danilem Jasinkem a Ichnatem Sopkem, kteří byli skoro tři čtvrti roku ve vyšetřovací vazbě, jsouce obžalováni ze zločinu úkladné vraždy, ale byli na základě svého hájení sebeobranou osvobozeni, poněvadž je sice pravda, že je vražda vraždou, ale Šuhaj byl přece jen Šuhajem. A jistě nemá ceny vzdávat státním orgánům chválu za to, že dodržely slovo o úředním místě jako odměně za učinění Šuhaje neškodným, nebo referovat o tom, že se Adam Chrepta stal smluvním zřízencem správy státních lesů a statků a že by byl docela spokojen, jen kdyby se již dočkal přeložení z Koločavy, kde je třeba být na sebe příliš opatrný, že Ichnat Sopko je cestářem ve volovském okrese, a že jediný Danilo Jasinko dal před úřední službou přednost samostatnému podnikání, prodal svůj koločavský majetek a koupil kdesi u Svaljavy statek, který však, žel, od těch dob již dvakrát vyhořel. Nebo snad má být uspokojen zájem lidí důkladných a pořádných studiem pozemkových knih okresního soudu volovského, prohlídkou berních listin a zjištěním, že je Abram Beer nejen zapsaným vlastníkem oné louky na břehu Koločavky, nýbrž také skutečným jejím držitelem?... Pisatel vypravování o Nikolovi Šuhajovi loupežníku pokládá všechny tyto skutečnosti za málo významné. Nenít zajisté nic zřejmějšího, než že se nějakou ranou sekerou v Sucharském lese, byť do hlavy sebevzácnější, nezastaví ani běh prahů Koločavky, ani tok oblaků mezi břehy dvou horských hřbetů, a dny s míškem svých událostí že jdou světem dále.

Něco jiného považuje autor za důležité:

Horb, Dervajka, Tisová, Strimba, Stremenoš, Krásná, Růža a Bojarinský, které strmí nad úzkým údolím Koločavky, činíce tak pozdními jeho rána, tak brzkými jeho večery a pouštějící sem jara s takovým zpožděním, se nehnuly ve svých věčných přeměnách ani o tolik, aby to lidské smysly mohly postřehnout. A na jejich stránkách a srážech, v jejich roklích a prorvách stojí pralesy, které jsou temné, smutné a zapáchají tlením, a shýbnete-li se v nich pro sraženou větev, abyste si ji přiřízli na hůl, rozpadne se vám pod rukou v troud, protože se jí za desetiletí, která zde ležela, nedotklo ani zvíře, ani člověk. Velcí mrtví, ať již zemřelí bouří, bleskem nebo stářím, se domnívají, že je věcí jejich cti neopouštětí svého místa ani po smrti, nedovolují žítí množství malých živoucích, kteří se rvou s jejich umrlou slávou, derou se k slunci jejími uschlými větvemi, rozkládají ji chtivými kořeny a šplhají se až k jejím vrcholům, nevědouce a třmíce chtivou nedočkavostí, aby již bylo rozhodnuto, komu z nich jest určeno žítí a komu zahynouti zároveň s poslední trouchní mrtvého. Je zde úžasné ticho: není zde zpěvného ptactva, ani drobného zvířectva. Zde, nehledíme-li k životům zcela nevýznamným, hmyzům, mechům, houbám a plísním, jejichž životy nestojí za povšimnutí, se udrží jen ti, kdož chodí se zbraní stále připravenou, s jestřábím nebo orlím zobcem kaleným a ohnutým, s tesákem, klem, rysím spárem, medvědí tlapou nebo s parohy, zbraní snad proto ze všech nejstrašnější, že ji nosí tvor, který po zabíjení netouží. A vysoko na horách, nad pralesy již a blízko plynoucím oblakům leží sluncem zalité plochy slavných polonin, jejichž pestrá nádhera hořců, bílých pryskyřníků, žlutých fialek, macešek, jestřábníků, kopretin a krvavých kakostů je tím větší, čím chudší je píce, spásaná zde stády dobytka. Zde žije ještě Bůh. Starý Bůh žerně. Ničí ledovými vichry a jarními přívaly vod vše neduživé a slabé, aby mohl milovati ty, v nichž se mu dobře zalíbilo: stromy, peřeje toků, zvířata, lidi, skály, vše stejnou láskou, rozmarnou, krutou i štědrú, jako středověkých vládců. Sklání se v horkých poledních nad prameny, aby z nich pil miskou dlaně, a odpočívá v korunách starých javorů, hraje si s medvědy v houštinách, laská se s jalůvkami uprchlými od stád a se zalíbením se dívá na lidská mlád'ata, usnulá v mechu pod stínem jeho větví. Prastarý pohanský Bůh, Bůh země, pán lesů a stád.

Jen to jest důležité. A ještě toto:

V úzkých údolích, na stráních, kde lesy nechaly kousek místa loukám, nebo nahoře na poloninách žijí lidé. Bydlí v chýších, podobných domkům na kuřecích nožkách nebo, jsou-li v skupinách, rodině kozáků pod břízami. Muži voní větrem a ženy kouřem jizeb. Jsou pastevci a dřevorubci, neboť nedospěli posud do stadia zemědělského a pluh nebyl v těchto krajích ještě vynalezen. Potomci pastýřů, uprchlých do těchto nepřístupných hor před nájezdy tatarských chánů do ukrajinské roviny, praprávnuci rebelantských, nevolníků, uprchlých před karabáci a šibenicemi podstarostů a atamanů pana Josefa Potockého, právnuci vzbouřenců proti vyděračství rumunských bojarů, tureckých pašů a maďarských magnátů, otcové, bratři a synové po zabitých na jatkách rakouských císařů, a sami týráni židovskými lichváři a novými českými pány. A všichni vesměs v jádru duše loupežníci. Neboť je to jediný způsob obrany, který znají. Obrany, která pomáhá: na týden, na měsíc, na rok, na dvě léta jak u Nikoly Šuhaje, na sedm let jako u Oleksy Dovbuše. Co na tom, že je drahá, stojíc ne méně než život? Jest snad život věčný? Jen jednou tě matka zrodila, jen jednou zemřeš. A v každé krvince jejich žil jest nejasné vzpomínání křivd minulých a palčivé vědomí křivd dnešních, a v každém jejich nervu jest divoká touha po svobodě. Je to touha Dovbušova. Touha Šuhajova. Pro ni je milují.

U prvních koločavských domů, těsně vedle silnice a nepřilíh daleko od ústí Koločavky do Terebly se zdvihá kuželovitý, strmý a kamenitý pahorek, jako zahozený odpaděk tam těch hor, které hned za ním stoupají vzhůru. Není zde keře ani stromků, trávy mezi skalní drtí je maličko, a krávy, které tudy putují, přelézajíce z jedné travnaté dolinky do druhé, mají jen málo příležitosti zastavit se, zazvonit zvoncem na šíji a něčeho si uhryznout. To je koločavský hřbitov. Ale teprve, když se sem vyšplháte, neprošedše žádnou branou a žádným plotem, to vytušíte podle nemnoha stejných křížků, zaražených mezi kamení, to jest dvou hřebíčkem sbitých latěk ne nad půl třetí pídě dlouhých, neboť ty ostatní zde leží v omoklých a trouchnivějících úlomcích, jak u země ohnily a byly zporáženy dobyt看em. Tady, neznají něžných vzpomínek na mrtvé. „Pojďte, bratří, naposled políbíme zemřelého,“ tím, farářovou

kropenkou a dákovým zpěvem „Hospodine, dej pokoj služebníku svému,“ jest pro tebe, umrlý, vše skoncováno, bydlíš ted' někde jinde než v Koločavě, nevracej se, nestraš, neškod', nemáš tu již co pohledávati. Zde také bok po boku leží kostry bratří Šuhajů. Ale o jejich hrobu vám nepovědí ani obyvatelé chýší dole u silnice, ani nikdo z rodiny Šuhajovy. A také Eržika Derbaková Dičková se musí v tom kamení rozhlížet a chvíli hledat, než stane na ploše šterku, již dávno srovnané se zemí, postojí půl minuty mlčky a nehnutě, maličko vzdychne a jde svou cestou.

Ale sláva Nikoly Šuhaje žije. V Koločavě, kde jsou jeho přátelé a kde mládež, která ho nikdy nepoznala, ještě dlouho nedorostla prvních panenských věnečků z kopretin a prvních probíjených opasků, můžete pod Šuhajovou zbojnickou slávou vycítit posud lidskou tvář, podobnou Nikolově. Ale za hranicemi Koločavy vyrostla jeho postava do tajemnosti. Jeho činy a střelecké kouzlo se proměnily v slova písně, jeho zelená ratolístka a poklady, které, kdyby se odkryly, oslnily by svět, v úžas zimních večerů, kdy venku sněží a v peci plápolají buková polena. Nikola Šuhaj se proměnil v pohádku. V pohádku o boji o svobodu. Neboť byl přítelem utlačených a nepřítelem pánů, a kdyby žil, nebylo by na světě tolik bídy. Ach, kéž by také oni mohli bohatým brát a chudým dávat! Kéž by také oni mohli mstít lidskou křivdu! Ach, mít tak jeho zelenou ratolístku a jeho poklady! Za modrých nocí, kdy nad hlavou stojí tůně ledovcového jezera hvězd a v pralese tančí bludičky, přemáhají pastevcí svůj strach, a žehnajíce se trojím křížem, odvažují se do lesních hloubek, aby si poznamenali místo tajemných světél a zítra zde mohli pátrat po Šuhajových pokladech. A za šeřících se večerů, když při plamenech ohně před kolibou pojedli kukuřičné kaše, vyjímají ze záňadří své sopilky, a střídajíce slohu písně se slohou hry na písťalu, zpívají do houstnoucího soumraku:

*Zakukala žežulice
zelenému háji:
Co že tě už nevídati,
Nikolo Šuhaji?*

To je konec vypravování o Nikolu Šuhajovi loupežníku.

Leč bychom se snad chtěli vrátit až k počátku tohoto příběhu: ke kolibě nad Holatýnem. A vzpomenouti toho, že si Šuhajovo nitro bylo vždy vědomo jednoty s těmito horami zde, s jejich lesy a bystřinami, s jejich medvědy, stády a lidmi, s mraky a blýskavicemi, se vším, od zrna konopí, které zaséváme, až po smutnou píseň sopilky a po myšlenku, s níž uléháme na lože. A že se nemýlilo, říkájíc: Nezemru. Nikola Šuhaj žije. Žije v těchto horách a s nimi. Bude žít. Neříkejme věčně, neboť tomuto slovu rozumíme dnes ještě méně, než mu rozuměli naši náboženští pradědové, a spokojme se prostým slovem: dlouho. A tak mělo Nikolovo mluvící nitro stejně pravdy jako holatýnští pastevci, kteří, majíce na mysli jen život osobní, musili prorocťví o nezranitelnosti zúžit v nezranitelnost kulí a ponechat tak mezeru, kudy by mohl proklouznout čert lidské smrtelnosti.

DOSLOV

Za dvě léta bude tomu již čtvrt století, co vyšel román Ivana Olbrachta, který jste právě přečtli, a pamětníci nad ním vzpomenu, jaký ohlas tehdy naráz vzbudil. Nová a nová vydání svědčila, jaké zalíbení v něm našly široké kruhy čtenářů, ale zároveň mu nechybělo – na důkaz, jak tál do živého – ani zavilých odpůrců, kteří dokonce usilovali, aby byl zabaven, dosáhli aspoň toho, že jeho četba byla zakázána pro střední školy a že nesměl být u nás přeložen právě do řeči lidu, o němž pojednával, do ukrajinštiny. Spolu se St. K. Neumannem a autorem „Hordubala“, Karlem Čapkem, jemuž arci byla spíš kulisou než samým předmětem, razil romanopisec „Nikoly Šuhaje“ do naší krásné literatury cestu zemi, která po první světové válce byla – působením imperialistické politiky proti Sovětskému svazu – přivtělena k Československé republice a právě tak neprávem v ní pojmenována Podkarpatskou Rusí, už to tedy bylo příznačné, nazýval-li ji Olbracht důsledně Podkarpatskem. Bezpochyby také jeho, předtím romanopisce velkoměstské Prahy a průmyslové Ostravy, přivábila do těch končin její panenská příroda, kouzlo jejích hvozdů a polonin, které co chvíli opojně dechne se stránek jeho románu. Zároveň však básníka, v jehož bytosti se vždy skrýval kus historika, zlákala sama rázovitost odlehlé země, zejména jejích krajů nejzapadlejších, takřka odříznutých od světa: setkal se tam uprostřed novodobé Evropy jakoby s rezervací středověku v primitivním bytí obyvatel, kteří neznali pluhu ani gramoty, živili se pastevectvím a klúčením lesů, sami si robili všechny potřeby a pod nánosem

křesťanské víry zůstávali v jádře pohany, vzývajícími přírodní bohy stád a země. Životní a společenský úděl podkarpatského lidu zaujal arci průkopníka našeho socialistického umění především: neboť věren zásadě realistické pravdivosti, nenechal se ani tam zaslepit malebným povrchem, aby nepoznal, jak je krásná příroda těch končin zároveň macešská k jejich obyvatelům, aby za barvitostí lidového folklóru nepostřehl temný sociální rub a aby se mu jejich primitivní bytí neukázalo důsledkem hospodářsko-společenské zaostalosti, souznačně s porobou a bídou.

Ivan Olbracht podal tehdy přímo příklad postupu, jakým se má brát spisovatel realisticky tvořící. Nebyl jen přechodným návštěvníkem, neřku-li pouhým turistou na dějišti svého románu, nýbrž se na čas přímo usadil na podkarpatském venkově, žil a sžil se tam s jeho lidem, důvěrně vnikaje v jeho živobytí, úděl i povahu. Už reportáže „Země bez jména“, které vydal rok před „Nikolou Šuhajem“ a jejichž pořad později rozhojnil ve sbírce „Hory a staletí“, byly očitým důkazem, jak dřív než přistoupil k románu a povídkám z toho cizokrajného světa, soustavně a zevrubně jej studoval. A necht' se obíral kteroukoli jeho stránkou, vždy přitom hloub hleděl, vyzbrojen znalostí marxistického učení, k hospodářsko-společenským podmínkám podkarpatského lidu.

Názorně osvětloval, jak byl přivtělením k republice připraven o dosavadní zdroje obživy, jak se jeho země stala kolonii českého kapitálu a državou agrární strany, jak byl odsouzen k rostoucí bídě a sužován panským útiskem. Olbracht poznal, že odpor k českému režimu byl jen další kapitolou v procesu třídního boje, který chudý, ujařmený lid živelně tam vždy prožíval proti svým utiskovatelům a vykořisťovatelům. A odtud byl pak pro Olbrachta už jen krůček k románu o jednom z těch, v nichž podkarpatský lid za podmínek, za jakých žil, miloval a vzýval své hrdiny, protože činorodě ztělesnili jeho touhu po spravedlnosti a po svobodě a spolu po vzpouře proti všem, kdo mu je odpírali: k románu o jednom z podkarpatských loupežníků, kteří nemajíce v podstatě nic společného s řemeslnými lupiči, byli mstiteli lidové bídy a panské křivdy, byli rebely proti bezpráví a útisku, a bijíce se proti přesile, tragicky nakonec hynuli katovou rukou, vydáni na smrt úkladem druhů nebo zradou milenčinou. Zasvětil-li Olbracht později celou studii dějinám i typu

podkarpatských zbojníků, poskytl v ní zároveň pohled na svůj tvůrčí postup v tomto románu, vyprávějším o posledním z nich, jehož příběh se udal na konci první světové vojny a v prvních letech po ní.

Již toho je si třeba všimnout, že se Nikola Šuhaj nedává z vlastní vůle na zbojnickou dráhu, nýbrž že je na ni vehnán: je to „civilisací netknutý, pudový hoch, kterého doba a poměry svedly rváti se na vlastní pěst o svobodu a život“, o něž je přímo donucen se bít at' jako vojenský zběh z cizích služeb, at' poté z bídy a hladu. „Rváti se na vlastní pěst“: podkarpatský zbojník, jenž „sám se bije a sám umírá“, je tímto rysem spřízněn s anarchistickými hrdiny Olbrachtova mládí, s postavami jeho povídek o „zlých samotářích“, s těmi vyděděná, psanci, odbojníky, kteří v konfliktu se společností a jejími zákony tulácky lnou k přírodě, k její sourodé živelnosti a svobodě. Ale už to, že se Olbracht výslovně zmiňuje o Šuhajově „omylu, na vlastní pěst“, je důkazem ideového vývoje, který sám od těch dob urazil, ačkoliv i o svém podkarpatském zbojníkovi mohl mutatis mutandis říci, co zásadně prohlásil o sporném namnoze hrdinovi Čechova „Lešetinského kováře“: „byl to rebel, a to je vždy sympatické“. Jestliže však Olbrachtovi „zlí samotáři“ byli lichými bytostmi bez kořene a bez domova, jeho Nikola Šuhaj charakteristicky je naopak přímo srostlý se svým lidem a rodným krajem, se samou zemí a přírodou domoviny: ač se bije na vlastní vrub, je vpravdě hrdinou svého lidu, jedním z těch, kdo „vzali na sebe břímě a utrpení všech“ a kdo nejen za sebe, ale i za ně bojuje proti bídě a útlaku. Hrdina příběhu, jenž tak vyrůstá v epos celého kraje a jeho lidu, jeví se tedy daleko spíše spřízněn se slovenským hrdinou Mahenova dramatu: je to podkarpatský Janošík, jenž rovněž bohatým bere, aby dával chudým, a jenž „krom v sebeobraně a ze spravedlivé pomsty“ rovněž se zdráhá prolévat krev. A tedy: ač není s to, ba ani nezamýšlí vyburcovat svůj lid k hromadnému, uvědomělému revolučnímu hnutí, přec svými činy působí revolučně na jeho vědomí, už tím, že v něm podněcuje „touhu po lepším světě, odhodlání bojovat za něj a víru, že přijde“. Olbracht, jenž už zatím napsal „Annu proletářku“ a „Zamřížované zrcadlo“, vděčil za toto pojetí svého zbojníka nejen ideovému vývoji, který prožil-jak již pověděno – od svých začátků poznamenaných anarchistickým bosáctvím, ale zároveň i tomu, co s tímto vývojem nejúže souviselo, ano logicky z něho vyplývalo: pojímá totiž a vytváří

svého zbojníka právě v duchu lidového smýšlení a cítění, tak, jak v něm se obrázel hrdinův zjev a čin a osud, neboť vskutku „teprve duše rusínského lidu, toužíc po svém právu a po své spravedlnosti, učinila z Nikoly Šuhaje postavu tragickou“, postavu hrdinskou.

A nadto: působí-li Nikola Šuhaj na cit svého lidu a na jeho obraznost, Olbracht zároveň znázorňuje – a v tom tkví i umělecky důmyslný i myšlenkově závažný rys jeho osobité koncepce –, která lidové představy a tužby naopak zase spoluurčují a spoluutvářejí hrdinův postoj i osud. Neboť právě v zrcadle zkazek a písní, které o něm už za jeho života kolují, jako by si Olbrachtův zbojník teprve uvědomil svůj význam a své poslání, takřka svůj závazek, aby těm představám svého lidu učinil zadost, aby se jich ukázal hoden. Působením lidové bájivosti, která si vytváří legendu o nezranitelném bohatýrovi, utvrdí se též u víře ve věštbu lidové vědmy, že se ho netknou střely nepřátel, že ho nedopadnou.

Olbrachtův román tak vlastně osvětluje sám proces lidové obraznosti, která si přetváří skutečnost k obrazu svých tužeb, promítajíc do hrdinova zjevu a příběhu nejen svou žízeň po spravedlnosti a svobodě, nejen touhu po vzpouře proti panskému útisku a po vítězství nad ním, ale samo povědomí o lidovém bytí nehynoucím všemu navzdory. Nadto však vězí nevšední kouzlo Olbrachtova díla právě v tom, jak v něm autor vybírá a prolíná a spájí prvky jednak samé skutečnosti, jíž se v jádře nezpronevěřil, jednak lidové básnivosti: jak jeho vyprávění opětovně osciluje mezi oběma, takže se v něm zračí poesie pravdy a pravda poesie zároveň. Napojen z pramenitých zdrojů lidového podání, prozrazuje však Olbrachtův román i osobité rysy autorova naturelu, povědomé přednosti jeho umělecké vlohy, ano i příznačné motivy jeho vypravěčské tvorby. Takřka na každém kroku můžeme v tomto Olbrachtově díle, „snad umělecky nejvyváženějším“ (Jan Mukařovský), stopovat autorovo vyvrálé mistrovství, už v bohaté instrumentaci samého vyprávění, kde se v účinném kontrapunktu střídají a prostupují vzrušující, až drásavé výjevy s episodami ironického humoru, partie marnivého lyrismu přírodního i milostného se situacemi na ostří vyhrocenými. V souzvuku se slohem lidové básnivosti je samo baladické ladění románu, k němuž přispívá nejen účast domněle nadpřirozených sil, ale zas také míra, jakou se Olbracht zná v dramatickém napětí a

stupňování příběhu, když zobrazuje, jak jeho hrdina neodvratně upadá z jednoho konfliktu se zákonem do druhého, jak postupně za sebou spaluje mosty, jak se čím dál víc kolem něho svírá kruh, v němž s neúprosnou logikou spěje vstříc svému údělu. Jen důvěrné soužití s lidovým bytím autorovi dovolilo, aby pronikl tak hluboko do vnitřního života jeho hrdinů, který začasťe zůstává tajemstvím samým jejich instinktivním bytostem, kromě nich je ovšem jeviště románu zalidněno ještě množstvím jiných postav, zpravidla živě individualisovaných, ale zároveň tak i onak typických, kmenově, společensky, lidsky. A nejen v individuální povahokresbě, intenzivní a odstíněné, jeví se Olbracht i tentokrát mistrem, ale víc než kdy také v umění hromadné psychologie, a to hned v trojím případě, rovněž typicky rozlišeném, ať běží o samy podkarpatské vesničany, trpně tvrdošijné, nebo o rozčilený houf chytrých židů, nebo o oddíl četníků, který je vlastně druhým kolektivním hrdinou příběhu. V stupnici účinku nezaujímají poslední místo ty scény, kde autor znázorňuje, jak se jich zmocňuje hromadné vzrušení bezmocného děsu a pomstychtivého vzteku, když vidí jednoho za druhým ze svých řad padat zbojníkovou kulkou, když znovu a znovu jim uniká nepřítel, který je všude a nikde, když se cítí obklopeni odporem a zradou, která tu nejen číhá na zbojníka, ale vpadá do zad i jim.

Neboť ten z nich, který se zprvu hleděl klamně vkrást v cit Šuhajovy ženy, aby na ní vyzvěděl zbojníkovu tajemství, posléze k ní doopravdy zahoří, zrazuje pro ni své druhy a nakonec sám se jí cítí oklamán tak si Olbracht osobitě obměnil i tradiční motiv milenčiny zrady, která u něho nemíří proti zbojníkovi, nýbrž proti těm, kdo o něho usilují.

A ačkoliv Eržika přese vše zůstává Šuhajovi hrdinsky oddána, ztělesnil Olbracht i v její bytosti zároveň živelný-typ pudového ženství, hádankovitě nevyzpytného a matoucího.

Hrdina Olbrachtovy románové balady, právě že se dopustil „omylu na vlastní pěst, mohl stěží dojíti jinam, nežli kam došel“. Neboť bylo příliš mnoho těch, jejichž „bezpečí a bohatství, čest i kariéra, láska i holé životy“ závisely na tom, aby ne-li zmizel, tedy zahynul. A s tragickou ironií hyne zradou právě těch, kterým prokázal tolik dobrého, zradou svých druhů, ale není jen jimi zaskočen, nýbrž zároveň obelstěn i v důvěře, kterou má ve svou nezranitelnost. Nebyla

to však jen věštba baby Jagy, která mu ji slibovala a která jako tolik jiných – například macbethovské proroctví o člověku z ženy nenarozeném – náležela k druhu těch šalebných věštek, které vždy záludně zamlčí to, co nakonec přece jen zpečetí hrdinův smrtelnický los. Vždyť právě tak ujišťovala Šuhaje o jeho nezranitelnosti také lidová víra a pověst. Nuže, i v tom tkvěl hrdinův omyl, že ji pochopil příliš doslovně, přímo osobně, ač se jí obrazně projadřovala a hloub v ní tajila jistota o nehynoucím bytí samého hrdinova lidu, o jeho neutuchajícím dychtění po svobodě a spravedlnosti, o jeho konečném vítězství. A v tomto smyslu se arci lidová víra nemýlila: už tím, že Nikola Šuhaj, ač fysicky mrtev, dále a mocněji žil – jak se autor románu ještě po letech přesvědčil – v paměti, pověsti, písni svého lidu jako hrdina jeho tužeb a snů. Dnes je ovšem příběh Olbrachtovy románové balady příběhem dvojnásob historickým: po léta už je Zakarpatská Ukrajina součástí Sovětského svazu, její lid svoboden a pánem na své půdě. Nadále však vzrušuje a podmaňuje tento román o jeho někdejším hrdinovi, který byl zároveň hrdinou samého autorova srdce. Přeložen dodnes do mnoha cizích jazyků, vzrušuje vším tím, co v Šuhajově časově i lokálně podmíněném osudu objevil básníkův typisující zrak obecně lidského, především už pathosem lidového boje o spravedlnost a svobodu. A spolu podmaňuje nepomíjejícím kouzlem autorova bohatého a svrchovaného umění, které v plodném styku s lidovou básnivostí vytvořilo touto románovou baladou jeden z vrcholů nejen Olbrachtova díla, ale i naší vypravěčské prózy.

A. M. Píša

K ILUSTRACÍM ARNOŠTA PADERLÍKA

Dílo Ivana Olbrachta je pevným, nekolísavým pilířem našeho písemnictví, přejímá vzos klenby klasických tradic a určuje české próze směr i stavebné prostředky. Přesto mu zůstáváme tolik dlužni v literárněvědném zhodnocení a podrobné analýze, i v pochopení a rozvinutí jeho ideového a tvůrčího poselství. Řadu závazků má k Olbrachtovu dílu i naše výtvarné umění v kresebné interpretaci a doprovodu jednotlivých knih. Jen některé z nich dočkaly se zatím důstojného ilustračního ztvárnění. Před lety, na počátku své tvůrčí dráhy, chystal se k ilustrování Nikoly Šuhaje Jiří Trnka. S obdobným úmyslem cestoval vesnicemi Zakarpatské Ukrajiny Václav Fiala. Jejich předsevzetí zmařila však léta okupace a války, dočasně věznící Olbrachtovo dílo i jméno za mřížemi nuceného zapomnění. Ve vyprávění o mudrci Bidpajovi našel Zdeněk Seydl podněty k chvále zvířecího světa.

Adolf Zábranský kolorovanými kresbami dramatisoval Olbrachtovo líčení starých českých pověstí. Vojtěch Tittelbach pravdivě zpodobil typy, události i prostředí dvacátých let, v nichž Anna proletářka žila rozhodné chvíle popřevratových politických dějin. Připomeneme-li ještě výrazovou úsečnost dřevorytů Karla Štíky a rhapsodickou linku kreseb Antonína Strnadela – máme ve stručnosti naznačen okruh nejvýznamnějších ilustrátorů Olbrachtova díla i rozsah tvůrčích prostředků, s nimiž ke své úloze přistupovali.

V roce 1955 přiřadil se k nim Arnošt Paderlík. Opravňovala ho k tomu jeho dosavadní práce. Od podzimu r. 1939, kdy poprvé vystavoval v Topičově salonu se „Sedmi v říjnu“, bylo zřejmo, že je malířem pravdivého pohledu, niterného citu a dovedné ruky. Jeho oleje, kresby a grafiky nevzdalovaly se ani v pozdějších letech programu, který v prvních dnech války naznačil Pavel Kropáček v popření jednostranné tvarové analýsy a v důrazu na obsahovost, lidskou platnost a reálnou pravdu umění. Smysl pro epickou sdílnost a dramatickosti přivedl Arnošta Paderlíka k ilustračnímu doprovodu literárních děl. V průběhu několika let soustředěné práce obohatil českou ilustraci o nové, osobnostně laděné tóny. Znějí prostě a plně, byť zprvu trochu drsně. Neoslňují vnějškově aranžovanou harmonií, ani uhlazenou rytmickou plynulostí, ale snaží se o konkrétnost a

bezprostřednost vidění, určovaného věrností slovesné předloze. Kresby k „Dittě, dceři člověka“ Martina Andersena Nexo a ke knize „Na rozcestí“ Karla Nového předznamenaly podstatné rysy umělcova záměru, celistvě vyjádřeného v ilustracích k „Matce“ A. M. Gorkého. Po zásluze byly r. 1955 odměněny státní cenou Klementa Gottwalda. Dramatičnost dějových akcí prolíná se v nich s pronikavým psychologickým pohledem, který neulpívá u vnějškové modelace gest, tvarů a prostorů, nýbrž hledá cestu ke smyslu událostí, do nitra postav, k jejich lidskosti.

Provázet kresbami příběh Nikoly Šuhaje loupežníka předpokládalo přiblížit se baladické konkrētisaci doby i prostředí zakarpatské vesnice, jež vyvstává tak barvitě a plasticky z prodlev i dramatických uzlů Olbrachtova vyprávění, pochopit pathos života v končinách, kde „muži voní větrem a ženy kouřem“ a kde příroda je spisovatelovi ustavičnou folií dějů i psychologického líčení. Navíc vyžadovala tato úloha na ilustrátorovi, aby se snažil v Olbrachtově příběhu postihnout skladbu několika pásem a rovin, v jichž pronikání a střetání přerůstá realita v mythus a legenda se vrací ke skutečnosti všedního života.

Paderlík pojal svou úlohu prostě, skromně a uváženě – v oddaném porozumění Olbrachtovu dílu. Každou ze sedmi kapitol knihy otevírá celostránková kresba uhlím, s níž se na sousední stránce váže záhlaví, obmykající iniciálu textu, koncové kresby v závěru kapitol stručně glosují úsek děje. V jadrných a citlivých kresebných zkratkách ozřejmují se krajiny, lidé a věci Olbrachtova vyprávění. Představa malíře naznačuje nitro pralesa, plenér karpatské vesnice, oborohy na stránkách, koločavský hřbitůvek s dřevěnými kříži, pevnými, epicky sdílnými tahy kreslí postavy Nikoly Šuhaje, legendárního Oleksy Dovbuše, Eržiky i obou Šuhajových vrahů, v úsečné grafické pointě řeší emblemy čarovné ratolesti, s níž loupežník odháněl střely, neumělého zbojníkovy podpisu, tabulky s datem Šuhajova konce, i sekry, po vražedném díle zařáté do pařezu.

Za celostránkové přílohy je určeno šest obrazově pojatých ilustrací. Jsou shodně přímočaré v názoru, avšak bohatší v malířské orchestraci. Neomezují se na lineární obrys či zkratkovou nápověď, ale využívají bohatých možností valeuru v dramatisaci světél a stínů, i v prohloubenější charakterisaci psychologické. Volí k tomu vzrušenější okamžiky děje: Uherští četníci s kohoutími chocholy plíží

se po sněhu za Šuhajem, zběhlým do svobody lesů, Nikolka s Jurou ve zbojnické krajině na holé, táhlé stráni proti vysokému nebi, Abraham Beer s návštěvníky v tísnivém ovzduší světnice – déšť za oknem i mlčení zšeřelého interiéru kreslí drama zrady a úkladů.

Paderlíkovy ilustrace jsou původní v inspiraci, pravdivé v pohledu a čisté ve výrazu. Svobodně a citlivě interpretují spisovatelovy představy a slova, nevtírají se však v jejich sled a neskreslují jeho záměry.

Výběr motivů i jejich výrazové řešení to dosvědčuje: lineárně úsporné, výrazně rozvržené úvodní listy, záhlaví a koncovky intonují typy, scény a nálady. Malířská koncepce celostránkových ilustrací zrcadlí chvíle dějového napětí. Oba cykly přes vnější odlišnost výrazových prostředků – linie a valeuru – tvoří organický a vyvážený celek. Přimykají se ke konkrétnosti a básnivosti Olbrachtova slohu, v rozpětí od baladičnosti po strohou mluvu dokumentů. V obsažné náznakovosti svých kreseb tlumočí Paderlík atmosféru scenerií mezi Vihorlatem a Hoverlou, uváženě volenými detaily typisuje přírodu hor a staletí, v kontrastu a prolínání s osudy a vášněmi lidí, v reálných událostech a postavách tuší jádro mythu, jenž proměňuje osobnost loupežníkovu v symbol zhojného mstitele bídy a panských křivd. Uplatníme-li na Paderlíkovu práci nejvyšší měřítko, může se zdát, že neobsáhl všechny polohy spisovatelova díla, že nemohl svými kresbami postihnout melodii písně, která se klene nad epickým tokem a dramatičností příběhu Nikolky Šuhaje. Ale o kom z českých ilustrátorů dneška i minulosti lze povědět, že byl plně práv dílům Máchy, Erbena, Němcové, Nerudy, do jejichž řad dnes Olbrachtova kniha náleží? Paderlíkovy kresby jsou novým slovem v umělcově vývoji a patří k úspěšným výsledkům moderní české realistické ilustrace: v opravdovosti pojetí, v přímé a chlapské prostotě vidění, v zralosti výtvarné skladby, i v niterném prožitku a účinku. Srůstají s knihou v její obsahové interpretaci i v grafickém ztvárnění, s neklamným citem pro komplexnost knižně grafického díla.

Jiří Kotalík

OBSAH

KOLIBA NAD HOLATÝNEM	3
KOLOČAVA	15
NIKOLA ŠUHAJ	46
OLEKSA DOVBUŠ	71
ERŽIKA	104
PŘÁTELE	145
ZÁVĚR	175
DOSLOV	183

NESMRTELNÍ SVAZEK 24
Řídí Rudolf Vápeník a Dalibor Plichta

IVAN OLBRACHT
NIKOLA ŠUHAJ LOUPEŽNÍK

Ilustroval Arnošt Paderlík

K vydání připravil Rudolf Havel. Literární doslov napsal A. M. Píša. Výtvarný doslov napsal Jiří Kotalík. Graficky upravila Ludmila Forstová

Vydalo Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, n. p., jako svou 400. publikaci v redakci krásné literatury. Praha 1955. Odpovědný redaktor Josef Sadílek. Výtvarný redaktor Václav Rein

Z nové sazby písmem cícero Plantin vytiskla dvoubarevným ofsetem Svoboda, graf. závod. n. p., v Praze 16. Formát papíru 70x100 cm. 13,12 autorských archů (text 10,64 aut. archů, ilustrace 2,48 aut. archů), 13,35 vydavatelských archů – 11890/55/SV2 – A 12972

Náklad 10400 výtisků – Thematická skupina 13/9 – Vydání osmnácté – Cena váz. 29,30 Kčs